

Sz. Lukács Imre

A halál színpadán

Vitéz Szilágyi Lajossal Budán, tízemeletes bérház tizedik emeletén beszélgetünk az életéről, a magyar sorsról. A lakás tele életmű maradványokkal, albumok, a színészet relikviái, a vitézi élet dokumentumainak töredékei. Sietősen váltjuk a szót, gondolnunk kell gyorsan fogyó életünkre, erre az egyetlen, nagy kalandra. Kiterítjük a magunkkal cipelt magyar történelmet. Néha meg is könnyezzük.

- Neked hol kezdődött a nagy kaland, Lajos bátyám?

- Az én életemnek tulajdonképpen 1943 a kezdete, mert akkor tettem előadóművészi vizsgát a Magyar Királyi Színművészeti Kamaránál, akkor avatott Horthy vitézzé, és akkor kerültem a Szegedi Színház tagjai sorába, mint ösztöndíjas színész.

Várományosként avattak vitézzé, ez annyit jelentett, hogy az édesapám I. világháborús érdeme alapján rám, mint elsőszülött fiára kiterjesztették ezt a címet. Egy évvel később magam is rászolgáltam, mert (Szegedről vonultam be katonai szolgálatra, és) kitűnőre minősített katona lettem.

- Harcoltál a felszabadítók ellen? Akkor szépen megjutalmaztak - mondom nem kis iróniával.

- Tulajdonképpen 1945. január 18-ig harcoltam a szovjet hadsereg ellen, és utána két fogásból sikerült megszöknöm, úgy hogy Budapestről nem tudtak elvinni. Elfogtak kétszer az oroszok, először január 26-án, de sikerült megszöknöm, azt hiszem, február kilencedikén. Budapesten különböző centrumokba gyűjtötték össze a csoportokat, akiket foglyul ejtettek, köztük rengeteg olyan ember is volt, aki soha életében nem volt katona.

Először az Alsóerdő-sor utcai biliárd terembe vittek, ahonnan sikerült megszöknöm, majd ismét elfogtak és a Szondi sörözőbe vittek, ahol több fogolytársammal együtt, éjjel-nappal az oda érkező löszeres kocsikról hordtuk a löszert le és fel. Szerencsémre a gimnáziumban az atlétikai versenyeken 100 méteres síkfutásban 11,7 másodpercet futottam, amely abban az időben kitűnő eredménynek számított, hiszen Csányi Gyurka - a későbbi olimpián - 1941-ben az ifjúsági bajnokságot 11,5-ös eredménnyel nyerte meg. A gyorsaságomnak köszönhető, hogy egyik alkalommal sem tudtak Gödöllőre vagy Ceglédre, a nagyobb gyűjtőtáborokba vinni.

Megúsztam ezt a részét a háborúnak, de február 28-án letartóztatott az ÁVÓ, akkori nevén Politikai Rendészeti Osztály, és az Andrássy út 60-ba vittek. Ott másfél hónapig voltam, rettenetes körülmények között. Vérhast kaptam.

- Akkor éppen kiket kínoztak Péter Gábor legényei?

- Zadravecz püspök úrral együtt voltam, Muráti Lilivel és férjével, Vaszary Gáborral. Muráti Lilit korábban személyesen nem ismertem. Orlai Csepi is ott volt, a híres Csepi zenekarnak a dirigense, aki kitűnő dobos is volt. Borzasztóan megkínozták, de annyira megkínozták, hogy utána évekig kezelésre szorult. Megverték a kezeit.

Úgy neveztük az őrseget, hogy debreceni gyász-magyarok, mert fekete ruhába öltöztetett fiatal parasztyerek voltak, akiknek beadták azt, hogy ezek fasiszták, ezek tették tönkre az országot. Szóval, szabvány mese volt már akkor is.

- Vertek benneteket?

- Volt olyan nap, hogy hat-nyolc halottat vittem fel a kiskocsira, egy négy-kerekű, emberek által vontatott kiskocsira. Félig az agyonverés, félig pedig a vérhas aratott közöttünk. Tele voltunk tetűvel. Férfiak, nők vegyesen feküdtünk a Csengeri utca és az Andrássy út által

határolt pincében, összezsúfolva, mint a heringek. Nem tudom azóta sem elfelejteni, pedig ennek már 56 éve, annyi kegyetlenséget láttam ott. 1945. április elején büntény hiányában helyeztek szabadlábra. 1949-ig, úgy gondoltam, hogy azért volt ez a rettenetes kegyetlenség, mert a nyomozók - akiknek többsége zsidó volt - így bosszulták meg az előzőleg családjukat ért fájdalmakat, bántalmakat, ezért ütötték, verték és kínozták a nekik kiszolgáltatott fogva tartottakat. A kínzások következtében sokan meghaltak. Az is megtörtént, hogy valakit kidobtak az ablakon, de azt terjesztették, hogy az illető az „igazságszolgáltatás elől a halálba menekült.”

Szabadulásom előtt néhány nappal érkezett a címemre katonai behívó, amelyet édesapám átvett, abban a reményben, hogy rövidesen szabadulok. Április elején - súlyos betegen - végre kiengedtek.

- Milyen elbocsátó szép üzenettel? - kérdezem.

- Büntény hiányában Péter Gábor helyezett szabadlábra, aki akkor még főtanácsosi rangban volt, s nem tudtuk azt, hogy ez egy bolsevista vadállat, szadista disznó. Ez adta át a Véghatározatot, amelynek értelmében „Vitéz Szilágyi Lajos gyanúsított ellen az eljárást ilyen és ilyen paragrafus, ilyen és ilyen pontja alapján megszüntetem”.

Az itt kapott Véghatározatot ügyvéd sógorom tanácsára lefényképeztettem. Édesapám négy évig a tárcájában hordta az eredetit, sógorom és én a fotómásolatokat őriztük magunknál. Amikor a népbíróság eljárást folytatott ellenem 1949-ben, az ügyvédem hivatkozott erre a Véghatározatra, be is csatolta az iratokhoz, de az ügyészségen eltűnt! Mind a három példány külön, külön!

- Kínzókamrából mundaiba? - szellemeskedem.

- Szüleimnek napi programja volt, hogy egész napon át, hosszú hetekig ott várakoztak az Andrássy út 60 előtt, mindig várták, hogy egyszer kilépek a kapun. Unokájukat - nővérem kisfiát, aki öt hónapos volt - ott sétáltatták babakocsiban. Amikor végre kiléptem a kapun, édesanyám és apám szaladtak felém, hogy megöleljenek, de figyelmeztettem őket, hogy ne közeledjenek hozzám, mert vérhasban vagyok és tele voltam tetűvel is. Irtózatosan gyenge voltam, a vérhas annyira legyengített, hogy még a járás is nehezemre esett. Szomorú világ köszöntött Magyarországra, tömegesen vitték az embereket Szibériába, csak egy epizódot említve, az egyik rokonomat, Polonyi Zoltánt, aki a szolnoki állomáson volt forgalmi tiszt, őt egyszerűen felkapták az oroszok szolgálat teljesítése közben, és kivitték négyéves málinki robotra.

Én 16-17 éves koromtól 84-85 kilós voltam, nagyon erős fizikumú fiatalember. A háborús katonai szolgálat, különösen a budapesti utcai harcok, valamilyen formában sportnak tűnt, bár nem lehet ezt igazán így mondani.

- Mivel gyógyítottak meg? - csodálkozom. - Háborús világban hiányoztak a gyógyszerek.

- Áthívtak egy orvost a szüleim, a Rókus kórház mögött laktunk, a Stáhl utcában. Az orvos azt tanácsolta, hogy pálinkát kell valahonnan beszerezni, mert gyógyszer nincs. Megvolt sokáig az a hét decis bögre, amibe édesanyám két deci teába öt deci pálinkát öntött, s ezt meg kellett innom, az erős pálinkától állandó delíriumban voltam, de hát beteg voltam. Vendéglős gyerek létemre sohasem italoztam, egy-egy hosszú lépést megittam, vagy valamit étkezés közben, de olyan, hogy csak úgy igyak, az sohasem fordult elő. Irigykedtek is a piatikus kollégák. Apám 30 évig vendéglős volt Budapesten, nagy vendéglői is voltak, de ez az utolsó, ami 16 éven át, 1949-ig volt az apámé, ez kis, II osztályú vendéglő rendkívül nagy forgalmú volt. Egy szezon-

ban, ami októbertől márciusig tartott, 100 disznót dolgoztak fel a szüleim. Ez borzasztó sok, belefűlladtak a munkába, egyébként is nagyon szorgalmas emberek voltak.

- Ez nem számított előnynek Péter Gáborék előtt. Mire és kikre emlékszel?

- Egy Bisztriczky nevű grafikus művésszel voltam együtt, és a már említett híres Orlai Csepivel. Ő valójában zsidó ember volt, az volt a vád ellene, hogy amikor megnyert Berlinben 1942-ben egy dzsesszkarmester versenyt, első díjként kapott Hitlertől egy karmesteri pálcát, amit lehetett csavározni, és abban elhelyezték az utasítások tömkelegét, mert ő volt a Gestapónak magyarországi megbízottja. Ismertem a civil életből is, híres zenész volt, néha a régi híradókban megjelenik Orlai Csepi pici kis kopasz figurája.

- Mit kérdeztek tőled?

- Nem tudom, hogy érdemes-e erre külön kitérni, hiszen az akkori időkben maga az a tény, hogy vitéz voltam, hogy mint katona az utolsó pillanatig harcoltam a szovjet hadsereg ellen, elég volt arra, hogy letartóztassanak. Próbáltak különböző dolgokat keresgélgni körülöttem. Sikertelenül!

Édesanyám gondos ápolásának köszönhetően és a töméntelen pálinkának, amelyet gyógyszerként el kellett fogyasztanom, a súlyos fertőzésből kezdtem magamhoz térni. Édesapám kíséretében elindultam a Mária Terézia laktanyába, ahol jelentkeznem kellett. Földi Lajos százados fogadott (aki 1948-ban már tábornokként a katonapolitikai osztály vezetője), 1945-ben az őrzászlóalj parancsnoka volt. Apám tájékoztatta Földi százados urat, hogy lábadozó beteg vagyok, ezért is jött velem, és azt is elmondta, hogy az Andrássy út 60-ban voltam vizsgálati fogoly, ezért jelentkezem késedelmesen.

Földi százados azt javasolta, hogy vonuljak be, majd olyan beosztást ad, amelyet könnyedén elláthatok. Mint mondta: mégis csak jobb fegyverrel az oldalán jönni-menni manapság, amikor az ország színe-javát viszik az oroszok.

Bevonultam!

Vitéz Dálnoky Miklós Béla biztonsági őrségének lettem a parancsnoka. A vitézi címemnek köszönhetően talán megbízhatónak tartottak. Az eligazításnál azt mondta Kiss István százados úr:

- Fiúk, azért vannak itt, mert van olyan réteg, amelynek egyáltalán nem tetszik az, hogy az új debreceni kormány miniszterelnöke egy volt Horthysta vezérezredes. Merényletektől kell tartanunk.

A katonák válogatásánál - aki az őrség tagjai sorába került -, mindtől megkérdezték, hogy mi a polgári foglalkozása, milyenek a körülményei? Ha bement a illető, hogy pékmester vagyok, két segéddel dolgozom, három gyermekem van, már jó volt. Ha bement a, hogy szerelő vagyok, nyolc segéddel dolgozom, már jó volt. A káderezés abból állt, hogy társadalmilag, erkölcsileg az illető megfelel-e a szolgálatra? Május 10-én, valamivel több mint egy hónapi szolgálat után leszereltem. Felajánlották, hogy hadnaggyá léptetnek, ha hivatásos katona maradok. Én nem akartam.

Nagyon érdekes emberekkel ismerkedtem meg, Vörös János kegyelmes úrral, aki akkor honvédelmi miniszter volt, és egy nagyszerű, derék emberrel, egy rendkívül kultúrált valakivel, aki 33 évesen került a kormányba, mint kultusz-miniszter, Teleki Gézával, a mártírhálált halt gróf Teleki Pálnak a fiával. Sajnos 78 éves korában meghalt. Balogh pátert, a mórachalmi plébánost is ott ismertem meg, de akkor még nem tudtam róla, hogy micsoda mocskos alak,

csak később vált nyilvánvalóvá. Több történelmileg számon tartott figurát ismertem meg, akiket fel kellett kísérem a miniszterelnök úrhoz.

- Tehát leszereltél?

- Leszereltem. A szüleim azt mondták, el kell mennem Pestről, ne legyek szem előtt. Lementem egyik nagynénémhez, Orosházára, ahol éppen ott működött a debreceni színház, Kőszegi Géza azonnal szerződtetett. Szegeden és a déli végeken nem voltak álló harcok, ez a vidék talán nem is volt annyira kirabolva, a körülményekhez képest jobb helyzet volt itt, mint az ország más vidékein. Volt ennivaló. Ez nagy dolog volt akkor! Az országban sok helyen éheztek az emberek. Az oroszok raboltak, fosztogattak és gyilkoltak. Orosházán aránylag nyugalom volt. Innen Szentesre mentünk, amely csapatösszevonási gócpont volt. Rengeteg orosz és román alakulat tartózkodott a városban, s annak köszönhető, hogy minden előadást zsúfolt nézőtér előtt játszottunk. Az orosz katonák a pénztárnál sokszor tízszeres árat fizettek, annyi pénzük volt. Később tudtuk meg, hogy saját pénznyomdájuk üzemelt. A színház normális helyárrakkal árulta a jegyeket, nem felemelt áron. Amikor 50 pengő volt a jegy, akkor az orosz betett egy 500 pengőst, s nem várta meg, amíg a pénztárosnő visszaadja a visszajáró összeget. Kőszegi Géza igazgató rengeteget keresett és egy napon otthagya a színházat.

Szentesen egy házban laktam Tarnay Jóskaival, a színház rendezőjével és feleségével. A szentesi gimnázium igazgatójánál kaptunk szállást, aki szívesen látott bennünket, annál is inkább, mert így nem volt kitéve annak, hogy betelepítenek hozzá egy orosz vagy román társaságot.

Kőszegi Géza igazgató távozása után a társulat konzorciummá alakult és Tarnay Jóska rendező javaslatára engem bíztak meg a társulat vezetésével. Túl fiatal voltam a feladatra, mégis vállalnom kellett kollégáim kérésére, mert én könnyebben tudtam közlekedni, mint bármelyikük. Ugyanis a május 10-én kapott leszerelési jegyem feljogosított arra, hogy még egy évig viselhessem az egyenruhát, ez általános rendelkezés volt akkor, mert sok leszerelt katonának egyszerűen nem volt mibe átöltöznie, nem volt civil ruhája. Nekem volt civil ruhám, de utazásnál tanácsosabb volt uniformisba utaznom, kevésbé voltam kitéve a szovjet atrocitásoknak.

Előfordult az, hogy Szentesről Mezőtúron keresztül Szolnokra kellett mennem, de Mezőtúron egyszerűen csak a katonafogoly vonatok, meg az ágyúk mentek, ezért bementem a magyar katonai parancsnokhoz, egy főhadnagyhöz, jelentkeztem nála szabályosan, és kértem a segítségét, hogy eljuthassak Szolnokra. Odaintett egy katonát, hogy kísérd el a hadapród urat a vonathoz, és mond meg a masinisztnak, hogy a kanyarban lassítson le, hogy a hadapród úr fel tudjon ugrani. Előnyt szerzett a mundér, főleg úgy, hogy én visszaéltem a helyzettel, és derékszíjjal, pisztolytáskával és pisztollyal viseltem az egyenruhát.

A konzorcium vezetője lettem, Tarnay Jóska engem javasolt. A főispáni, vagy alispáni, polgármesteri hivatalokba könnyebben eljutottam. Megbízható, komoly színházi szakember volt Tarnay Jóska, 40-45 éves lehetett, s biztatott, hogy nyugodtan vállaljam el, ő mellettem áll, csak az ő neve nem jól cseng, mert jobb oldalinak számított. Szeptember végén, vagy október elején hazajöttem Budapestre. Kőszegi Géza visszakерült a társulathoz, s az 1945-46-os évadot Debrecenben kezdték, az ismert nevek közül, Takács Margit, a pécsi színháznak sokáig primadonnája, s a férje, Szalma Lajos is.

Budapesten apámat, aki sohasem volt semmilyen pártnak a tagja, 1945-ben a Kisgazdapárttól felkérték, hogy egy szavazóúrnánál a kisgazdapártnak a választási biztosa legyen. Apám azt mondta, hogy nagyon szívesen állok a rendelkezésükre, és a fiam is, és a vejem is bizonyára

szívesen vállalják ezt. Így mind a hárman az 1945-ös választásokon a Kisgazdapárt megbízásából részt vettünk, noha egyikünk sem volt párttag.

1945 és 1949 között kétszer vagy háromszor behívott az Államvédelmi Osztály. Ugyanis rövid ideig, 1944. november közepétől 1944. december 18-ig Somorján szolgáltam, a VII. Tábori póthadosztály vezérkari főnökségénél, és érdeklődtek az ottani parancsnokaimról, de mindig elengedtek, mert semmiféle terhelőt nem mondtam velük kapcsolatban. Később aztán elkaptak és végig játszottam a Halál Színpadán.

- Hogyan?

- 1949 februárjában a győri színháznál vezető színészként működtem, akkor így nevezték, osztályozták a színészeket: vezető színész, összekötő színész, epizodista, segédszínész, kar-kötelezett segédszínész. A Színművészeti Kamara által voltak osztályozva a színházak, és a színészek. Jött egy utasítás, hogy üzemi bizottságot kell választani. Az volt talán a legjobb társulat életem során, akikkel együtt dolgoztam, értették a színházat, elsősorban Dajka Margitkát kell megemlítenem, akit én a legnagyobb, az évszázad egyik legnagyobb magyar színészenek tartok. Pethes Ferenc, Sármácssy Miklós, Zenthe Feri akkor még segédszínész volt, akkor emelték ki a karból, de már bontogatta erősen a szárnyát, látszott, hogy tehetséges ember. Barsi Béla is ott volt, Neményi Lilike, egyszerűen egy kitűnő társulat. Sármácssy Miklóssal és Pethes Ferivel összeültünk és megbeszéltük, hogyan válasszunk, mindenki párttag volt a színháznál, csak én és a feleségem nem.

- Mikor nősültél meg?

- 1948-ban, Győrben. A győri Káptalándombi Székesegyházban volt a templomi esküvő, Szolnokon meg a polgári esküvőnk, amelyen három polgármester vett részt, kettő tanúként, egyik pedig, aki összeadott bennünket. Az egyik sógorom főispáni titkár volt Szolnokon, dr. Serfőző János. Az egyházi esküvőn is összesen hárman voltak jelen, a papon kívül Dr. Sally László kanonok apát, és az apátnak a húga. Az apát urat 83 éves korában, 1948. augusztus 20. után letartóztatták és kivitték a Szovjetunióba, 15 évre ítélték. Káptalándombon gyönyörű kis palotája volt, Győrben a testvér húga, Dr. Vaszary Lászlóné kiadta a lakást nekünk, színészeknek, abban a reményben, hogy talán nem fogják tőlük elvenni, vagy nem tesznek be oda kommunistát.

- Miért Szolnokon tartottátok a polgári esküvőt?

- Szolnok mellett, Zagyvarékason volt apámnak egy kis birtoka, egy nagyon szép kis birtok, 20 hold, amibe én telepítettem annak idején, 1948 tavaszán-nyarán négy hold gyümölcsöst.

Visszatérve a választásra, megválasztottuk az üzemi bizottság tagjai sorába Barsi Bélát, aki később Kossuth-díjas lett. Sármácssy Miklóst, aki a Pécsi Nemzeti Színháznál érdemes művész lett, Pethes Ferit, Göndör Jóska bácsit, Göndör Klárának az édesapját, aki nem lett ugyan Kossuth-díjas, de kitűnő színész volt, tehát olyan embereket, akik adott esetben tudják képviselni a társulatot. Akkor alakult ki az Üzemi Bizottság rendszere, de nem tudtuk, hogy mi lesz ennek a feladatköre. 1949 elején különböző falragaszok jelentek meg, hogy „a dolgozó nép most már maga választja a vezetőit”, s „a dolgozó nép legjobbjait az üzemi bizottságokba”. A győri színház 62 tagú társulata, ennek a felszólításnak maximálisan eleget tett. Kovács Gyula színész (Kovács Zsuzsinak az édesapja), akit hosszú Kovácsnak neveztek a szakmában, azt hiszem, ő lett az ötödik tagja ennek a bizottságnak.

Elküldtük szabályosan ezt a listát a szakszervezetnek, majd a szakszervezettől lejött két moszkvai ügynök, Szabados Piroska és Hajdú Alfréd, hírhedt kommunisták voltak, a legszélsőségesebb moszkvai ügynökök. Előadás alatt mindenkivel aláíraták, hogy tudomásul

vesszük, hogy előadás után társulati ülés lesz. Lemaszkíroztunk, átöltöztünk és lementünk a nézőtérre előadás után, sajnos a feleségem nem volt ott, már akkor kisbabát várt, és itthon volt Budapesten. Az igazgató, meg a korelnök, Göndör Jóska bácsi, meg a két vendég, a szakszervezeti küldöttek, a színpadon foglaltak helyet. Mi meg a nézőtérén.

- Mi történt előadás után?

- Szabados Piroska mondott egy nagy beszédet, aminek a lényege az volt, hogy a szakszervezet csak úgy tudja megfelelő módon képviselni a színház érdekét, ha a színház bizalmat szavaz a szakszervezet által jelölt Üzemi Bizottságnak. Csak hát nem jelöltek a szavazás előtt senkit sem. Erre mindenki paff lett a kollegák közül, hogy miért van ez, itt egy rendes választás volt már. Erre elmondja, hogy kit javasol a szakszervezet: Gáti Vilmát, Szitányi Gabriellát, Fazekas Zsuzsát, és Lantos Editet.

Gáti Vilma színművészeti főiskolát végzett és egész élete során Kazimír Károlynak volt a titkárnője. A hatvanas évek végén Szitányi Gabriella egy Varga nevű bűntársával, aki a Nemzetközi Koncertiroda főigazgatója volt, fiatal lányokat láttak el táncosnői működési engedélyekkel, hogy olaszországi színházak revüiben, mint kartáncosok szerepelhessenek. Így tudták a lányok, és így tudta Trásy György, koreográfus is, aki a lányokat, mint tánctanár felkészítette a működési engedélyhez szükséges vizsgára. Csak akkor derült ki, amikor a szerencsétlen kislányok kiutaztak, hogy őket Szitányi Gabriella és Varga igazgató olasz bordélyházak részére „közvetítették ki”, még pedig kemény valutáért, az olasz maffiának. A bíróság Vargát 4 vagy 5 évre ítélte, Szitányi Gabriella - még a vizsgálat alatt - „gázrobbanás” következtében meghalt.

Fazekas Zsuzsa öngyilkos lett. Tehát pár év múlva ezek közül a színészek közül, akiket a szakszervezet javasolt, egyik sem volt a pályán.

Szabados Piroska beszédére az egész társulat felháborodással reagált. Valóságos forradalmi hangulat keletkezett. Az egyik kollegina, Péter Gizi előrement az orkesztert elválasztó karfához és az esernyőjével verni kezdte azt, annyira felbosszantotta Szabados Piroska beszéde.

A méregtől, a bosszúságtól mindenki ideges lett.

- Mi lett a színházi forradalom vége? - kértem Szilágyi Lajost.

- Szabados Piroska feltette a szónoki kérdést, álljon fel valaki, egy személy, és mondja el, hogy mi a probléma? Akkor 24 éves voltam, a szüleim fiatalok, apám 52 éves, édesanyám 50. Budapesten az üzletünk úgy ment, ahogy akarták, másod osztályú vendéglő volt ugyan, de azonos a bevétele a nagy Bástya vendéglőével, tehát a 27 alkalmazottal dolgozó Bástya vendéglőnek annyi volt a bevétele, mint nálunk, ahol négy alkalmazott dolgozott.

A feleségem kisbabát várt, ő egyébként primadonna volt. Lánykori neve: Meggyesi Erzs. Lényeg az, hogy minden oda tendált, azt játszottam a színházban, amit akartam. Az igazgatóval, Putnik Bálinttal (Nagyváradról jött át, kitűnő magyar ember volt, pár éve, hogy meghalt, 90 éves korában.) nagyon jó barátságban voltam. Akkoriban úgy nézték az igazgatók a színészt, hogy kire jön be a közönség. Rájött arra, hogy én vonzom a közönséget.

Kezdték kiabálni a kollégák:

- Lali, állj fel és válaszolj!

Erre örült fejfel álltam és elmondtam a következőket:

- Azt hirdetik, hogy a legjobbakat oda, amihez értenek, az üzemi bizottságba is, mi ennek a felhívásnak tettünk eleget, elhittük, amit propagálnak, tisztességgel megválasztottuk a szakembereket, maguk pedig ezt egyáltalán nem veszik figyelembe, ránk erőszakolnak a maguk szája íze szerinti üzemi bizottságot.

- Vilma, légy szíves állj fel! - bocsánatot kérek -, de mióta vagy te színész?

- Tavalý végeztem a színi akadémián.

- Gabika, mióta vagy te színésznő? - kérdeztem Szitányi Gabriellát.

- Két éve.

- És mit végeztél?

- Filmiparit.

- Mit játszottál?

Győrben szeptember végén indult a szezon, s ezek februárig vagy márciusig semmit sem játszottak! Én azok közé a színészek közé tartoztam, akik nagypéntek kivételével, Szegeden és minden színháznál, mindennap színpadon voltam. Nem voltunk sétáló színészek sem én, sem a feleségem. Minden darabban, Szegeden 30 valahány darab került bemutatásra az 1943-44-es szezonban, amikor kezdtem a pályát. Még betettek a Pillangó kisasszony című operába is. Dr. Dalnoky Viktor vezetésével operarészleg működött, és betettek egy mondatra, „Köszönöm uram”, ennyi volt az összes szövegem, de benne voltam abban is.

Én ezeket a lányokat a pályára alkalmatlannak és tapasztalatlannak tartottam és a sors engem igazolt, mert semmi közülük nem volt a pályához.

Hajnali fél háromkor lett vége a 11 órakor kezdődött társulati ülésnek. Miközben Szabados Piroska állandóan elvtársozott, de amikor harmadszor, vagy negyedszer mondta, hogy elvtárs, figyelmeztettem, hogy nem vagyok az elvtársa, miután nem vagyok semmilyen pártnak a tagja.

- Mondja Szilágyi úr, vagy kolléga úr, miért nem tudunk mi közös nevezőre jutni? - támadt nekem.

- Azért nem, feleltem, mert ön mögött egy hatalmas erő áll, mögöttem pedig hatvan vidéki színész.

- Mi az a hatalmas erő? - kérdezte.

- A szovjet hadsereg - válaszoltam.

Ez 1949. március 30-án volt. Áprilisban kaptam egy levelet apámtól, hogy keresett az ÁVÓ, s mondta nekik, hogy Győrben vagyok. Azt kéri, ha Pesten jársz, keresd fel őket!

Kaposvárnak nem volt állandó színháza, Győré volt Kaposvár, ez annyit jelentett, hogy áprilisban felkerekedett a győri színház, és áttette székhelyét Kaposvárra. A feleségem egyre előrehaladottabb állapotba került, hatodik hónapban járt, és mondtam az igazgatónak:

- Bálint bátyám, haza szeretnék szaladni, 1-2 napra.

Mutattam neki az apám levelét. Ott volt az irodában akkor Beleznaý-Unger István, a debreceni színház utolsó magánigazgatója, amikor ezt a levelet mutattam. Neki is volt valami zürje az Államvédelmi Hatósággal.

- Fiam, menj haza, a Búcsú Keringővel kezdünk, a premierre gyere vissza!

Évad közepén Győrben bemutattuk Ibsen: Peer Gynt-jét. Ezzel a darabbal elsőéves színészként találkoztam először, Szegeden. Ladányi Ferenc játszotta a címszerepet, még pedig kitűnően. Én mellette több, kisebb, nagyobb szerepet játszottam, s már akkor 1943-ban elhatároztam, hogy én ezt a szerepet megtanulom és egyszer még eljátszom életem során. Megtanultam, s vártam a lehetőségét annak, hogy eljátszhassam. Ez volt a vágyam, az álmom. Az 1948 őszen Győrben bemutatott Peer Gynt előadáson szintén több szerepet játszottam, de nem a címszerepet. Az igazgatómmal, Putnik Bálinttal történt beszélgetés során elmondtam, a szerepálmom a Peer Gynt. Bálint megkérte Sármássy Miklóst, aki ott rendezőként tevékenykedett, hogy foglalkozzon velem a Peer Gynt ügyben. Bár 24 éves voltam akkor, de Sármássy szerint eléggé érett a szerep eljátszására. Putnik közölte velem, hogy Kaposváron eljátszhatom a Peert. Abban a hitben voltam, hogy a kaposvári nyári állomáson már én játszom a címszerepet, kevés próbával el tudtam volna játszani, hiszen a szerepálmom volt.

Hazajöttem Pestre, jelentkeztem az ÁVÓ kirendeltségén. Első kihallgatás után hazaengedtek. Azt mondták, hogy holnap még tessék bejönni, addigra letisztázzuk a jegyzőkönyvet, s alá tetszik írni. Nagyon rendesen viselkedtek velem. Másnap bementem, és három hét múlva elítéltek négy év börtönre, mint háborús bűnöst.

- El se köszönhetél, el se búcsúzhattál?

- Nem engedtek haza. Sok évvel később kiderült, hogy a színházigazgató már előző nap értesült, hogy le vagyok tartóztatva. Egy nagyon furcsa dolog történt a kihallgatás során. Ugyanaz a főhadnagy hallgatott ki másnap is, azzal a differenciával, hogy mögöttem egy lapát kezű, homlokba nőtt hajú, bőr lemerdzsekes orángután sétált le, s föl. Egyszer csak azt mondta nekem ez a főhadnagy, hogy fog még maga nekünk mást is mondani. Erre rám tette a kezét a mögöttem folytonosan sétáló verőlegény. Ez két órán keresztül ott járkált. A megfélemlítés eszköze volt. Rátette a kezét a vállamra. Én olyan voltam, mint a gumilabda és erős is. Remington írógép volt a kisasztalon mellettünk, s ahogy felugrottam, és kiszakítottam a vállamat a keze alól, felkaptam ezt az írógépet, a falhoz álltam, és azt mondtam:

- Uraim, csak úgy, hogy amíg mozogni tudok, védekezni fogok, az én fogaimat maguk nem fogják kiverni. Agyonverhetnek, de amíg tudok, addig védekezek.

Ebben a pillanatban belépett a parancsnok, Busztin nevű őrnagy.

- Mi történik itt? - kérdezte.

Nem hagytam, hogy a főhadnagy beszéljen. Ez a székszörej meg bizonyos zajjal járt, a parancsnok a másik szobában meghallotta. Egyébként Fehérvári Istvánnak a könyvében szó is van erről a Busztin őrnagyról. Mondtam, hogy semmi olyant nem követtem el, amiért engem halálra lehetne ítélni, ha pedig tíz év múlva kiengednek, de mert engem most itt ártatlanul megvernek, vagy megütnek, megaláznak, akkor én a csontjaikat is kiszedem a sírból, és ott töröm pozdorjává. Csak úgy lehet engem megverni, ha az utolsó pillanatig, amíg élek, védekezni fogok. Engem még senki nem vert meg.

Három hétig voltam az ÁVÓ vendége, rendszeresen este 9 órakor levittek, nem csak engem, többünket, ott álltunk a siratófalnál összeesésig, vödörszámra locsolták ránk a vizet, rám is, pedig én sosem ájtultam el. Ezek az ávos csirkefogók, habár nyári idő volt, de hajnalban mégis csak hideg, nos ezek a csirkefogók direkt szórakoztak azzal, hogy locsolták ezt a sok szerencsétlen embert. Volt köztünk ott egy karcagi tiszt főorvos, akinek az volt a bűne, hogy egy táppénzcsalónak 1942-ben azt mondta, most már nem teszem magam ki annak, hogy fegyelmi elé citáljanak, maga teljesen egészséges, nem írom ki többet. Viszont ez a táppénzcsaló párttitkár lett később, és így törlesztett. A 74 éves orvosnak úgy szétverték a talpát, hogy az szétnyílt és amikor az ÁVÓ zárkájában megláttam a talpát, az első napon, levettem az

ingemet, és letéptem belőle egy darabot. Borogatni adtam oda az öregnek. Kizörögtem a zárka ajtón, hogy hozzanak orvost!

- Ne fáradjon fiam, én is orvos vagyok.

Itt ismerkedtem meg Beresztóczy Miklóssal, a későbbi országgyűlés alelnökével, a béke pappal, akit pápai átok sújtott később, akit minden nap úgy hoztak fel összepiszkítva, összeszarva, összevizezve. A körmeit preparálták, mert az, hogy Kádárnak a körmeit preparálták, az nem igaz, de a Beresztóczy körmeit preparálták, ez igaz.

Busztin őrnagy behívott a szobájába. Azt mondta:

- Nézze, maga olyat tett, hogy szembe szállt a szakszervezettel, amiért nem tudjuk magát felelősségre vonni, mert az egész társulat maga mellett van.

Megmutatta Busztin a környezettanulmányt, amit Putnik Bálint, az igazgató adott. Az apám nem írhatott volna jobbat.

Szabados Piroska és Hajdú Alfréd Győrből feljöttek Pestre, és megnézték az én személyi lapomat, látták, hogy vitéz vagyok. 1945 őszén ki kellett tölteni egy kérdőívet minden színésznek, hogy volt-e eljárás folyamatban ellene politikai ügyben, harcolt-e a Szovjetunió ellen, kitüntetését kapott-e? Én mindent beírtam, úgy, ahogy volt, Vitéz Szilágyi Lajos vagyok, harcoltam a szovjet hadsereg ellen, három kitüntetésem van Horthytól, politikailag folyt ellenem eljárás, de büntény hiányában szabadlábra engedtek. Kész volt a káderlap ezeknek a kezében.

(Szentesen is letartóztattak, s két hétig voltam egy banknak a pincéjében, Köves Ernő nevű színházi titkár volt ott a debreceni színházról. Ő egy ügyes, kis ember volt, felkutatta, hogy mi történt velem, és kiszabadított!).

Akkor Szabados Piroskáék írtak az Államvédelmi Hatóságnak, hogy engem félre kell állítani. Kitalálták a háborús bűnösséget. A tárgyalásnak a lényege az, hogy 11/5-tel indultam. Édesanyám megkérdezte az ügyvédemet, Dr. Kulcsár Barnabást, aki aztán később kitelepítésben halt meg:

- Ügyvéd úr, mire számíthatunk?

Erre azt válaszolta a hetedik hónapban lévő feleségem jelenlétében:

- Nagyságos asszonyom, mindenre fel kell készülni.

- Csak nem azt akarja mondani, hogy a fiamat még ki is végezhetik?

- Ezekről minden kitelik!

Az ügyvéd bejött hozzám a tárgyalás előtt, hogy nem lehet mindent letagadni. 1949. május 10-én tartóztattak le, és 1949. június másodikán volt a tárgyalás.

- Más vádpontokat nem is kerestek?

- Hozzá tartozik az ügyhöz, hogy az Országos Színészképző első éves növendékeként Szegedre leszerződtem, de előzőleg az iskola igazgatója, Széll Jóska behívatott, hogy állandóan ostromolják őket a Turul Szövetségtől, ez ifjúsági, egyetemi szövetség volt, mert az Országos Színészképzőtől nincs egyetlen egy képviselő sem a Turul szövetségben.

- Menjetek el - mondta az igazgató.

Két másodéves hallgatóval mentem el, noha én voltam a gólya, de tudta Széll Jóska, hogy vitézi várományos vagyok. Elmentem a Turul várba, ami a Közgazdasági Egyetemnek az aulájában volt tulajdonképpen, és különböző beszédek hangzottak el, utána pedig éjfél utánig evés-ivás, főként ivás, azt követően kiment a társaság és kezdte tördelni a kirakatokat.

Pár nap múlva behívott az igazgató, aki vendége volt apámnak az üzletében 1933 óta.

- Mi volt a Turul várban, fiam?

- Jóska bácsi, én soha többet nem megyek oda, egyáltalán nem tetszett a kirakatok tördelése.

Az 5/b, amibe középiskolában jártam, az olaszos osztály volt. Így történt az, hogy egyetlen egy zsidó gyerekkel nem voltam kapcsolatban. Kunszentmiklóson viszont, ott is jártam középiskolába, volt egy Wiesel Sanyi nevű osztálytársam, egy zsidó fiú, a többiek mindig bántották, én meg mindig megvédtem. Amikor a színészethez kerültem, akkor már nem voltak zsidók a színháznál, csak egy fél zsidó rendező, Both Béla. Ennél fogva nem is lehettem antiszemita, mert, aki nem ismer egy réteget, az nem haragudhat rá. 1945-ben az Andrassy úton láttam, hogy a legtöbb nyomozó zsidó, de ettől még nem lettem antiszemita.

A vádirat szerint, nyilas karszalaggal, meg fegyverrel szaladgáltam. A tárgyaláson tudtam meg, hogy megszületett a fiam, pár napig élt összesen, ezt később tudtam meg, mert a családom nem mondta meg. Kétszer vonult vissza a tanács vádpontot változtatni, mert a 11/5-ös vádpont az első 15 percben megdőlt. A 11/5 a legsúlyosabb vádpont volt, az ítélet halál is lehetett. A népbíróság végül hivatalos hatalommal való visszaélésért, a 13/2 alapján hozta meg a jogerős ítéletet, helyben hagyva a négy év börtönt, de megváltoztatta az ítélet indoklását:

„Vádolt 1944 őszén önálló katonai egység parancsnokaként késleltette a felszabadító szovjet csapatok előrenyomulását” - mondta vádbeszédében a népügyész.

- Perújrafelvétellel próbálkoztatok?

- A családom beadott kérelmét 1951, március 16-án, a tanács elnöke, bizonyos Dr. Tutsek Gusztáv elutasította.

- Hol raboskodtál?

- Márianosztra, Markó, Pestvidéki Gyűjtőfogház, Márianosztra...

A börtön évekről csak annyit, Márianosztrán egy év alatt 36 kilót fogytam. 1951 őszén Inotára vittek, s a nagy építkezésen zsaluzó ácsmesterként vettem részt, egy átképzős brigádnak lettem az oktatója. November eleji vasárnapon megjelent két férfi, politikai rabok voltak, s hallották, hogy színész is van a nosztrai csoportban, arra biztattak, hogy a nagy szűrkeségben mondjak már valamit. Lehattunk ott négyezren is.

Faludi György fordításában Villonnak a Haláltánc balladáját mondtam el.

Ennek a kilenc versszakos versnek a refrénje az, hogy „véred kiontott harmatával irgalmaz nekünk, Jézus herceg”. A harmadik versszak után már ezt mondta velem a tömeg.

Másnap sorakozó, kivonulás, és öregek-fiatalok, mindenki köszönget nekem, a holt sápadt, 50 kg-os embernek. Ezt kiszúrta a parancsnok. - Kicsoda maga?

- Szilágyi Lajos 924757-es számú elítélt vagyok.

- Maga politikai?

- Igen.

- Miért?
- Háború.
- Túl fiatal a háborús bűnökhöz. Mit csinált?
- Katona voltam, harcoltam.
- Maga nem vonul ki ma! - határozott azonnal.

Betolatott Inotára, az erőmű vasúti vágányára egy vagon és harmincegyönket visszavittek Márianosztrára. 27 törzstiszt volt, tehát őrnagytól felfelé, de dr. Horváth József kaposvári polgármester is, dr. Vágó Gyula, pápai polgármester, és dr. Daróczi Béla ügyvéd, Szolnokról. Négyen voltunk civilek. Megérkeztünk Márianosztrára hajnalban, de úgy, hogy fönt a vagonban már kéz-, lábbilincs várt bennünket. Egy vadállat, Keresztes nevű alezredes volt a Márianosztrai fegyháznak a parancsnoka, előzőleg belgrádi követ, de mivel akkoriban nagyon megromlott a viszony a magyar és a szerb nép között, ezt büntetésből odatették a Börzsönybe. Szadista vadállat volt. Egy Szegfű nevű szolnoki tanárt, aki kályhások mellett dolgozott a háború után, mert nem taníthatott, ugyanis munkásszázad parancsnok volt, nem jól rakta fel a cserépkályhát, ezért gúzsba köttette, megkínóztatta, ételvonásra büntette. Tarlórépa levest, és tarlórépa főzeléket kaptunk rendszeresen, mindenki borzasztóan lefogyott.

Az anyám és a feleségem eljöttek Inotára, a két hét alatt lehetőség nyílt arra, hogy meglátogassanak, egyébként egy évben csak kétszer öt percet beszélhettem a feleségemmel. Csak a szememről ismertek meg, és a tiszta ruhámról, tudniillik közbüntényes cigányok voltak Inotán, a raktáros, meg minden egyéb, s látták, hogy fehérbőrű, értelmes, magyar ember vagyok, ezért olyan ruhát adtak, amibe belekacált, belevizelt valaki. Én nem bírtam úgy felvenni és kimostam, 3-4 napig nem száradt meg, már megsajnálta a bajtársak, és éjszakára elkérték a ruhadarabjaimat, hogy az ő pokrócuk alatt száradjon. Három napig vizes ruhában jártam, de kimostam. Víz és szappan volt.

Márianosztrára visszavittek bennünket és szökésre való szövetkezéssel, lázítással vádoltak. A hülye állat parancsnok Inotán nem tudta azt, hogy nekem nem azért köszönetnek az emberek, mert a szökési kísérlet vezetője vagyok, hanem azért, mert másfél óráig verseket mondtam nekik, és ezért hálásak voltak.

- A többiek szökni akartak?
- Egyik sem. Mindannyian magas rangú tisztek voltak, akik féltették családjukat.
- Kiosztották helyben a jutalmat?

- Ott álltunk kékre, zöldre fagyva. Márianosztrát helyenként félméteres vastagságú falakkal, még Szent László király idejében építették kolostornak, a falak nyáron is hideget leheltek. 1951 novemberében megérkeztünk hajnalban, vonaton utaztunk Szobig, onnan pedig teherautóval, de a kéz-, lábbilincs a fűzőláncon rajtunk volt. Két napig jött a vonat velünk Inotáról, az alatt se enni, se inni, se pisilni, se semmit nem lehetett. Kékre, zöldre fagyva, anyaszült meztelenül, mezítláb a hideg folyosón, órákon át.

Akkor történt az a borzalom, amelyet sosem felejték el. Budapestről, vagy honnan, a gyűjtőből új csoport érkezett. A mi csoportunknak a végén álltam, véletlen folytán mellettem dr. B. Horváth József, Kaposvár volt polgármestere, szerencsémre, mert nálam magasabb ember volt, és a történeknél döntő volt ez. Mellém került Polgár Tóni bácsi, keszthelyi végrehajtó, akit nem régen fogtak le, és még nem ismerte a börtön szabályzatot. Amikor lépéseket hallottunk a folyosóról, a fal felé fordulva álltunk, de órákon át, 4 -5 órán át, lehet, hogy 8 órát, a jó Isten tudja meddig, dél felé járhatott már az idő. Álltunk a fal felé fordulva kékre, zöldre

fagyva, a mellénk sorakoztatott Polgár Tóni bácsival és társaival. A szerencsétlen 67 éves Polgár Tóni bácsi reflexszerűen arra nézett, amerről a lépések jöttek, egy Horváth nevű fegyőr meg odaugrott, Tóni bácsinak megfogta a nyakát, és a fejét a falba verte, de úgy, hogy az arcából szanaszét spriccelt a vér. Én, aki akkor már csak 52 kg voltam, elkaptam a fegyőrt, a bivaly erős, kihízott embert, akinek a kulcsosomója valahogy a kezembe került, fogtam a kulcsosomóját és ütni akartam. A mellettem álló Horváth József lefogott.

- Hol történt ez?

- Ez nem a magánzárka osztályon, hanem a nagy műhelyeknél történt. Korábban a márianosztrai fegyház női börtönként működött, a padlózatot szabályos barna foltok voltak, varrógépek állhattak ott, s a mosásoknál a víz, az olaj nyomot hagyott a varrógépek lábainál. Ezek nagy műhelyek, nem kis zárkák voltak. Egy fonó is működött, kóccokat kötözgettek, fonalakat.

A csodálatos isteni gondviselésnek a megnyilvánulása ott történt. Egy ilyen nagy zárkában 20-25-en is összezsúfolódtak a rabok, s mielőtt levonultak volna a munkahelyükre, egymásra rakták középen a szalmazsákokat. Horváth 19. bezavart egy ilyen nyitott zárkába, amiben senki nem tartózkodott. Már mindenem fájt, már itt szúrt, ott szúrt, már azt hittem, hogy szétrobban a tüdőm, olyan gyenge voltam. Az életösztön működött bennem, mert el kezdtem szaladni, különben agyonver, senki nem vonta volna felelősségre, legfeljebb azt hazudja, hogy jogos önvédelemből vert agyon. Amikor már úgy éreztem, hogy a tüdőm szétrobban, már nem bírom tovább, egyszer csak csöngetést hallok, Horváth 19.-et keresték, s azonnal mennie kellett. Ott hagyott engem. A következőt hallom kívülről:

- Mondja, Horváth elvtárs, van itt egy Szilágyi Lajos nevű elítélt?

- Most hozták vissza Inotáról - silabizálta ki a papírból.

- Ezt az embert azonnal hozza ide, az összes holmijával!

Az összes holmim egy kanál és egy fogkefe volt. Nem mondhatta azt a Horváth 19. a Csík-mérő alhadnagynak, hogy várjon alhadnagy elvtárs, előbb még agyonverem. Levittek egy magánzárkába. Kiderült, hogy Báró Serényi László, a selyemkötél gyártástól szabadult, ez az eset karácsony előtt volt, 1951 novemberében, a csodálatosan szép drapériákat, díspárnákhoz valókat a márianosztrai rabok készítették, s mielőtt elvittek Inotára én szintén a kötélverésnél dolgoztam.

Később kiderült, hogy Dr. Gilly Gyuszi, volt szegedi postafőtanácsos, a törzskönyvi leírónak a vezetője, mint rab, ő segített. Nagyon jó barátságban voltunk, zárkatársak is, rögtön segíteni akarván nekem, miután a Serényi báró szabadult, azonnal szólt, hogy itt dolgozom. Elvittek. Más osztályra kerültem, soha többet nem találkoztam a vadállat Horváth 19.-cel. Megúsztam egy abszolút komoly, életveszélyes helyzetet, amikor nyugodtan agyonverhettek volna. Mint ahogy herceg Montenuovót. Őt lerugdosták az első emeletről, láttam az esetet. Herceg Montenuovo nem tudom, hány évre volt elítélve, de agyonverték, lerugdosták az első emeletről. Később a raborvosok, a szegedi Körner professzor, a híres fogorvos ott orvosi tevékenységet folytatott, mint rab, s jött a bonctani intézettől valami civil orvos, megállapították, hogy amikor lerugdosták, akkor már nem élt a herceg.

A fonóban dolgoztam áprilisig. Akkor változás történt.

- Gondolom, hogy nem terítettek piros szőnyeget a lábad alá!

- Más munkahelyre kerültem, Dudujkára. Ez a miskolci egyetemi város, itt 700 politikai elítélt dolgozott, és a sors különös véletlenje, játéka, és érdekessége, hogy az építkezés legfelsőbb vezetője Pápai Miklós elítélt volt. Az összes civil mérnök, aki kintről járt be, Pápai Miklós irányítása alá tartozott.

- Mi ebben az érdekes?

- Pápai szolnoki építővállalkozó volt, az édesapja is, de amíg az édesapja építőmester, Miklós már mérnök. Az ONCSA építkezéseket, olcsó sorházak építését, pályázaton nyerték Szolnok megyében. Hatalmas nagy apparátusuk volt az építkezésekhez. Miklós 1948-ban nagyszombaton fizette a munkásokat. Kedves, bohém ember volt, olyan, mint egy játékos vizsla kutya. A Szolnoki Tisza Szálló kerthelyiségébe hívta össze a munkásokat, és bor mellett adta át a húsvét előtti nagyszombaton a fizetéseket. Akkor építették a híd mellett, a Tisza parton, a szolnoki Dózsa országos, sőt világhírű vízipólócsapatának az úszómedencéjét. 130 centiméter magasságú drótkerítés vette körül az építkezést. Nem Miklós építette, ő házakra specializálódott.

Ahogy kifizette a munkásokat, ő is felöntött a garatra, félig spiccesen ment haza. Mindenki ismerte Szolnokon, sőt a megyében is.

A nagyszombati körmenetben vitték a szentségeket, egy rendőr százados meg ott motorbiciklizett, provokálva a hívőket. Miklós a körmenet mellett, a járdán ment hazafelé, a Somogyi utcában lakott, és odaszóltak neki:

- Miklóska, mérnök úr, szóljon már erre az emberre, hogy ne itt berregtesse az oltári szentség körül a motorját! Micsoda szemtelen dolog ez?

Miklós soha életében nem volt verekedős, kötekedős, de azt mondta a rendőr századosnak:

- Piacilégység.

Ez nagyon dehonesztáló jelző, ha valakire azt mondják: - Hogy lehet valaki ilyen Piacilégység, hogy pont az oltári szentség körül túráztatja a motorját?

- Mit mondott? - kérdezte a rendőr százados. - Leállította a motorját, és Miklóshoz fordult. - Mit mondott?

- Így csak egy Piacilégység viselkedik, mint maga.

A rendőr százados meg akarta Miklóst támadni, de Miklós elkapta, s úgy, ahogy volt, átdobta az építkezés kerítésén. A meszes gödörben kötött ki a rendőr. Azon az estén, az ÁVÓ bevitte, agyba, főbe verték. - Én nem tudtam semmit, engem két hónapig éjjel-nappal több hullámban vertek, ha naponta ötször nem vertek meg, akkor egyszer sem - mondta később Miklós.

A végén 5 vagy 6 évet szóztak a nyakába. S ő építette a mai egyetemi épületrészeket, a 700 politikai elítélttel. A társaságba tartozott Czifra György is, aki világhírű zongoraművész, köztünk edzette ujjait a csákánnyal, mert ez sziklás föld volt helyenként, nem lehetett gépekkel boldogulni. Határ Győző író, aki Londonban él, ő is ott volt. Előadást rendeztünk, Határ Győző írását olvasta fel, én verseket mondtam, Czifra Gyuri pedig zongorán kísért.

Az első napokban többen rosszul lettek. Voltak olyan emberek közöttünk, akik 1938-ban eljöttek otthonról, a szülői házból. Abban az időben Magyarországon, az emberek érettségi után eleget tettek a katonai kötelezettségüknek és majd utána tanultak tovább, vagy helyezkedtek el. Igen ám, de közben jött a felvidéki, erdélyi, délvidéki bevonulás, sokukat nem szerelték le, illetve, amikor a háború kitört 1941 júniusában, akkor már ezek mind zászlósok, hadnagyok, főhadnagyok voltak, csak szabadságra jöttek haza. Volt olyan, aki 1943-ban fogságba esett.

A reálgymnáziumot végzett emberek, ábrázoló geometriát is tanultak, ami azt hozta magával, hogy tudtak műszaki rajzból olvasni, ezért ezek munkásszázaad parancsnokok lettek. Akikkel én együtt voltam Dudujkán, azoknak a zöme ilyen volt. 1948-ban tértek haza a szovjet paradicsomból, levették őket a vonatról Debrecenben, a fertőtlenítő után letartóztatták és elítélték 10-15 évre a szerencsétleneket. Emlékszem olyan bajtársra, aki 1938-tól 1952-ig nem volt otthon, csak legfeljebb látogatóban. Ezekkel a kiéhezett, legyengült emberekkel nem lehetett nehéz fizikai munkát végeztetni, előbb fel kellett őket fizikailag javítani.

- Mit csináltál Dudujkán? Mit dolgoztál?

- A rabtábor bognár műhelyében dolgoztam, ez annyit jelentett, hogy minden szekercenyelet, vagy csákánynyelet, vagy lapátot, vagy ásonyelet én készítettem. Az egyik nagyapám ács-mester volt - a templomépítő Szilágyi Ádám -, a másik meg bognármester, tehát a fához nekem mindig volt valami közöm. Az első hetekben, amikor kivittek bennünket Dudujkára, az egyetemi városba, sokan rosszul lettek az iszonyú teherből. Az építkezés nem könnyű dolog, s erre jött egy rendelkezés, hogy feljavító élelmezést kaptunk, 30 forintért lehetett havonta spájzolni, mindenki 15 kg kenyeret és 0,5-1 kg zsírt vett. Én is. Szerencsém volt a szerencsétlenség mellett, hogy az első hónapban egy betonozó brigádban dolgoztam, ki volt írva, hogy ez a legjobb, 112%-ot teljesített. A második hónapban kerültem a bognár műhelybe, de itt egyedül dolgoztam.

Amikor Inotáról Márianosztrára visszavittek, megkérdezte tőlem a parancsnok:

- Anyja neve?

- Nem tudtam megmondani az édesanyám leánykori nevét, olyan állapotban voltam. Egy biológus, Dr. Szabó Ignác, ott elmondta nekünk, hogyha ő nem kerül be a börtönbe, sose hitte volna, hogy a táplálkozás hiánya ennyire befolyásolhatja az agy működését. Színész embernél az, hogy nem tudja az édesanyja nevét, félelmetes tragédia, hiszen azért mindig bennem volt, hogy egyszer visszakerülök a pályára, egyszer vége lesz a kommunista rendszernek, és mégis emberi lehetőségek nyílnak nekem is Magyarországon, eljátszhatom a szerep álmodom is. Tévedtem!

A bognár mesterség nekem nagyon jól jött, magam dolgoztam egy fa tákolmányú műhelyben, teljesen egyedül egész nap, mondhattam hangosan a szövegeimet. Nem mondták rám, hogy ez meghülyült, mert magában beszél, hiszen mindenki tudta a rabok között, hogy én színész vagyok. Mindenféle szöveget mondtam, amit előzőleg játszottam a hatéves működésem alatt.

- Kihirdették 1952 júniusában, hogy azok az elítéltek, akik kimagaslóan jó munkát végeznek, bizonyos mentességet kapnak, elengednek nekik pár napot. Nagy fekete táblára írták fel a százalékokat, s mindig én voltam a legjobb, a legnagyobb százalékot elérő, 210 % átlagot teljesítettem.

- Hogyan bírtad? Egy ária és kész egy lapátnyel? Egy vers és kész a szekercenyel? - próbálom oldani a hangulatot.

- A vonókéssel kezdtem, a bognárkéssel a munkám és közben mondtam, mondtam a szövegeket, és visszatért a memóriám, nőtt a munkateljesítményem.

- Hiszen Te élmunkássá váltál, sztahanovistává. Idekint vagyonokat kerestél volna!

- 1952. november végén, kivonulás előtt, ellenőrzés, számolás, és kiáll egy nagyon aranyos, szimpatikus csendőrfőhadnagy, aki írónként dolgozott, Sallay Feri:

- Egy kis türelmet kérünk. Lellei parancsnok közölni szeretne valamit: Szilágyi Lajos 924757 számú elítéltet az Igazságügy miniszter ilyen és ilyen paragrafus és rendelkezés alapján azonnali hatállyal szabadlábra helyezi.

- Mit éreztél?

- Elmondani nem tudom, hogy mit éreztem. Még öt hónapom lett volna hátra. A táborban én voltam a legfiatalabb elítélt, de a börtönvilágban is a legfiatalabb politikaiak közé tartoztam, 27 éves voltam 1952-ben. Mindig azt mondtam, ha valaki innen valóban elmegy, az biztos, hogy én leszek, mert tudatosan készültem rá, nem feszítettem túl magam.

Visszakaptam az agyonfertőtlenített sínadrágomat, meg a gróf Teleki Páltól örökölt lemeberdzsekemet (Teleki Pálé volt ez az anyag, s amikor meggyilkolták, Teleki Imre, az unokaöccse megajándékozott ezzel, amiből a dzsekit varrattam. Nagyszerű szövet volt, a jó Isten tudja, hányszor fertőtlenítették, de az unokaöcsém is viselte még sokáig utánam, sőt a fiam is.)

Átöltöztem és indultam haza. Megkaptam a szabályos szabaduló levelet, amely szerint kitöltöttnek vették a büntetésem, szabadlábra helyeztek.

A rabtábor körül volt véve lőállásokkal, lőtornyokkal, de az építkezés területe is körül volt véve. A civil vezetők, munkavezetők kintől jártak be, a golyószórós őrség mellett, az építkezési terület körül magas feszültség volt. A tábort elhagytam. Elindultam, hogy utazom haza Budapestre, de még az építkezés területén jött velem szembe egy Államvédelmis dzsip, és kérdezték tőlem, mivel látták, hogy civilben vagyok, nyilván arra gondoltak, hogy ez egy civil munkás:

- Hol van a rabtábor bejárata?

- Ahol látják azt a magas feszültségű villamos elágazást, ott kell jobbra fordulni.

Elhagytam már a munkaterületet. Igazán szabadnak éreztem magamat. Erre utolér ugyanaz a dzsip.

- Hogy hívják magát?

- Szilágyi Lajos 924757 számú elítélt.

- Szálljon be!

- A Piros iskolába vittek. Miskolcon a Piros iskola ugyanaz volt Borsod megyének, mint az Andrassy út 60 Budapesten. A Piros iskolát piros kövekből építették, zsidó polgári iskola volt eredetileg, a pincét tüzelőanyag raktárnak alakították ki, nem szigetelték, nyirkos, vizes falai voltak, emberi tartózkodásra alkalmatlan, talán ez volt az egyik legszörnyűbb ÁVÓ-s börtön az országban. Bevittek oda és három nap múlva már nem tudtam kiegyenesedni. Folyt a víz a falakról, akkora volt a börtön árka, mint ez a rész (megmutatja), betonba engedett vaslábakon állt a priccs, de mozdíthatatlan volt, nem volt ágydeszka, vagy valami, minden lehetőséget kizártak, nehogy bármit elkövessen a rab magával. Három nap múlva nevetve mondta egy kövér alhadnagy:

- Ne markírozzon művész úr! Ne játssza, hogy nem tud kiegyenesedni.

Az izületeimet megtámadta a nyirkosság. Harmadnap felvittek, ujjlenyomatot vettek, lefényképeztek jobbról, balról, megkérdezték, hogy mi az álnevem, a gúnynevem, a becenevem, mindent, amit ilyen esetben szoktak. Elém tettek egy papírt, amire rá volt írva:

- Mit tenne szabadulása esetén?

Röviden leírtam.

- Nem jó! Hosszabban írja le!

Hosszabban írtam, hogy szabadulásom esetén az építőiparban helyezkednék el, mert idegileg a raboskodás alatt teljesen tönkre mentem, nem tudnék koncentrálni. Amikor ötödszörre felvittek, akkor már a zárka belső ajtajára, mázolt ajtó volt, mindig a körmömmel húztam egy vonalat, csak tudni akartam, hogy hányszor visznek fel. Mindig hosszasan kellett felelnem, s mindig ugyanazt írtam, hogy idegileg tönkrementem, az építőiparban szeretnék elhelyezkedni. 18-szor hallgattak ki. És írtam le ugyanazt. A 18. alkalommal dr. Libertini századoshoz kerültem, egy jó külsejű emberhez. A következőt mondta:

- Ide figyeljen, művész úr, ön a szocialista munka lendületével bebizonyította, hogy a mi rendszerünk hasznos tagja kíván lenni. Mi megadjuk a módot magának arra, hogy ott folytassa a pályáját, ahol abbahagyta, nevezze meg azt a színházat, ahol dolgozni akar, legyen az ország bármely területén, Budapesten is!

Ez óriási dolog volt. Fejbe kólintott. Fogalmam sem volt arról, hogy ezek mit akarnak velem. Hazudnék, ha azt mondanám, hogy sejtettem, de valahogy megéreztem, hogy be akarnak szervezni. Nekem az volt az álláspontom, hogy itt a magyarság túlnyomó többsége mindig bízott abban, hogy előbb, utóbb az oroszok kimennek, 1945-től kezdve, de főleg 1948-ban azt gondoltuk, már csak pár nap van hátra. Ha nem így lett volna, akkor én egyetlenegy napot nem ültem volna.

- Hogyhogy?

- Lehetőség kínálkozott arra, hogy kimenjek, a vezérkarral kimehettem volna 1944-ben Nyugatra, 1948-ban szintén, Molnár Antal jött értem. Ő is hadapród őrmester volt, egy zászlóaljnál szolgáltunk. 1946 őszén csöngettek az előszobaajtón, édesanyám ment ajtót nyitni. Fekete, zömök fiatalember állt az ajtó előtt, Molnár Tóni, katonabajtársam.

Másfél évig volt vizsgálati fogoly a katonai, politikai rendészetnél és Szörényiné nevű őrnagy megsallerezte a karját.

- Az mit jelentett? - értetlenkedem.

- A gumiragasztásnál használják a sallert. Tónit vendégül láttuk, megfürdött, akkor szabadult, ing nélkül kidobták az utcára, már akkor a budai Hadik laktanyában működött a katonapolitikai rendészet, ahol rettenetesen megkínózták, a szadista nyomozónő megsallerezte. Vittem neki törölközőt.

- Nézd meg, mit műveltek velem! - A két karja sallerezve, égési sebek végig. - Egy őrnagynő tette, Szörényiné.

Megvacsoráztattuk, ott is aludt. Másnap adtunk neki valamennyi pénzt, hogy hazamenjen. Az édesapjának valahol Szolnok mellett volt egy kis malma, értelmes lehetett az öreg ahhoz, hogy nagyon jó tanácsot adott a fiának, aki a középiskola második felében angolt tanult, csekély angol ismeretei lehettek. Molnár Tóni kapott egy nagyezüst vitézségi érmet a háború alatt. A katona újságban, vagy a Magyar Futárban egy rovat, „kis emberek, nagy hősök” címen leírták, hogy miért kapta a kitüntetést, és ezt a falujában mindenki olvasta, vitték, megmutatták az apjának. Akkoriban büszke volt erre egy apa, meg még a falu is. Mégis azt mondta az apja, amikor meglátta:

- Fiam, egy percig ne maradj itthon, ez a söpredék nem fogja neked megbocsájtani, hogy harcoltál a felszabadítók ellen.

- Tóni kiment, de már 1948-ban keresett a szüleimnél, Budapesten. Anyám mondta, hogy Győrben vagyok, megnősültem, a feleségem is színész. A győri színházban novemberben Pethes Feri szól fel a felső emeleti férfi öltözőbe.

- Lali, gyere, keres két amerikai katona!

- Ne bolondozz, Feri!

Lemegyek, s ott áll két amerikai katonatiszt, alhadnagy mind a kettő. Molnár Tóni, a másik egy pesti fiú. Összeölelkezünk. Amerikai övezetbe került, ott rögtön letartóztatták, pontosabban védő őrizetben egy villában volt, csak angol nyelvű lemezek, meg könyvek között. Közben lenyomozták Budapesten, és alhadnagyi rangban azonnal állományba vették. 1948-ban, amikor Rákosi átadta a három színmagyar községet Pozsony alatt, Ligetújfalut és még két másik községet, akkor ő amerikai újságírói igazolvánnyal, megfigyelőként működött közre. Pár hónap után rendesen állományba vették, mert úgy ítélték meg, hogy a szovjetek, a kommunizmus elleni harcokban eredményt ért el.

Azért érdekes ez a szituáció, hogy őt rögtön állományba vették és tiszt lett, mert Jászai Laci bácsinak, Jászai Mari unokaöccsének a fia, Jászai Gyuri, (a színész Jászai Lacinak a testvér bátyja), 1956-ban disszidált és 29 évig főtörzsőrmesterként oktatta az amerikai katonaorvosi csoportokat, és nem lehetett tiszt, mert nem volt amerikai állampolgár. 29 év után egyszerre alezredessé léptették elő.

Tóni akkor azt mondta:

- Lalikám, itt beültök a feleségeddel a futár kocsiba, ott meg kiszálltok. Téged is ugyanebben a rendfokozatban, alhadnagyként állományba vesznek rögtön.

Hazamentünk a feleségemmel a színházból, összepakoltunk, kipakoltunk, és sírva fakadtunk, olyan irtózatosszerű honvágy dolgozott bennünk. A két fiú várt bennünket a Győri Hungária Kávéházban, éjjel fél kettőig, vagy 2 óráig. Odamentem:

- Tónikám, nem tudok elmenni. Nagyon köszönöm, hogy meglátogattál, hogy felajánlottad ezt a lehetőséget, de nem tudok elmenni. Nem tudom itt hagyni a hazámat.

- Értsd meg, hogy beszéltem rólad, el tudom intézni, hogy a feleséged énekesként működjön.

- Én állat nem mentem.

Más lehetőségem is lett volna. A Sárkánylukba jártam étkezni, a társulat többi tagja is, ez egy híres vendéglő volt, s én, mint vendéglős fiú, a Csákány Lacival, a vendéglős fiával rögtön kapcsolatot teremtettem. Dugasz János nevű pesti építész, aki a tanyánkat építette, kétségbeesve jött egyszer Győrbe, hogy ő el akarna menni, tudnék-e segíteni?

- Nem tudok, nem foglalkozom ilyenekkel! -, de a Sárkánylukban ahol ebédeltünk, bemutatam Csákány Lacinak. Később kaptam egy nagyon kedves köszönő levelet, örömmel értesített, hogy Bécsben van és minden a legnagyobb rendben.

- Valóban mehetnél volna.

- Igen. És akkor nincs ez a haláltánc. Helyette maradt a Piros iskola, ahol a százados felajánlotta az együttműködést, amit természetesen nem vállaltam. Nagyon mérges lett ez a százados. Én akkor már elég sokat tudtam a kinti világról, mivel Dudujkán mód volt arra, hogy a munka eredményeként, a munkaszázalék arányában, csókos beszélőket kapjunk. A börtönben csak a rácson keresztül lehetett beszélni öt percet, de Dudujkán már akár egy órát is beszéltem a feleségemmel.

Apám is eljött egyszer hozzám a feleségemmel együtt, megölelhettem, megcsókolhattam őket, leültünk egy kecskelábú asztalhoz és nyugodtan, emberi módon beszélhattunk. Elővettek - kicsit most újra érzékenyül - egy csodálatos császárkörtét, ugyanis ételmet is hozhattak, és rögtön ehetett is az ember. Beleharaptam a körtébe, szegény apám, nem ismerve fel a lélektani pillanatot, azt mondta:

- Fiam, ezt Te ültetted!

- Szabadulni kell a földtől, édesapám! Minél előbb, különben belerokkantok.

Hordták be tömegesen a magyar parasztembereket a börtönbe, öt évre, nyolc évre, tíz évre, a beszolgáltatás és miegymás miatt. Akkor azt mondtam apámnak:

- Ha az üzletet 1949-ben elvették is, a földtől szabadulni kell.

Édesapám kis mokány magyar volt, kicsi termetű, de erős, még a feles hordókat is egy kézzel tele hozta be az emberek feje felett. Mindenki neki tett szemrehányást a családban miattam, hogy „te neveltél ilyenné, magyarrá”!

Mindennap be kellett vinni a tejet a 4 km-re lévő faluba, a tanyánkról, akkor már ott laktak, s a feleségem hordta biciklivel.

A tanyán emberi fogyasztásra alkalmatlan volt a víz, ezért az újszászi határban lévő ártézi kútból kellett a vizet hordani. Édesapám betétre átvett az Országos Tejipari Vállalattól 6 db 25 literes tejeskannát és hetenként kétszer ezzel hordták a szükséges vizet.

Egyik alkalommal az ártézi kútnál már várták édesapámat. Az egyik a helyi téesz párttitkára volt, a másik személy a körzeti rendőr. Két sötét, piszkos, kommunista rabló. Édesapámtól a kannákat elkobozták, de erről egy sor írást sem adtak. Édesapám hiába hivatkozott arra, hogy ő a kannákért betétet adott, ezt a két csirkefogót nem érdekelték ilyen kicsiségek!

A szolnoki rendőrségen a főhadnagynő nem volt hajlandó a panaszt jegyzőkönyvbe venni.

Édesapám nem nyugodott bele ebbe az igazságtalanságba és másnap ismét bement Szolnokra a rendőrségre, abban a reményben, hogy hátha talál egy emberségesebb rendőrt, aki orvosolni fogja panaszát és visszaadja a jogtalanul elvett kannákat. Ismét a főhadnagynőhöz került, aki megfenyegette az apámat:

- Ha még egyszer meglátom, internáltatom.

Sok évvel később merték csak elmondani nekem a történeteket, féltek attól, hogy megkeresem a párttitkárt, a rendőrt, a főhadnagynőt és bajt hozok magamra. Meg rájuk.

Hihetetlen, de mégis hálát adok az Istennek, hogy börtönben voltam és nem én mentem vízért!

- Nem adtad be a derekadat a Piros iskolában, pedig a fél ország csúszott-mászott Rákosi pajtás előtt - mondom Szilágyi Lajosnak.

- Amikor az utolsó, a 18. kihallgatás véget ért, egy óra múlva egy félrevert orrú ÁVÓ-s őrmester jött értem.

- Készüljön, elviszem magát.

A kezemet szíjjal megkötözték, és átvittek a Zsolczeni kapun, a Borsod megyei főkapitányságra. Betettek egy zárkába. Huszonvalahány közbüntényes bűnöző közé kerültem.

A börtön éveim alatt olyan emberekkel voltam együtt, akiknek a közelségét sohasem fogom szégyelleni. Ha egyszerű, három elemi végzett parasztember volt is az illető, egy közös nevezőnk akadt, értelmesek voltak valamennyien, mint a szegedi jogtudományi egyetem Szabó

Jóska nevű tanára, akit azért ítélték el 4 vagy 5 évre, mert nem volt hajlandó 52 kommunistát doktori címmel felruházni.

- Mi volt a vád ellene?

- Kivonta tudását a demokrácia szolgálatából.

Az öreg Torma Pista bácsi, három elemi végzett, Baja melletti parasztember volt, de ha beszélgettek, és paravánt húztak volna közéjük, nem tudták volna megmondani, hogy az egyik egyetemi tanár, jogász, a másik pedig egyszerű parasztember. Látták, hogy hova jut Magyarország, ide, ahol sajnos most is vagyunk. Torma Pista bácsi azért ült, mert a háza kerítésére ragasztott Rajk Lászlót ábrázoló plakáton valaki kiszúrta Rajk szemét, aki akkor, 1948-ban, belügyminiszter volt. Az ítélet indoklása: „vádolt ezzel a tétellel, hogy kiszúrta a Rajkot ábrázoló plakáton a kép szemét, megvalósította a kormányellenes izgatás kritériumát.” Pista bácsit, a 15 holdas parasztembert, aki mintagazdaságot teremtett, ártatlanul 5 vagy 6 évre ítélték.

Közben 1949-ben Rajkot kivégezték, azok, akik ezt az egyszerű embert elítéltették. Lényegében oka fogyottá vált az ítélete, de ez semmit nem változtatott Pista bácsi büntetésén, úgy tudom, végig leülte azt.

Belöktek a közbüntényes zárkába, ahol vonatfosztogató cigányoktól betörőig, zsebesekig kasszafűróktól kezdve, a jó Isten tudja, hogy kik voltak. Két vagy három napig voltam ott, amikor elém állt, de szerencsémre pont a zárkaajtóm előtt, ami 30 cm-es mélyedésben volt, elém állt egy cigány, és szó szerint azt mondta:

- Mi az anyád picsájára vágysz fel?

Kapott tőlem a zárka ajtó előtt akkora pofont, hogy a priccsen malmozók közé esett. Az alatt a hat hónap alatt, amíg Dudujkán voltam, a fizikai munkától visszanyertem az erőmet, regenerálódott a szervezetem, újból erős lettem, és másfél hónap nem tudott annyira tönkre tenni.

Rettenetes verekedés kezdődött, meg akartak gyilkolni, de óriási szerencsém volt, hogy jobbról, balról, hátulról nem tudtak megtámadni, mert beálltam a mélyedésbe. Diákkoromban törrel, majd 5-6 évig karddal vívtam, tehát a reflexeim jók voltak. Több mint két és fél millió kilométert vezettem balesetmentesen, még csak koccanásom sem volt. Ez nyilván az isteni gondviselésnek is köszönhető, nem csak a jó reflexeimnek.

Ebben a borzasztó verekedésben én nem ütöttem mellé egyet sem, mindig bevártam azt, hogy telitalálat legyen. A vér, ami rajtam csurgott, az nem az én vérem volt. Meg se tudtak érinteni, de közben szerencsémre a zárka ajtó állandóan döngött, mert neki estem, mindenféle módon védekezik az ember, akit ilyen támadás ér. A sok alvilági alak érdekemet akart szerezni, mert akkor már tudták, hogy politikai elítélt vagyok. Már nem sok kellett volna ahhoz, hogy végem legyen, egyszer csak kinyílik a zárka ajtaja és valaki megragadja a vállamat, kiránt, ezekre meg rászól:

- Kuss legyen!

- Hatalmas szál törzsőrmester volt, Nagy Istvánnak hívták. Ez Miskolcon, a Borsod Megyei Főkapitányságnak az alagsorában történt. A fogdasoron jobbról van egy kicsi fülkeszerű helyiség, ahol volt egy kis asztal, volt egy álló fogas, rajta egy dobtáras géppisztoly, és volt egy sportöltözöben szokásos vasszekevény, amit nyitva felejtettek. A felső részében volt három géppisztolytár. A helyiségben volt egy vízcsap is, és az asztal fölött egy fahoz polc. Minden politikai elítéltnak volt egy hosszított, keményebb borítékja, levélboríték gyanánt, de

keményebb papíryanagból, amire egy nagy piros P. betűt írtak. Ez a Nagy István nevű törzsőrmester előzőleg nem volt szolgálatban három napig.

- Hogy kerül maga ide? Kicsoda maga? - kivette a borítékot: - Maga háborús bűnös?

- Igen.

Közben kicsúszott egy kép, amely meg van a mai napig, amely a családomat ábrázolta, anyámat, apámat, feleségemet, nővéremet, sógoromat és a két pici gyereket, s a hátuljára ráírva: „24 oro utan leveni letétben”. Rábélyegezve, Márianosztra. Magyarul ez annyi, hogy 24 óráig megtarthatja magánál a rab karácsonykor ezt a fényképet. És ez a fénykép csúszott ki, döntő lehetett ennek az egyszerű rendőrnek a szemében. Megnézte a képeket:

- Ki ez?

- Az édesanyám.

- Ki ez?

- A feleségem, ez a nővérem, ez meg apám. - A következményekből látszott, hogy ez a fénykép döntött.

- Mosakodjon meg. - Közben elém tett valami ennivalót. - Sérülés nincs magán.

Maximális humanitással kezelt engem. Kiment. Ott voltam egy géppisztollyal, két-három tárral, közel az országhatárhoz. A gyűjtő fogházban 1949-50-ben számtalanszor voltam a fatelepen, és nekem egy ugrás lett volna megszöknöm, Márianosztráról nem tudtam volna megszökni, de a Gyűjtőből, vagy bárhonnan, igen. Az én bátorságom és a fizikai adottságaim alapján mondom ezt. Ha én egy méterre vagyok egy fegyveres őrtől, és az nem közvetlenül a gyomromnak szegezi a géppisztolyát, akkor az elveszett ember. Én sosem gondoltam szökésre. Nem akartam sem a feleségemet, sem a szüleimet bajba sodorni, tudnék erről is sok mindent mondani, hogy mit cselekedtek azoknak a szüleikkel, akik megszöktek.

Húsz perc múlva lejött ez az ember, aláíratta velem a kitelepítési végzést: „Szilágyi Lajos, Borsod-Abaúj-Zemplén megyei kapitányság, demokráciaellenes magatartása miatt...”, ez 1952. december harmadikán volt, aláírta: Dr. Libertini Sándor.

Közölte velem a rendőr főtörzsőrmester, Nagy István:

- Szolnokon jelentkezzék a kapitányság vezetőjénél, de nehogy Budapestre próbáljon menni, mert ott várják, hogy internálhassák! Hatvanban szálljon át a jászsági vonatra, és menjen Szolnokra.

- Pénzed volt?

- Fűző nélküli bakancs, decemberben, egy agyon fertőtlenített nadrág, egy lemerdzseki, nem az időszaknak megfelelően voltam öltözve. Mindenki látta, hogy egy kriptaszökevény vagyok kinézésre. Odamentem egy vasutashoz:

- Hatvanba igyekeznék.

- Jöjjön velem.

A vonat a miskolci állomásról indult, kivitt hátulra és szólt egy kalauznak:

- Engedd meg, hogy ez az ember beszálljon.

- Rögtön felfedezte a vasutas, hogy ki lehetek, látszott rajtam.

Beszálltam oda, egy nagytermes kocsi volt, az ablak mellé ültem. Közben tele lett a kocsi emberekkel, csupa jól öltözöttekkel, akkor javában tartott Miskolc iparosítása, nyilván szabad szombat előtt lehetett, talán péntek, nem emlékszem pontosan. Ezek a nagyon jól öltözött emberek utaztak Pestre. Leült velem szemben egy fehér hajú, fekete ruhába öltözött bányász, sok kitüntetéses bányász bácsi. A különös véletlen úgy hozta, hogy mellettem senki nem foglalt helyet, habár teljesen tele lett a kocsi. A bányász elővette a táskájából az élelmiszert, gyönyörű, tiszta, hófehér szalvétába csomagolt kacsasültet. S kezdett enni. Én nem néztem oda. Kifelé néztem az ablakon. Egyszer csak megfogta a négy sarkát a szalvétának, és az ölembe tette az egészet. Egy olyan sírógörcsöt kaptam, hogy hangosan zokogtam. Nem tudtam hozzá nyúlni az ételhez. Visszaadtam neki.

Mellettem üres maradt a hely, én nem is tudtam, hogy van ilyen, mert 1949-ben, amikor letartóztattak, még nem volt Utasellátó. Közben lett. És egy ilyen kosaras ember a teljes kosár tartalmát lerakta mellém. De én senkivel egy szót nem váltottam. Mondja az Utasellátós ember:

- Ez az öné.

- Uram, én nem kértem és nem is tudom kifizetni.

- Már ki van fizetve.

- Hatvanban átszálltam a járszági vonatra, és azt hiszem, hogy úgy négy-öt óra fele már ott voltam a Szolnok Megyei Rendőrkapitányságon, közel a szolnoki pályaudvarhoz. Kilenckor bejött az alezredes, akinél jelentkeznem kellett. Hosszú, keskeny iroda, az ablaknál volt az alezredesnek az íróasztala, ahogy belépett az ember a szobába, szemben egyenruhás főhadnagy, háttal meg egy egyenruhás alhadnagynő gépelt. Odairányítottak. Az alezredest Pozsgainak, vagy Palástinak hívták, de nem állítom biztosan. Úgy tudom, hogy 1956-ban a saját beosztottjai ölték meg. A borítékot, amit Nagy István küldött, nyilván rendőr kocsi vihette, vagy motoros, de már ott volt az asztalán.

- SS voltál, az anyád úristenit?

Erre a durva és pimasz kérdésre nem tudtam magamon uralkodni. Kezdttem verni az asztalt, én, aki sosem voltam káromkodós, nem szerettem a trágárkodást, letoltam a sárga földig az alezredest.

- Én magyar királyi honvéd őrmester voltam, azt a későbbi idők döntik majd el, hogy én harcoltam-e jogosan a fajtámért, a hazámért, hiszen csak magyar területen vettem részt a harcokban, vagy maga, idegen, moszkvai parancsra, az isten bassza meg magát!

Megdermedtek. Majd a főhadnagy és az alhadnagynő is felugrott, az alezredes fehér lett, mint a fal és kizavart. Ez reggel kilenc órakor történt, este 11-ig ott voltam a kapitányságon, ültem egy padon. Előtte való éjjel már nem aludtam, előtte meg volt a verekedés, enni sem ettem, éjjel 11 órakor egy vadidegen városban kizavart a rendőr az utcára.

- Kicsoda? Az alezredes?

- Nem, a posztos rendőr. Kiadták az ügyeletesnek, hogy zavarjon ki éjszakára. Hogy mi történt Dr. Serfőző János sógorommal, aki főispáni titkár volt Szolnokon, azt csak később tudtam meg. Semmi rokonságom nem volt Szolnokon. Kimegyek az utcára, és ott virít egy plakát: Állami Áruház. Operett, és az első név rajta, amit látok, Áruház igazgató: Sággy István. Sággy g-h-y-nal, ez csak a Sággy Pista lehet. Szegedről ismertem. - Meg vagyok mentve - gondoltam. A színházban vége volt az előadásnak, késő éjre járt, egy-két ember csellengett ott.

Mondom a portásnak, hogy Sággy István művész urat keresem. Négy év alatt ez a titulus, hogy művész úr, megszűnt. Látszott rajtam az is, gondolom, hogy honnan eresztettek.

Odajött egy bőrkabátos, magas férfi:

- Én arra lakom, amerre Sággy művész úr - visszahozta az én titulusomat -, szívesen megmutatom, hogy hol lakik.

Sík Rudolfnak hívták ezt a tenoristát, aki párttitkára volt a Szolnoki Szigligeti Színháznak. Elvitt a Somogyi utcába, abba a Somogyi Béla utcába, ahol Pápai Miklós lakott korábban. Az édesanyja még élt akkor, a húga, meg az öccse is ott éltek, s a mellettük lévő házban lakott Sággy Pista. Másnap már találkoztam is a Pápai Miklós családjával.

Szolnoknak nyári állomása volt Békéscsaba. Pista ott mindig ingyen lakott, s ezt honorálta a házigazdáinak, akkor Karácsony előtt egy szőnyegakción vásárolt néhány darabot.

- Most már tudom, hogy azért ragaszkodtam ezekhez a szőnyegekhez, mert ma éjjel ezeken kell aludnom - mondta Pista.

A szó legszorosabb értelmében átadta az ágát, ő meg a szőnyegre feküdt.

- Pityukám, én nem tudok az ágyon aludni, hozzászoktam ahhoz, hogy két szalmazsákon öten aludtunk a börtönben.

Vasárnapi nap következett. Úgy 10 óra tájban, nagyon fáradt lehettem, mert nagyon sokáig aludtam, zörögtek az ajtón. Megjelent egy fehér köpenyes, közértes férfi, hatalmas tálcán, amit el lehet képzelni, szem, szájnak ingere: kolbász, szalámi, minden.

Ezek a kommunisták direkt próbákat tartottak vasárnap délelőtt is a színházban, hogy még véletlenül sem tudjanak a színészek elmenni a templomba. Minden finomságokat küldött Pista, ő meg próbált.

Délben kinyílik az ajtó, és négy év után megjelenik a feleségem. Táviratozott Pista Pestre, hogy Lajos itt van. A feleségem azonnal lejött. Hozzá tartozik a dologhoz az, hogy a kitelepítési végzés az csak rám vonatkozott, mégis, amikor a feleségemet kikísértem a ronda pályaudvarra azzal, hogy intézze el Pesten az ügyeit, és jöjjön le, akkor odalépett hozzánk két rendőr, meg egy civil ruhás detektív, és közölték: - A kitelepítési végzés ki van terjesztve a feleségére is! Ne próbálja elhagyni Szolnokot, nem mehet vissza Budapestre!

Jelentkezni kellett, azt hiszem, hogy 50 éves korig minden kitelepítettnek, hetenként egyszer a rendőrségen. Vonatkozott ránk minden olyan rendelkezés, hogy este nyolc után nem lehetett utcára menni, étterembe, vagy bárhová.

Az Alcsiszigeti Állami Gazdaságban dolgoztam mentőácsként. Áttörte a Tisza a gátat. A hídon átmegyünk a Tiszán túlra, és balra fordulunk a négyes úton, ott gyönyörű családi házak sora van mostan, 1953-ban víz borított mindent, rengeteg szarvasmarha, aprójószág került veszélybe. Egy 11 tagú ácsbrigádba kerültem. A tetőszerkezetet, hogy ne zuhanjon az állatokra, mert a víz kimosta az alapokat, lebontottuk. Ott dolgoztam sokáig, két, vagy három hónapig. Egy nagyon tisztességes, nagyon becsületes bácsi volt a brigád vezetője, aki nem tudott szélhámoskodni, mindent normálisan írt be a munkafüzetbe. Csedő Antal nevű, székely származású fiú volt a műszaki vezető. Behívott engem az irodájába.

- Következett az újabb feketeleves? Elbocsátás?

- Nem. Én Szolnokon kaptam munkakönyvet, meg a katonai igazolványomat is kiállították. És ott a munkakönyvbe azt írtam be, hogy iskolai végzettségem hat elemi, foglalkozásom ácssegéd. Szolnokon egy olyan faházban laktunk, ahol, ha kinyitottuk az ajtót, rögtön az ágyra léptünk. Ez a Liget utcában volt.

- A rendőrség kellemetlenkedett?

- Nem. Az első jelentkezésnél már rendesen öltözve jelentem meg. A folyosón 8-10-en várakoztunk, de nálam 4-5 évvel idősebbek voltak, s kiderült, hogy ők is kitelepítettek. 1945 előtt két rendkívül kemény büntető intézet volt Magyarországon, az egyik a Margit-körúti fegyház, a másik pedig a Conti utcai, most Tolnai Lajos utcai katonai fegyintézet, ahol a dobcellák, meg egyebek voltak. Az utóbbinak a parancsnoka egy katonai alezredes volt, aki 1942-ben meghalt, és az özvegye már a háború után a Pasaréti úton lévő családi házából egy szobát kiadott, állítása szerint, Bozóki István színésznek.

- A ragyás Bozókinak? Szegeden is feltűnt néhány évig.

- Ezt a kitelepített mérnök mondta el ott és akkor nekem, s az általa mondott történet arról szólt, hogy, feleségül vette az 1942-ben elhalt magyar királyi alezredesnek a leányát. És az anyósa házába költözött. A mérnök egyszerű, paraszt szülők gyermeke. 1951-ben, vagy 1952-ben, az alezredes családját, kitelepítették. Az özvegyasszonyt, a lányát, annak a mérnök férjét, és a három kiskorú gyerekét, a legnagyobb 5 éves, a másik 3 éves, a harmadik meg 1 éves. A mérnök nem is ismerte az apósát, hiszen 1946-ban vette feleségül a lányát. Mint mondta, mindez azért történt, hogy a Bozóki István nevű színésznek legyen egy lakása Pasaréten.

A szolnoki rendőrségen kijött egy erőteljes, szőke, magas férfi, századosi uniformisban.

- Maga Szilágyi Lajos?

- Igen.

- Jöjjön be! - Belépek, csukja az ajtót, és a másik kezét nyújtja a százados: - Engedd meg, hogy bemutatkozzam! Hasznos István vagyok. Ne tévesszen meg a rendőri egyenruha! A szolnoki Dózsa és az olimpiai vízipólós csapat tagja vagyok, és rendőrtiszt. Hallottam ezzel a gazemberrel történt esetedet - az alezredesre gondolt -, és biztosítani szeretnélek arról, hogy amíg Szolnokon tartózkodsz, a hajad szála sem fog meggörbülni.

- Jól esett?

- Erőt adott.

Dudujkán mindig égett bennem az a szörnyűség, hogy nem tudtam megmondani 1951-ben az édesanyám leánykori nevét. Háromszor ordított rám az alezredes, a Márianosztrai fegyházban, de nem tudtam megmondani. Dudujkán civil főnököm, Magyar Lajos, aki később a miskolci opera részleghez került az énekkórusba, aki az anyagi rendelkezéseket intézte, becsempészte nekem a Szentivánéji álom című darabot, abban játszottam az első főszerepet Szegeden. A darabot a feleségem küldte neki Miskolcra. A rabtáborba pont aznap érkezett meg a spájzolás, a 15 kg kenyér, meg a zsír. Egy nagyon kedves, idősebb barátomnak, Molnár Gyuszi bácsinak mondtam:

- Szeretném ellenőrizni magamat, nézd meg, hogy mennyit tudok ebből! -, de nem olvastam el semmit. Kezdtém mondani a szöveget, s közben megettem egy 2 kilós kenyeret. Éjjel rosszul lettem, jött az őrség, hozták az orvost. Az epémre nem volt 3,5 évig szükség, mert az epe adja az emésztéshez a váladékot, s hirtelen a megterheléstől begyulladt az egész, súlyos epés lettem a börtönben.

Azok az emberek, az ácsok, akikkel együtt dolgoztam Alcsiszigeten, elővettek húsz deka szalonnát, 10 deka kolbászt, fél kiló kenyeret, meg egy fej vöröshagymát, és megették egy evésre. Ezt én nem tudtam, pedig kellett az erő. Csedő Tóni, a mérnök úr, azt mondta:

- Szilágyi szaki, maga értelmes embernek látszik (ott eleinte nem tudták, hogy kitelepített vagyok), segítsen a Jani bácsinak, a brigádvezetőnek, mert nem tudja beírni a teljesítményt (első karolás: le kellett gurítani a töltés oldaláról a csónakba, második, harmadik karolás: a csónakba berakás). Kezdtém írni, úgy ahogy a Csedő Tóni elmondta, mindent pontosan, és egyszerre felnövekedett a brigád jövedelme, a megye legnagyobb összegévé, 2700 meg 3000 forintot kerestünk havonta 1953-ban, borzasztó nagy pénzeket.

Utána betettek engem, Füleki, megyeszerte híres, asztalos mester hat asztalosa közé, akik melegágyi kereteket készítettek. Ez is Alcsiszigethez tartozott. Államosították Fülekinak az üzemét, de őt ott hagyták vezetőnek, mint kitűnő asztalost. Az összeállítást, meg a grundolást, azt mi végeztük. A hat asztalos között, akikkel dolgoztam, két sztahanovista is volt, a Tanyi meg a Szatymazi - így hívták őket -, hatalmas, erőteljes emberek, nálam talán 2-3 évvel idősebbek lehettek. Szakemberek. Füleki mester az első héten azt mondta:

- Szilágyi szaki, itt valami probléma van.

- Mi az, Füleki úr?

- Az, hogy az emberek nem akarnak magával brigádban dolgozni, mert a teljesítménye kicsi, csak 8-9 keretet állít össze és grundol be naponta, ők meg 28-30-at.

Három hét múlva 45-50-et grundoltam be. Ők pedig a negyvenet sosem érték el. Én az V. bérkategóriába tartoztam, mégis magasabb volt a jövedelmem, mint nekik, akiket a VIII. kategóriába soroltak. Nem tudták megérteni, hogy lehet ez, először 8-10-et tud elkészíteni, aztán meg 52 keretet állít össze egy műszak alatt. Még a két sztahanovista sem érte el a 40-et. Rájöttem a nyitjára. Jól kereső iparosok, a megye legjobbjai, ebből eredően mindennap megitták az 5-6 korsó sörüket, dohányoztak is, a WC a műhely mögött mintegy 15 méterre volt, ha rágyújtott egy cigarettára, vagy kiment a WC-re valamelyik, időt veszített. Akkor ugyanis le kellett törölni a higítóval a kezét, ez megint percekert rabolt el.

A feleségem a Tisza Szállóban volt ellenőr, s ez már a Pápai családnak volt köszönhető. Bartha Feri, a vízipólós csapatnak a kapusa volt a feleségem főnöke. Egyre jobban erőt vett rajtam ez az epe dolog, segíteni akart.

- Ide figyelj, én a Szolnoki Szikvízüzem, Szálloda és Vendéglő Vállalat főkönyvelője vagyok. Megpróbálok neked valami könnyebb munkát szerezni. Tudsz te úszni? - kérdezte Feri.

- Hogyne tudnék? Diákkoromban bajnokságot is nyertem.

Bevitt engem a Fürdő Vállalathoz, én adtam a lepedőket a fürdőző vendégeknek, meg minden. Igen ám, de 28 éves voltam, és ez a gőzfürdő tele volt buzeránsokkal. Világ életemben undorodtam a beteges hajlamúaktól, pár nap múlva máshova kérttem magam, nem vállaltam tovább azt a munkát.

A szikvíz üzemtől is nagyon félttem, mert az üvegek töltéséhez nem értettem és ott mindig fent állt a robbanás veszélye. Nővéremnek és apámnak is volt szódásüveg robbanása az üzletben, és valahogy vonakodtam az üvegek töltésétől. Az üzemnél nem volt más lehetőségem, így szódás kocsis lettem.

Egy hatalmas, nagy szürke lóval jártam a várost.

A szolnoki tiszti klubba hordtam a ballonos szódát, bőrkötény, meg sapka rajtam, és ott beszélget a bejáratnál egy színész, Györffy Gyurka, akivel én a Madách Színházban játszottam. Jó pár évvel idősebb nálam. Ő volt az első színész Szolnokon, in floribus, mindenki tőle kért autogramot, kiváló színész volt, és jó magyar hazafi. Egy idős úrral beszélgetett. Rögtön megismertem. S észrevettem, amikor a harmadik ballont vittem be a tiszti klubba, hogy engem néz mind a kettő. Gyurka odalépett hozzám:

- Mondja kérem, nincs Önnek egy rokona, egy színész ember, Vitéz Szilágyi Lajos?

- Gyurikám, én vagyok - tettem le a ballont.

Valóságos csődület támadt körülöttünk, mert őt mindenki ismerte, engem meg senki. Ráadásul a tiszti klub a megyeháza mellett volt.

Az Alcsiszigeti Állami Gazdaságnál, ahol mint ács dolgoztam, a párttitkár 1953. március elején szólt, hogy adjam be az önéletrajzomat. Fogalmam sem volt, hogy miért kéri, igyekeztem kitérni a kérése elől, s ha megláttam, elkerültem. Április elején megismételve kérését, szemrehányást tett azért, mert nem kapta meg az önéletrajzot. Kerékpárral jártam Alcsiszigetre, s utam a Tisza hídon vezetett át. A híd szolnoki oldalán volt egy vendéglő, ahol munka után egy alkalommal találkoztam a párttitkárral, aki meghívott egy pohár italra. Nagy bajban voltam, mert mint kitelepített és rendőrfelügyelet alatt lévő személy, nyilvános helyre be sem mehettem. A párttitkár nem tudta, hogy kitelepített vagyok. Vállalva a veszélyt, nem akartam előtte felfedni a politikai helyzetemet, bementem vele a vendéglőbe. Nekem szegezte a kérdést:

- Szilágyi szaki, miért ódzkodik maga attól, hogy beadja az önéletrajzát, kicsoda maga?

- Nézze, párttitkár úr - úrnak szólítottam, elvtársnak soha senkit -, én csak olyat írhatnék az önéletrajzomba, ami a maga szemében rossz!

Kénytelen voltam elmondani, hogy katonaként - amíg tehettem -, harcoltam a szovjet hadsereg ellen, Horthy vitézzé avatott, éveket töltöttem börtönben, s kitelepített vagyok, szüleimet a kommunisták kirabolták, üzletüket, földbirtokukat elvették, a végén annyira belemelegedtem a vallomásnak is beillő őszinteségbe, hogy még azt is hozzátettem, hogy gyűlölöm ezt az egész rendszert! Akkor már azt sem bántam volna, ha újból börtönbe kerülök és vártam is, hogy a párttitkár intézkedik. Nem intézkedett, hanem nagyot káromkodott és azt mondta:

- Ha én ezt tudom, régen sztahanovistát faragtam volna magából!

Kijöttünk a vendéglőből és még egy darabig együtt mentünk, amikor szembejött velünk unokanővérem, Dr. Serfőző Jánosné, akinek a férje főispáni titkár volt Szolnokon 1949-ig. Már előzőleg hallottam, hogy Szolnokon laknak, de ekkor találkoztunk először hosszú évek után. Miután üdvözlöttük egymást, így szóltam Ilihez:

- Ilikém, engedd meg, hogy bemutassam a párttitkár urat!

Erre Ilike felkapta a fejét és feddőleg nézett rám, éreztem, hogy zavarba hoztam. Ez a találkozás helyileg ott történt, ahol később Györffy Gyurkával is találkoztam. Ili nővéremet sokan ismerték Szolnokon és néhányan csodálkoztak, hogy Serfőzőné, a volt főispáni titkár felesége megcsókolja ezt a biciklis, munkás embert. Később aztán szemrehányást is tett Ilike, hogy miért hülyéskedtem az utcán hangosan, hogy párttitkár úrként mutattam be az alcsiszigeti párttitkárt. Börtönben töltött éveim alatt történtek ezek a titulusváltások. Eltűnt az „úr” megszólítás, az építőiparban engem is szakinak neveztek és a művész úrból szaktárs lett.

Egyébként unokanővéremék sem voltak kegyeltjei a kommunista rendszernek, férje Dr. Serfőző János akkor már a Betonútépítő nagyvállalatnál dolgozott.

1953-ban, Sztálin halála után Nagy Imre került a kormány élére, aki felszámolta a kitelepítéseket. Hasznos, a vízipólós százados, tájékoztatott a megjelent vonatkozó rendeletről és közölte velem, hogy már csak a végrehajtási utasítást várják és szabadulunk. Az epém újra begyulladt és egyre rosszabbul éreztem magam. Szolnokon, mint kitelepítettet egy rendőrorvos kezelt, aki nem ismerte fel a betegségemet és sósavas pepszinnel kezelt, életveszélybe kerültem. Persze nem tartom kizártnak, hogy ez az orvos, megfélemlítve orvosi esküjéről tudatosan próbált félre kezelni. Egy éjszakai eperoham után feleségemmel együtt hazajöttünk Budapestre. A Rókus kórházban több orvos ismerősünk volt, közöttük a kiváló Pommersheim professzor is, aki apám vendéglőjébe járt és szimpatizált a családommal. A belgyógyászatra kerültem. Három hetes kezelés után átmentem a sebészetre Pommersheim professzorhoz és kértem, hogy operáljon meg.

28 éves voltam. Pomi bácsi azt javasolta, gondolom, az életkoromra való tekintettel, hogy várjunk a műtéttel. Sok kísérletezés - olajkúra, gyógyteák és egyebek - után mégis meg kellett operáltatnom magam.

- A kórházi kezelés után mihez kezdte?

- Állást kellett keresnem, és sikerült is elhelyezkednem, a MÉMOSZ, Magyar Építőmunkások Országos Szövetsége garázsában, kocsis mosó éjjeliőr és indítótisztaként. Akkor a nyolctagú család összjövedelme 1500 forint volt, és én a napi 12 órás munkámmal, amely este 7 órától reggel 7-ig tartott, szintén 1500 forintot kerestem. Persze szabadnap nélkül, szombat, vasárnap is, de még Karácsonykor is szolgálatban voltam. Felvételemet erősen befolyásolhatta, hogy ács szakmunkásként dolgoztam előző munka helyemen Szolnokon, és a betegségem miatt jöttem Budapestre. Szolnokon kiállított munkakönyvembe is ács szakmunkásként jegyezték be. Szerencsémre a személyzetis a katonakönyvemet nem kérte, pedig abban minden adat benne volt. A Dembinszky utca 52 számú házban volt a garázs, ahol dolgoztam, s ide is kerékpárral jártam.

A gépkocsivezetők között sok fajta ember volt. Kovács úr egy grófnak volt a titkára, Stieglmayer jószágigazgató volt, Lusztig úr gazdag autókereskedő volt, Földényi a sofőrök bizalmija, előzőleg ÁVH-s százados volt, Fekete bácsi Szolnokról járt dolgozni, ő öt gyerekes családapa volt. Talán neki volt a legkevesebb problémája a nagy havazás miatt. Ő egy angol Moris gépkocsival járt, de mindig haza tudott jönni. Volt még egy Somogyi nevű fiatalember, akinek a családját is ismertem régebbiről, de ő nem árulta el senkinek, hogy ki vagyok. Ha elárul, úgy kirúgnak, hogy sehol sem tudok elhelyezkedni. A többi sofőr nevére nem emlékszem. A kocsikat rendbe tartottam és mindenki elégedett volt a munkámmal.

Egyik alkalommal, amikor bementem, látom, hogy Fekete bácsi gondterhelten ül az asztalnál és rágt a ceruzáját. Szemináriumi vizsgára készült, amely minden sofőr számára kötelező volt. A következő kérdésre kellett válaszolnia:

- Mi volt a Szovjetunió helyzete a két világháború között?

Én, aki életemben nem vettem részt ilyen „fejtágító” szemináriumon, noha a pártzsargon latin eredetű kifejezéseit megértettem, megírtam Fekete bácsinak a dolgozatot. Helyenként néhány szót tudatosan hibásan írtam és megkértem Fekete bácsit, szóról-szóra másolja le a „dolgozatot”. Figyelmesen lemásolta az írást, hogy amikor az imperialista Németország minden erejével készült a háborúra, addig a Szovjetunió mezőgazdasági gépekkel minden igyekezetével az életszínvonal...

Fekete bácsi megkapta a szemináriumi vándorzászlót. Földényi, a bizalmi, akitől mindenki félt, nem értette, hogy nyerhette meg Fekete bácsi előle a zászlót, akinek még az írás is nehezebbre esik. Majd szétrobbant a méregtől.

Szolnokon egyszer nekem is részt kellett vennem a Szabad Nép félórán, ahol mint új dolgozónak nekem szegezték a kérdést, pontosan már nem tudom, mire kellett válaszolnom, de arra emlékszem, hogy Bartha főkönyvelő azt mondta utána:

- Lajoskám, többet ne gyere a Szabad Nép félórára!

Fekete bácsi úgy honorálta a segítségemet, hogy hozott nekem két rekesz édes, finom, gyönyörű szőlőt.

Munkámmal kapcsolatban mindenkinek az volt a véleménye, hogy ilyen lelkiismeretesen egyetlen elődöm sem végezte a munkáját, mint én, a kocsik ragyogtak a tisztaságtól. Minden nap kitakarítottam minden kocsit kívülről, belülről, rendben tartottam a garázst is és a beírások is rendben voltak. A már említett Földényi nevű bizalminak feltűnt, hogy nem beszélek durván, sohasem káromkodom, és ezt a többiek előtt meg is jegyezte.

Egy alkalommal, amikor a munkahelyemre igyekeztem, találkoztam Pataky Jenővel, aki az orosz megszállás előtt a Németh Antal vezette régi Nemzeti Színház prominens művésze volt. A háború alatt a repülősofőknél szolgált, mint zászlós és erre nagyon büszke volt, lehetett is! Jenő imádta a kocsikat, és amikor megtudta, hogy a Dembinszky utcai garázsban dolgozom, már azon a napon, előadás után, megkeresett. Segített a kocsik mozgatásában és tartotta a mosáshoz szükséges gumislagot. Közel lakott a garázshoz, a Hernád utcában, s egyre gyakoribb vendégem lett. Ebben az időben Baradlay kapitányt játszotta a Kőszívű ember fiai című Jókai darabban, óriási sikerrel. Amikor megjelent a színpadon huszártiszti uniformisban, a közönség fergeteges tapssal fogadta. Egy délutáni előadáson láttam. Jenő az első sorba hozott jegyet, s néhány színész a darab szereplői közül felismert. Szóvá tettem Jenőnek, hogy nem kellett volna az első sorba ültetniük, erre Jenci nagyon erélyesen rendre utasított, mondván, hogy az én sokat szenvedett Vitéz Szilágyi Lajos barátomnak természetesen az első sorba kérek jegyet!

1934-től 1949-ig édesapám vendéglője a Stáhly utcában volt, s mi, a család is abban a házban laktunk. Ez az utca a Corvin áruház és a Rókus kórház mögött, Budapest centrumában van. Közel volt a régi, Kádárék által lebontatott Nemzeti Színház és a Sándor utcai Rádió is. A börtön évek és a kitelepítés után, amikor hazakerültem, gyakran előfordult, hogy találkoztam régi ismerősökkel, kollegákkal. Voltak, akik egyszerűen féltek velem találkozni és inkább elkerültek, mintha leprás lennék. Pethes Ferencsel, a jeles színésszel nem csak kollégák, de barátok is voltunk. Egy alkalommal szembejön velem a Sándor utcában, s valaki volt vele. Én örömmel üdvözöltem, de ő úgy tett, mintha nem ismert volna meg.

Később, amikor a Vas utcában ismét találkoztunk, oda jött hozzám és bocsánatot kért, hogy előző találkozásunkkor nem fogadta a köszönésemet, de éppen valami pártember társaságában volt, s neki két fia van, akik most mennek főiskolára és nem akarta veszélyeztetni a felvételiüket azzal, hogy fogadja a köszönésemet. Ilyen világ volt akkor. Az emberek félelemben éltek. Köszönni sem mertek, nemhogy a másikért kiállni.

Később hallottam, hogy sokáig emlegették a szakmában, egy fiatal színész Győrben megmondta a véleményét és ezért, mint háborús bűnöst évekre lecsukták. Én elég érzékeny voltam és gondoltam, mit köszöngessek ezeknek a gerinctelen senkiknek, akik nem fogadják a köszönésemet. Nem köszöntem senkinek.

1946-ban meglátogattam egy barátomat, Szegedi Szabó Istvánt, aki akkor a Belvárosi Színházban játszott. Pontosán emlékszem, előadás előtt az öltözőjében beszélgettünk, amikor kinyílt az ajtó és bejött Horváth Jenő színművész, aki nem vette észre, hogy ott vagyok, az ajtó takarásában ültem, és a következőket mondta Pistának:

- Képzeld el, az egész városban arról beszélnek, hogy ez a kommunista söpredék meg akarja támadni a Bazilikához érkező Mindszenty József által vezetett zarándoklatot...

Akkor vett észre engem, akiről nem tudta, hogy ki vagyok. Pista látva Horváth Jenő zavarát, gyorsan bemutatott, mondván, én vagyok az a Vitéz Szilágyi, akiről már beszélt. Ekkor ismertem meg Horváth Jenőt, akit a szakmában „birkózó fülűnek” neveztek, mert fiatal korában birkózott, és ez mind a két fülén látszott. Megnyilvánulásából és felháborodásából világossá vált előttem, hogy ez az ember tisztességes, keresztény ember. Néhányszor találkoztunk, de sosem dolgoztunk együtt, egyébként kitűnő színész volt, de kitüntetést sosem kapott. Hosszú évekig a Madách Színháznál működött. 1954 februárjában a Sándor téren meglátam Jenőt, kopott bőrkabátjában, s el akartam kerülni a találkozást, a már ismert okok miatt, de ő is meglátott engem, s utánam iramodott. Miután üdvözöltük egymást, megkérdezte, hogy miért akartam eltűnni? Pár szóval elmondtam, eléggé megalázó tapasztalataimat néhány kollégáról, akik nem akartak megismerni. Jenő biztosított, hogy ő nem tartozik ezek közé. Valóban.

Pataky Jenő és Horváth Jenő, ez a két derék magyar ember összefogott annak érdekében, hogy működési engedélyt kapjak és ismét színészi hivatásomban dolgozhassak! Egy Kender István nevű fogtechnikus volt akkor a Népművelési Minisztérium Színházi Osztályának a vezetője. Hallani sem akart arról, hogy ismét a pályán legyek. Végül a Nonn titkárság, Nonn György miniszterhelyettes közölte a két Jenővel, hogy ha szakmai vizsgát teszek, és az sikeres lesz, akkor döntenek a sorsomról. Abban reménykedtek, hogy a vizsgán nem felelek majd meg. Tévedtek! Pethes Sándor elnöklétével működött ez a bizottság, melynek tagja volt Dajka Margit, Horváth Jenő, Deák Sándor és Benkő Gyula. Mindegyik országos híré színész. Közülük csak Deák Sándort nem ismertem személyesen. 1954 áprilisában kellett megjelenünk a vizsgán! Pethes Sándor, aki tanárom volt a színiiskolában, hivatalos hangon felvette az adataimat, s végül megkérdezte:

- Mikor volt utoljára színpadon és mikor játszott?

- 1949. május 8-án, a Búcsú Keringő című operett zászlósát játszottam utoljára.

- Azóta miért nem játszott?

- 1949. május 10-én az Államvédelmi Hatóság rövid kihallgatásra hívott, amely majdnem 5 évig tartott.

Óriási derűtség a nézőtéren! A vizsgáztatás ugyanis nyilvánosan folyt, a Jókai téri színházban, mintegy 200 fő jelenlétében, akik részben színészekből, részben újságírókból tevődtek össze.

A feleségemnek is vizsgáznia kellett, noha ő már a kommunista rendszerben, 1946-ban kapott oklevelet, s mind a két vizsgaelőadáson főszerepet játszott. A Magyar Színházban bemutatott Marica grófnő címszerepét játszotta, mellette a Cigánylányt Németh Marika, a későbbi neves primadonna énekelte, majd a Nemzeti Színházban bemutatott Kék Postakocsi Tecáját játszotta igen nagy sikerrel. Az utóbbi szubrett primadonna feladat volt. Feleségem kitűnő táncos volt, számaait Utassy Gizi, az évszázad legnagyobb koreográfusa állította be. Gizi néni 20 éves korától 80 éves koráig volt az operett táncok koreográfusa.

Amikor 1949-ben elítéltek, a feleségemet behívták a Színész Szakszervezetbe és Szabados Piroska felszólította, hogy váljon el tőlem. Szó szerint azt mondta:

- Ha elválsz ettől a sötét fasisztától, a pályád nyitva áll!

Feleségem nem vált el, ezért örökre eltiltották a pályától. Letartóztatásom előtt leszerződötték Asszonyok a gyárban című film főszerepére. Amikor megtudta, hogy ez propaganda jellegű film lesz, nem vállalta a szerepet.

- Hogy sikeredett a vizsga?

- A Peer Gyntből mondtam részleteket, s a közönség ütemes tapsal honorálta a produkcióm. Feleségem énekes száma után is óriási taps következett, s állíthatom, hogy kettőnk összesen fél óráig tartó vizsgáztatását tapsvihar követte. A Vizsgáztató Bizottság részéről is valóságos ünneplésben volt részünk, Dajka Margit össze-vissza csókolt engem, a miniszteri biztos, Dr. Vas Zoltán Péterné, a minisztérium nevében megígérte, hogy 48 órán belül elhelyeznek bennünket itt Budapesten valamelyik színházban.

- Végre egyenesbe kerültek!

- Abból a biztató, szép ígéretből semmi nem lett.

Már fél éve túl voltam a börtön és a kitelepítés korlátozásain és másképp mérlegeltem a lehetőségeket. Úgy éreztem akkor, és ma is úgy gondolom, helyesen tettem, mikor azt a miskolci ÁVÓ-n tett ajánlatot nem fogadtam el.

A miniszteri kiküldött ígéretére átvillant az agyamon, hogy mi lesz, ha elfogadom ezt a lehetőséget, valamelyik fővárosi színházban, és rám osztanak egy főszerepet, egy nemzetellenes propaganda darabban? Legfeljebb botrányosan távozom, kirúgnak a színházból, de az sincs kizárva, hogy újabb börtönök következnek.

Bízzunk a gondviselésben, bízzunk az Istenben!

Vártuk a csodát; másnap telefonon értesítettek bennünket, hogy Dukáné és Békés András beszélni akarnak velünk. A Szegedi Színházról voltak, Dukáné igazgató, Békés András főrendező.

Vizsga után 38 zsidó származású személy beadványt terjesztett Nonn György miniszter-helyettes elé, amelyben megvádolta a vizsgáztató bizottságot, hogy engem, a háborús bűnöst szimpátia tüntetéssel javasolt a pályára, míg őket, akik megjárták az auswitzi haláltábor, és egyebeket, a színi pályára alkalmatlannak minősítették.

Amikor Dukáné és társa megérkezett, már ott volt Török Emil karnagy is, akit megkértem, hogy kísérje zongorán a feleségemet, ha a jövevények meg akarják hallgatni az énekhangját. Török Emil karnagy a Szegedi Színház helyettes igazgatója volt az 1943/44-es évadban, s a háború után őt is sok évi szilenciumra kényszerítették, de ekkor már 1954-ben ismét a pályán volt, mint a Fővárosi Operett Színház karmestere. Mi, eléggé izgatottan fogadtuk az érkezőket, Emil bácsi azonban nyugodt volt, így megfigyelhette, hogy a jövevények szeme valósággal rátapadt a szobánk falán lévő feszületre, s apám vitézi emléklapjára, meg arra a miliőre, ami ott volt, amelyen látszott, hogy keresztények lakják. A szerződésből semmi sem lett! Egyszerű fakeszt, amelyet a falon láttak, csak az maradt meg apám tanyájából, mint egyedüli emlék.

Amikor a vizsgáztató bizottság tagjait felhívták a minisztériumba, s megkérdezték, hogyan zajlott le a Szilágyi-házaspár vizsgáztatása, ők voltak annyira bátrak, és azt felelték, hogy kizárólag szakmai szempontból vizsgáztattak bennünket és Meggyesi Erzsit és Szilágyi Lajost alkalmasnak találták vezető színészi feladat eljátszására, mondta Dajka Margit, meg Pethes Sanyi és a párttitkár, Deák Sanyi is. Egyre nagyobb izgalommal vártuk a színházi lehetőségeket, mert arról volt szó, hogy lesz-e kenyerünk, el tudjuk-e tartani kirabolt szüleimet, ismét pályára kerülhetünk-e?

A Fészek klub, időközönként olyan volt, mint egy lóvászár, azzal a különbséggel, hogy itt nem lovakat, hanem embereket adtak, vettek, cseréltek. A Fészek klubot mindenféle művészeti szervezet patronálta; festők, szobrászok, írók, zenészek, színészek. Esztétikailag is gyönyörű épület, s látszik rajta, hogy amikor építették, az építészek szívüket, lelküket beleadták a művükbe. Az itt működő vendéglőnek kitűnő konyhája volt és olcsó árakkal dolgozott, amely abból következett, hogy az összes művészeti szervezetek szubvencionálták.

Nyári idő volt, 1954 júniusa. Az áprilisi meghallgatás - vizsga - óta eltelt idő egyre reménytelenebb várakozással telt, amelyet megnehezített az a tény, hogy már nem voltunk állásban sem. Ugyanis időközben bekérték a katonakönyvemet, s az abban lévő adatokból megállapították, hogy a kocsimosásra politikailag megbízhatatlan vagyok! Mint mondták: biztosak abban, hogy adott esetben a reám bízott kocsikat ellenséges célokra használnám.

Igazuk volt!

Közben a feleségemnek, aki a Rákóczi úti nagy Csemege áruházban napi 10-12 órán át kávéfőzött a sorban álló tömegeknek, s az erőltetéstől egy gumó keletkezett a csuklóján, s az orvos azt javasolta, hogy kérjen más beosztást a munkahelyén. A miniszteri biztos ígérete, mely szerint 48 órán belül elhelyeznek bennünket, annyira elfogadhatónak látszott, hogy egyszerűbbnek tűnt, ha a feleségem felmondja a kávéfőzői állását. Egy kedves epizód azonban itt is történt, amely vigasztalást nyújtott eléggé elkeseredett helyzetünkben. Egyik nap betért a Csemege üzletbe Szemethy Endre kollégám, amikor véletlen én is ott tartózkodtam, társaságában volt Tímár József kiváló színművész, akinek előzőleg összeütközése volt a kommunista rendszerrel, és ezért eltiltották a pályától, segédmunkásként kereste kenyerét. Amikor megtudták, hogy feleségem személyében egy örökre eltiltott fiatal színésznő főzi a kávéfőzést, mindennap megjelentek és tüntetőleg kezét csókoltak Erzsikének. Hozzá kell tennem, hogy Tímár József mindenki által jól ismert színész volt, és az általa adott kézcsók, melyet pályatársnőjének adott, politikai színvallásnak számított.

Azt hiszem, annak is szánta!

- Ettől még nem lett állásotok!

- Visszatérve 1954 júniusára, tehát nem volt állásunk, amikor bementünk a Fészek klubba és kerestük azt az igazgatót, aki hajlandó lesz bennünket leszerződtetni. Dajka Margit meglátott bennünket és az asztalához hívott. Odamentünk hozzá, leültetett bennünket és érdeklődött sorsunk felől. A kerthelységben ültünk, ahol három-négyszáz ember ebédelt. Ebben az időben színházi fesztivál volt Budapesten, s a vidéki színészek is idejártak ebédelni. Dajkát mindenki ismerte és rólunk is tudta mindenki, hogy kik vagyunk. Néhány perc múlva megérkezett Daniss Győző feleségével. Daniss az újonnan megnyíló Békéscsabai Jókai Színház igazgatója volt. Dajka odahívta őket is, hogy ebédeljenek vele. A kerthelységben csendesült az étkezés zaja és mindenki Dajkát figyelte, akiről köztudott volt, hogy minden politikailag üldözött emberen igyekszik segíteni. Dajka nem suttozott, hanem hangosan megkérdezte:

- Győző, szeretsz te engem?

- Margitka, hát lehet téged nem szeretni? - kérdezte vissza Daniss. Dajka a közelben tartózkodó pincértől papírt, tintát és tollat kért, majd diktálni kezdett Daniss Győzőnek:

- Mint a békéscsabai színház igazgatója, szerződtetem Szilágyi Lajost és feleségét. - Megkérdezte Dajka, hogy mennyi Békéscsabán a legmagasabb gage, Daniss megmondta, hogy 1600 forint. Dajka folytatta a diktálást: - 1600-1600 forint fizetéssel, az összesen 3200 forint. Győző ird alá, tanú nem kell!

Daniss kérés nélkül elővette a bélyegzőt, lebélyegezte és átadta nekem az írást! Így történt! Emlékezetem szerint 1954-ben 27 színház volt Magyarországon, ahol játszhattunk volna, de egyetlen színháznak volt keresztény igazgatója, Daniss Győző személyében.

Augusztusban együtt utaztunk Békéscsabára Vértess Lajos színművésszel, a Színművészeti Kamara volt alelnökével, aki 10 év szilencium után, amelyben fogság, internálás, és rengeteg megaláztatás tartozott, velünk tért vissza a pályára.

Békéscsaba Jókairól elnevezett színháza valójában igen furcsa színház volt, a színészek összetételét illetően. Volt néhány jó színész is, aki politikai szempontból, utálták a kommunizmust, nem kellett jobb, nívósabb színházaknál, a többség azonban rossz, tehetségtelen kommunis-tábol tevődött össze, akik kizárólag a kommunista pártnak köszönhatték, hogy a színháznál lehettek. Legtöbben közülük, rendezett színházi világban még statiszták sem lehettek volna.

Egy alkalommal utazás közben a vonaton Vértess Lajosról beszélgettünk és valaki megkérdezte tőlem, hogy mi volt az a Színművészeti Kamara, amelynek Kiss Ferenc volt az elnöke és Vértess Lajos az alelnöke? Igyekeztem reális választ adni, természetesen saját tapasztalataim alapján, s azt válaszoltam, hogy egy nagyon komoly érdekvédelmi szervezet volt a kamara, amely igen sok segítséget nyújtott tagjainak. Lehetővé tette, hogy ruhaanyaghoz jusson a színész nagykereskedelmi áron, részletre, kamatmentesen. Abban az időben kategorizálták a színészeket. Elképzelhetetlen volt, hogy egy vezetősínésznek ne legyen frakkja, szmokingja, zsinóros magyar ruhája, lovagló öltönye, csizmája és 3-4 utcai civil öltözéke.

Akkor a korabeli darabokban saját ruháikban kellett játszaniuk a színészeknek, csupán a klasszikus darabokban adott a színház jelmezt, pl. Shakespeare, Molière, Ibsen, Schiller darabjaiban. Különösen a nőknek okozott nagy problémát az öltözködés, mert egy-egy darabban előfordult, hogy ötször kellett más-más öltözékben megjelenniük. Míg a hölgyek ruhája minden jelenésnél változott, addig mi férfiak ugyanazt a frakkot viselhettük minden darabban, akár ezerszer is.

Az 1943/44-es szezonban, a saját keresetemből, 13 öltöny jó minőségű ruhát tudtam varratni és ebben nagy-nagy segítségemre volt a Színművészeti Kamara. Édesapám katona volt akkor, amikor én Szegeden elsőéves pályakezdő színész voltam. Szolgálati ügyben Kolozsvárra kellett utaznia, s amikor elintézte feladatát Kolozsváron, eljött hozzám Szegedre, s onnan utazott tovább Budapestre. Megmutattam a színházat, majd a lakásomat is, látni akarata, hogy lakom. Együtt laktam egy kedves kollégámmal, a már említett Szemethy Endrével. Lassan közeledett az indulás ideje, amikor édesapám kivett egy csomó pénzt köpenye zsebéből mondván, hogy arra már nincs szüksége, menetjegye meg van. Az asztalra tett pénz több mint 600 pengő volt. Kikísértem apámat az állomásra, közben a pénzt ügyesen visszacsempésztem a köpenye zsebébe. Az volt az álláspontom, hogy önálló keresettel rendelkezem, megállok én a saját lábamon is.

Szemethy Bandi rettenetesen letolt, hogy lehet valaki ilyen hülye, hogy a saját apjától kapott pénzt nem fogadja el? Tudta Bandi, hogy apám vendéglős, kis földbirtoka is van, szóval jól szituált embernek számított. Azt is tudta, hogy 23 pengő volt az ösztöndíjam és az a 600 pengő óriási összeg, hiszen akkor tetőtől talpig fel lehetett öltözni 100 pengőből is.

- A kamarai tapasztalatoknál tartottunk - vetem közbe.

A kamaránál működött egy szerződötési osztály, amelynek intézője dr. Lukács úr táviratilag behívott a Bajza utcai székházba, ahol közölték velem, hogy a Léván működő, Nádasdi József vezette színtársulattól egyszerre három színészt behívtak katonai szolgálatra. Ez 1943. júniusában volt, néhány nappal a kamarai felvételem után. Ha akarom, szívesen látnának, akár néhány hónapra is mehetek Lévára.

Léván egyszerre több szerepet is rám osztottak, állandóan tanulnom kellett. A város polgármestere dr. Lehoczky, aki Lehotay Árpád neves színész testvére volt és Nádasdi József színigazgató hazafias kötelességüknek tartották, hogy a trianoni békeparancs által elcsatolt kisebb községekbe, amelyek 1938 novemberéig idegen impérium alatt szenvedtek, ahol még a magyar beszéd is olykor tilos volt, délutánoként a társulat műsort adjon. Szórakoztató műsorokkal látogattuk ezeket a kisebb községeket, amelyekben én hazafias versekkel szerepeltem.

Nyolc hónappal később, 1944. február 14-én Nádasdi József színigazgató és Dr. Lehoczky polgármester felterjesztésére a kormányzó úrtól Nemzetvédelmi Keresztet kaptam, hazafias versek magas szintű előadásáért. Ez akkor nagyon szép és nagyon nagy kitüntetésnek számított, hiszen alig múltam 19 éves. Ma is büszke vagyok a kitüntetésemre.

- Mi történt Békéscsabán?

- Rövidesen mindenki megtudta, hogy milyen utat jártunk be, hogy kik vagyunk voltaképpen.

A vonaton történt beszélgetésünk miatt, megvádoltak azzal, hogy a rossz hírű Színművészeti és Filmművészeti Kamarát dicsőítettem. Mint már előzőleg említettem, a Kamara témája Vértess Lajos kollegánk személyével kapcsolatban került szóba, aki a Kamara alelnöke volt, de mint színész, a Vígszínház művésze volt.

1954 tavaszán szenet szállítottak Pécsi Sándor villájába, s az egyik szénhordó Vértess Lajos volt, akit Pécsi Sándor felismert és az ő jóindulatának köszönhetette Vértess Lajos, hogy tíz év eltelt után visszakerülhetett a pályára.

A kamarák elnökeit súlyosan megbüntette a kommunista hatalom, mert a szovjet megszállás előtti kormányok utasításait, többek között a numerus clausust, a kamaráknak kötelességük volt végrehajtani. A Gyűjtőfogházban több kamarai elnökkel, alelnökkel találkoztam, akik 10-15 évre voltak elítélve. Bajtársaimtól hallottam, hogy egyes pályákon olyan százalékban voltak zsidó származású egyének, hogy ezt megengedhetetlennek tartották. A budapesti ügyvédek 82 %-a, a klinikai orvosok 67 %-a zsidó volt. Ezért elrendelték, hogy a kamarák szabályozzák a zsidók felvételét, hogy ilyen aránytalanságok ne történhessenek!

Tény, hogy 1954-ben 27 színigazgató közül egyetlen egy volt keresztény!

Amíg az évadnyitó előadás, az Aranyember próbái folytak, Csabán nem volt esti előadás, így több kolléga gyakrabban utazott haza Budapestre. Többször kaptunk Budapestről, régi kollégáktól üdvözlést, legtöbbször olyanoktól, akik valóban örültek, amikor meghallották, hogy ismét a pályán vagyunk. A kollégáktól üzenet formájában kapott üdvözlések azt a gondolatot élesztették egyes kommunista érzelmű tagokban, hogy úton-útfélen, hacsak módjuk volt rá, kellemetlenkedjenek nekünk. A párttitkár éberség címén többször is szemtelenkedett velem. Elégé lobbanékony ember voltam, ezért féltem, hogy előbb, utóbb nem tudok magamon uralkodni és bajba kerülök.

Földeák Róbert főrendező rendezte „Kaszárnyában, laktanyában” című darabot, amelyben rám osztott egy horthysta főhadnagyot, s amikor az előadáson megjelentem a színpadon, a közönség elkezdett tapsolni. Megálltam, a rendező utasítása szerint, egy szót sem szóltam, csak fogadtam volna a jelentést, oda vágódott Bánfi Frici kolléga, aki az őrmestert játszotta, tisztelgett és kezdte volna mondani a szövegét, hogy „Főhadnagy úr, alázatosan jelentem.”, de nem tudta folytatni, mert a közönség annyira tapsolt, hogy nem tudtunk tovább menni a jelenettel.

A büfésnő másnap elmondta a feleségemnek, hogy a közönség szíve repesett az örömtől, amikor meglátott a régi főhadnagyi egyenruhában, s a szünetben is arról beszéltek, hogy milyen szimpatikus voltam a számukra. A darabot levették a műsorról, mert a nézőkből pont az ellenkezőjét váltotta ki, mint amit a kommunista rendező várt. Pályám során játszottam intrikus szerepeket, de itt nem volt olyan szövegem, amely módot adott volna arra, hogy ellenszenves figura legyek.

Műsoron volt Kálmán Imre: Montmartrei Ibolya című operettje, amelyben feleségem játszott a szubrett-primadonna szerepét. Én nem játszottam benne. Egyik előadáson a műszakiak figyelmetlenül kezelték a függönyt és utoljára elfelejtették összeengedni, s a színészek kínos helyzetbe kerültek, tablót álltak, miközben a közönség már hátrafordulva igyekezett elhagyni a nézőteret. Az előadásnak ugyan nagy sikere volt, de ez a helytelen függöny kezelés lerontotta a végét. Minden férfi szereplő eléggé keményen letolta a műszakiakat, cseppet sem válogatva meg a kifejezéseket. Feleségem is bátorkodott megjegyezni, hogy máskor figyeljenek oda.

Az udvaron vártam a feleségemet, amikor a lépcsőház felől hallottam egy durva megjegyzést a feleségem anyjával kapcsolatban. Bementem és pofonnal honoráltam a dízmester kijelentését, aki elvágódott. Majd a nekem rohanó műszakiakat is megfékeztem, úgy ahogy ez jogos önvédelem esetében módomban állt. Ekkor már a színháznál mindenki tudta, hogy harmadrendű állampolgárok vagyunk és azt hitték, hogy a végtelenségig eltűrünk mindent!

Noha Korodini Feri, Bánfi Frici alaposan letolták a díszítőket, nekik nem mertek szólni, csak Meggyesi Erzsire mert a dízmester szemtelen megjegyzést tenni, persze csak a háta mögött.

A békéscsabai színháznál egy kedves kislány, Angéla volt a hivatalsegéd. Egy kitelepített ezredesnek volt a leánya, ezért az általános iskola után nem tanulhatott tovább. Angéláról talán csak én tudtam, hogy kicsoda, mert oda jött hozzám és elmondta a következő történetet:

A Montmartrei Ibolya egyik próbáján megjelent dr. Katona Ferenc és Kocsis Margit, akiket a minisztériumból küldtek le Békéscsabára. Megnézték a jelmezes főpróbát és elragadtatással dicsérték a Ninon szerepét játszó színésznőt, s azt a megállapítást tették, hogy az országban nincs még egy olyan színésznő, aki így tudna énekelni és táncolni, mint ő. Az irodában folyt a megbeszélés Daniss Győző igazgatóval, aki jól eső érzéssel fogadta a dicséretet. Majd a két jövevény rátért arra, amiért lejöttek a színházhoz, ez pedig a következő volt: a Népművelési Minisztérium Színházi Főosztályának vezetősége korainak találta, hogy a Szilágyi házaspár visszakapta annak lehetőségét, a működési engedélyt, hogy a színháznál dolgozhassanak! Dr. Katona Ferenc és a cselédlányból lett Kocsis Margit elvtársak azzal a feladattal érkeztek, hogy utasítást adjanak Daniss Győző igazgatónak, mely szerint Szilágyiékat valamilyen módon el kell távolítani a színházról!

Daniss egyre derültebb arccal hallgatta a küldöttek kérését, majd amikor megkérdezték, miért mosolyog? Daniss azt válaszolta, azon mosolygok, hogy akit agyon dicsértek és el akarnak távolítani, azonos Szilágyiné Meggyesi Erzsivel, aki a Ninont játssza. Az esetet először Angélától, a kis hivatali segédttől hallottuk, majd Daniss is megerősítette.

A színházi fegyelmi bizottság, Vértess Lajos elnökletével vizsgálatot folytatott ellenem. Az volt a vád, hogy önbíráskodást folytattam és megvertem a színház műszaki dolgozóit. Daniss igazgatónak joga volt beleszólni a fegyelmi eljárásba és bizonyos értelemben irányítani is a bíráskodást. Meg is tette! Megkezdődött a fegyelmi társulati-ülés, a bizottság a színpadon, én és a vádlóim a nézőtérén foglaltunk helyet.

Elsőként Füzesi Ottó állt fel és vádolt meg azzal, hogy én a fasiszta Színművészeti Kamarát dicsőítettem! Daniss konkrét kérdésére válaszolva részletezte az általam mondottakat.

- Szilágyi kolléga igazat beszélt - állapította meg Daniss Győző. És a fegyelmi bizottság is.

Majd lovag Negrelliné, Deésy Mária művésznő következett, akivel növendékként a Madách Színház „Képzelt beteg” produkciójában voltunk együtt 1943-ban. Bejelentette, hogy ő minden kollégával ült már egy asztalnál, csak még velünk nem, ez nyilván azért van, mert mi lenézzük a kollektívát. Még néhány senkiházi felszólalt ellenem, majd én következtem. Két kérdésre válaszoltam. Deésy Mária kérdésére így:

- Szüleimtől mindenüket elvették, öregségükre semmijük sem maradt, együtt élnek a nővéremmel, annak két kicsi gyermekével és súlyos beteg, munkaképtelen férjével. Fizetésünk felét haza szoktuk küldeni, így nincs módunk arra, hogy a békéscsabai Fehérhajó nevű mulatóban hajnalig részegeskedjünk, mint ahogyan azt Deésy Mária és társasága teszi.

Ami az önbíráskodást illeti, vállalom, mert igaz, hogy a feleségemre tett durva becsületsértésre pofonnal reagáltam, az általam pofon ütött dízmester segítségére siető műszakiakat pedig jogos önvédelemből bántalmaztam. Egyik műszakinál sem vagyok erősebb, tehát nem kisebb és gyengébb embereket bántottam, hanem támadó alakok ellen védekeztem, amikor azok nekem jöttek. Ha engem ötöd magammal egyetlen ember megverne, én azt örökké szégyelleném.

Válaszomra felállt Daniss igazgató úr és a következőket mondta:

- Én az ügyhöz annyit akarok csak hozzátenni, hogy bár 54 éves vagyok, de ha az én feleségemnek bárki szidná az anyját, ugyanazt tenném, amit Szilágyi kolléga.

Utoljára állt fel Máté Lajos, akit a verekedés közben hasba rúgtam:

- Az egész társulat előtt bocsánatot kérek Szilágyi művész úrtól és nagyon szégyellem magam.

A fegyelmi tárgyalás után, noha a bizottság „minden vád” alól felmentett, felmondtunk. A színház párttitkára, akit a színésznél „hülye” előnévvel emlegettek, éberség címen állandóan provokált, azzal akart érdemeket szerezni a kommunista pártszervek előtt, hogy velem szemtelenkedett. Sötét, buta, jellemtelen figura volt és tehetségtelen színész, életében a legnagyobb szerepe az volt, hogy a Nemzeti Színház Úri muri előadásán a mulató jelenetnél az egyik szereplő fenéken rúgta és kirepült a játéktérről.

Ez a szerencsétlen ügyefogyott, parasztszínésznek tartotta magát, s mikor kiderült, hogy még békéscsabai mércével mérve is gyenge, úgy próbálta megszolgálni a fizetését, hogy akinek lehetett, annak kellemetlenkedett. Azt hitte, hogy majd én a végtelenségig tűrni fogok. Nem tűrtem! A Gyűjtőfogházban volt összehasonlítási lehetőségem, mert ott közbüntényesekkel is összekerültünk, amíg egy 34 szerez betörő két és fél évet kapott, addig egy politikai elítélt azért, mert felpofozott egy párttitkárt, 5-6 évet.

Ismerve a kommunista bíróságok törvénytelen eljárását, nemzet- és keresztényellenes tevékenységét, jobbnak láttam eljönni Békéscsabáról.

1954. január 18-án jöttünk haza Budapestre.

Apám aggodalommal látta küzdelmünket, és felhívta Várkonyi Zoltánt, aki a kommunista hatalom elszánt ügynöke, szekértolója volt. Játszott, színházat vezetett, filmeket rendezett, s tudásával maximálisan szolgált a nemzetellenes idegen érdekeket. Jellemtelen csirkefogónak tartotta minden tisztességes magyar ember. Édesapám nem ismerte Várkonyi dolgait. Ő csak olyan embert látott benne, akinek rengeteg szívességet tett. Várkonyi első feleségével, Fáykiss Dórával hosszú évekig a vendéglőnkbe járt étkezni, s a legsúlyosabb háborús években biztonságot érzett és nyugalmat talált nálunk, s míg a jobboldali színészek, Bánhidya Laci, Puskás Tibor és társaik az üzletben lettek kiszolgálva, addig Várkonyi és társai az üzlet raktárában

ehettek, ihattak, senki sem zavarhatta őket. Az én jóhiszemű édesapám úgy gondolta, hogy Várkonyinak kötelessége segíteni rajtunk, olyan értelemben, hogy munkához, szerződéshez jussunk! Egyébként az egész Várkonyi családot 1929 óta ismertük. Várkonyi Titusz bácsi, Zoltánnak az apja, a régi Magyar Nemzet című lap belső munkatársa volt, a budai vendéglőnkben, a „Fekete macskában” is állandóan vendégünk volt. Édesanyám a háború alatt rendszeresen támogatta a Várkonyi családot!

1944-ben rövid ideig Budapesten teljesítettem katonai szolgálatot, s amikor módomban állt, hazaugrottam a családomhoz. Édesanyám egyszer azzal fogadott, hogy Várkonyi Zoli kéri, hogy lépjek át hozzá. Arra kért Zoli, hogy kísérem el valahová, mert egy fontos dolgot kell elintéznie, egyedül nem mert kimenni még az utcára sem. Természetesen elkísértem s megvártam a ház előtt. Tényleg mindössze néhány percig tartózkodott ott. Jól ismert, tudta, hogy velem nem érheti semmi kellemetlenség. Nyakamban volt a géppisztolyom, a pisztolytáskámban egy kilences szolgálati fegyver, engem senki sem igazoltatott. Akkoriban csak a jóistentől féltam. Várkonyi tudta ezt!

Abban az időben gyakran előfordult, hogy karszalagos nyilasok megállítottak idős, magas rangú tiszteket is és szentelenkedtek velük.

- Nem féltél? - kértem Szilágyi Lajost.

- Őszintén szólva, én is tartottam ettől, hogy egyszer engem is megpróbálnak igazoltatni, s fel voltam rá készülve, de szerencsémre, vagy mások szerencséjére, ez sosem történt meg.

Édesapám jó barátságban volt Jávor Pállal, aki gyakori vendég volt az üzletünkben, de én csak 1943 novemberében mutatkozhattam be Jávornak. Szüleimmel együtt végtelenül sajnáltuk Jávor Pált, amikor letartóztatták és meghurcolták. Amikor 1945 őszén hazajött Ausztriából, Várkonyi Művész Színháznál műsorra tűzték a Makrancos hölgy című darabot Turay Idával a címszerepben, s Jávor Pál játszotta a férfi főszerepet.

A Kisgazdapárt hihetetlen választási győzelme után, mindenki abban reménykedett, hogy ez az ázsiai horda kitakarodik Magyarországból és rendeződik az ország sorsa. Megkezdődnek a tárgyalások, a foglyokat haza hozzák, a letartóztatások megszűnnek, s a háború okozta sebek előbb-utóbb begyógyulnak. Ebben reménykedtünk. Ezzel szemben a terror egyre nagyobb lett, iskolákból, laktanyákból internálótáborokat gyártottak, ahol heringek módjára tartották a magyar hazafiakat. A börtönök zsúfolásig megteltek teljesen ártatlan emberekkel. Az ártatlanul kivégzett emberek száma napról napra emelkedett. Az éjszakai vetkőztetések napirenden voltak. Az orosz katonák loptak, raboltak, gyilkoltak, nőket erőszakoltak meg.

Apám elküldött Jávor Pálhoz a Művész Színházba, azzal az üzenettel, hogy jöjjön el hozzánk disznótoros vacsorára. Az előadás szünetében kerestem fel Jávort, aki nagy szeretettel érdeklődött családomról és örült, hogy épségben túléljük a háborút. Várkonyi bejött Jávor öltözőjébe, s mikor értesült róla, hogy disznótoros vacsorára hívtam Jávort, természetesnek vette, hogy ő is eljön a megbeszélt időben. Amikor Várkonyi kiment az öltözőből, Jávor megkérdezte tőlem, hogy mi a tervem a jövőt illetően, és segíthet-e valamiben?

- Pali bátyám, szeretnék Szegedre visszamenni - válaszoltam.

- Akkor a legjobbkor jöttél, mert éppen itt van Lehotay, nézi az előadást, s várom is, hogy bejöjjön hozzám.

Lehotay Árpád volt a Szegedi Színház igazgatója. Megbeszéltük Lehotayval, hogy 1946 márciusában személyesen felkeresem őt Szegeden.

- Jelentkezz nálam, de ne telefonon! - kötötte a lelkemre.

Ezen a vacsorán Jávör Pálon kívül jelen volt Pongrácz Imre, a későbbi Szving Tóni, a Csodacsatár című film címszereplője, Szegedi Szabó István kollegám, utoljára Várkonyi Zoltán érkezett kabáthajtókáján kommunista jelvénnel. Nővérem nyitott ajtót és amikor meglátta Zoli jelvényét, megkérte, hogy azt vegye le. Várkonyi levette a jelvényt és a kabáthajtóka alá tűzte. A vacsorán történt beszélgetés során, amely 1945 novemberében volt, Várkonyi felajánlotta Pongrácz Imrének, Szegedi Szabó Pistának és nekem, hogy menjünk be hozzá a színházba, hátha tud valamilyen lehetőséget, szerződést adni. Pongrácz Imre nem élhetett a lehetőséggel, mert még nem volt igazolva. Bűnéül rótták fel, hogy Kiss Ferencnek, a Színiakadémia igazgatójának kedvence volt és még az is súlyosbította Imre helyzetét, hogy nyilas párttag volt. Szegedi Szabó Pista bátyám pedig leszerződött a Belvárosi Színházhoz, melyet akkor Bárdos Artúr igazgatott, így csak én kerestem fel Várkonyit. Rohant valahová és csak annyit mondott, hogy menjek be Magyarics Lacihoz, a gazdasági igazgatóhoz. Magyarics a Pünkösti Andor igazgatása alatt működő Madách Színháznál titkárként működött, s egy éven át, minden előadáson, amely a Molière: Képzelt beteg című darabjából 275 alkalommal került bemutatásra, amelyben Pándy Lajos és én a két tudóst „alakítottuk” mint növendékek, előadásonként 2 pengős gázsíért, személyesen hozta a fellépti díjamat.

Nem értettem, miért küld engem Várkonyi Magyaricshoz? Természetesen bementem hozzá, a háború után még nem találkoztunk, s akkoriban a túlélők örömmel üdvözölték egymást. Mi is Lacival, aki röviden közölte velem, hogy Várkonyi Zolinak az a kérése, hogy lépjek be a kommunista pártba, mert mint a Vitézi Rend tagján rajtam keresztül, kitenné magát esetleges támadásoknak, bizonyára sokan furcsának találnák, hogy Várkonyi, mint új igazgató, elsőik között éppen egy vitézt szerződtet. Elbúcsúztam Magyarics Lacitól és elmondtam apámnak a történeteket. Apám rettenetes mérges lett, s várta az estét, hogy jön Titusz bácsi és elmondja neki a történeteket.

A háború alatt Várkonyi, Baló Elemér, Mádi Szabó Gábor és néhány baloldali színész az üzletünk raktárában foglalt helyet, hogy nyugodtan beszélgethessenek, míg a jobboldali színészek Bánhidya Laci, Toronyi Imre bácsi, Puskás Tibor kint ültek le.

Titusz bácsi sajnálta a történeteket és ő is furcsának találta Zoli viselkedését. Titusz bácsi bizonyára megdorgálhatta fiát, mert 10 évvel később, amikor 1955 januárjában Békéscsabáról eljöttünk, édesapám látva vergődésünket, felhívta Várkonyit és a segítségét kérte. Várkonyi éppen filmet rendezett és úgy tűnt akkor, hogy igyekszik segíteni, mert kihívott bennünket a felvételekre és talán egy hétig is foglalkoztatott mindkettőnket. Egyik jelenet a régi Central kávéház előtt játszódott, s emiatt le kellett záratni az utcának azt a részét, Várkonyi a rendőrkapitányságtól kért rendőröket, s míg rájuk vártunk, beült közénk a taxiba, amelyben a jelenet szerint a feleségemmel együtt érkezniünk kellett. Nagyon emberségesen, börtön-éveimről, meghurcoltatásunkról érdeklődött, s úgy éreztük akkor, hogy segíteni fog.

- Segített?

- Semmi sem lett a segítségéből, sose lett semmi. Pedig csak a kis ujját kellett volna megmozdítani, és akkor az én egész sorsom rendeződött volna. Semmit sem csinált.

Ebben a darabban, emlékezetem szerint Ladányi Feri valami magas rangú nyomozót játszott. Több jelenetbe betettek bennünket, 200-300 forintot kaptunk, akkor ez a pénz nagyon jól jött, szóval megvoltunk belőle, felfigyeltek a feleségemre. Megtudták, hogy végzett színésznő. Ladányi Feri üdvözölt, Ferivel Szegeden voltam együtt. Akkor úgy reménykedtünk egy kicsit, hogy valami jó mégis csak történik velünk. Hát semmi sem történt.

- Soha semmi? Soha?

- Végül is Hódmezővásárhelyen szövetkezeti színház nyílt, s ott mind a kettőnket szívesen láttak, lementünk, és ott voltunk 1955-56-ban.

Az akkori vásárhelyi színház rendkívül eredményesen működött. Hogy ne mondjak mást, a Dankó Pistát itt 150-szer játszottuk, zsúfolt házakban, persze nem csak Vásárhelyen, hanem Csongrádon, Makón, tehát a környező nagyobb városokban. Borzasztóan zavarta állítólag a szegedi színház tájműködését, mert hát a Marica grófnőt játszottuk, a jó Isten tudja, hány százszor, olyan darabokat játszottunk, amikre a közönség bejött, zsúfolt házakkal. Osztalék rendszerben dolgoztunk, ami annyit jelentett magyarul, hogy a bevételnek a mennyisége befolyásolta a mi jövedelmünket. 1956 májusában ezt a színházat megszüntették, a szegedi színház nyomására, és mindenkit szélnek eresztettek.

Akkor a feleségem állapotos volt, várta a fiamat. Ő leszerződött a kecskeméti színházhoz, ahol éppen a Zeng az erdő című operettel készültek a fesztiválra. Három nappal a fesztivál előtt be kellett ugrania neki a Zeng az erdő szubrett primadonna szerepébe, és 1800 forint volt a gázsija, amivel leszerződötték, és a fesztivál után rögtön felemelték 900 forinttal a gázsiját, 2700 forintra. A legmagasabb gázsit kapta. Erre példa nem volt.

Közbejött a forradalom.

Budapesten a Magyar Játékszínnel a Szabin nők elrablása című darabban átvettem az állatorvos szerepét, a Szilvász Béla szerepét, szép sikerem volt, s a legmagasabb osztalékot kaptam. A kollégák természetesnek találták, hogy én a legmagasabb pontszámokat kapjam.

1956. szeptember 21-én született a fiam, és október 21-én hoztuk haza a kórházból, mert koraszülött volt. Mentem Miskolcra, Szerencsen volt az első előadás a Szabin nők elrablásából, a Szerencsi Csokoládégyárnak a nagy, gyönyörű művelődési házában.

Október 23-án Szerencsen játszottunk, s közben láttuk azt, hogy a közönség ünneplő ruhában, sötét ruhában ült a nézőtéren, de közben akarva, akaratlanul konstatáltuk, hogy mindig kis-kiszaladt egyik-másik ember és mindig jön be valaki, suttog. Pesten már akkor forradalom volt.

Minket Miskolcon ért. Pont a színházzal szemben lévő Vörös Csillag Szállodában volt a társulat elszállásolva, s akkor egy Hódosi Mária nevű kollegina volt a társulatvezető, mert az elődje egy bizonyos Bérczi Pál nevű színész és a barátja Járai Ferenc párttitkár, különböző visszaélésekkel követtek el. Én nem lehettem társulati vezető, mert akkor volt egy rendelet, hogy csak pártember lehet, és ez a Hódosi Mária vállalta el, de úgy, hogy a Tarnay Jóska, ugyanaz a Tarnay, aki Szentesen főrendező volt, az volt a központi igazgató, és behívott engem, és azt mondta:

- Lalikám, megkérlek arra, hogy segíts Máriának mindenben. Téged nem nevezhetlek ki társulati vezetőnek, az ismert okoknál fogva.

Miskolcon volt egy kollégám, jó barátom, Papp István, táncos-komikus. A Pista megkeresett engem, hát pont szemben volt a szálló a színházzal, s elmondta nekem, hogy a diákok, az Egyetem Város diákjai kezébe került az Államvédelmi Hatóságok pénztárkönyve. És a diákok 11 színészt fedeztek fel a pénztárkönyvben, akik rendszeresen komoly, nagy összegeket, akkoriban 1800 forint körül volt a maximális színházi fizetés, 2500-3000 forintokat vettek fel, havonta az ÁVÓ-tól. A miskolci színház színészei voltak. Én ezt a pénztárkönyvet saját szememmel láttam!

Papp Pityu elvitt engem, a Megyeházára, ahol Nagy Attila színészt megválasztották Borsod-Abaúj-Zempléni Munkástanács elnökévé. Pityu bevitt oda, fegyveres őrkön keresztül, de őt ott mindenki ismerte, mint komikust, és beengedtek bennünket. Jelentkeztem a Forradalmi

Bizottság elnökénél, nevezetesen Nagy Attila színésznél, akit akkor ismertem meg. Mondtam neki, hogy én nagyon szívesen rendelkezésükre állok, mint katona, aki részt vettem a háborúban, hadapród őrmesteri rendfokozattal. Az egyetemisták az egyetemi évek alatt, nyaranként katonai gyakorlaton vettek részt, egy katonai tanszék működött ott is, amelynek egy alezredes volt a vezetője.

Az Egyetem Diákszékházjának vezetői megköszönték jelentkezésemet, de megkértek arra, hogy a diákok előtt ne tegyek arról említést, hogy a belőlük szervezendő katonai erővel Budapestre akarok menni az ott harcoló felkelők megsegítésére. Mint mondták, majd ők szólnak erről, ha alkalmasnak látják arra a helyzetet, hiszen már előzőleg is alig bírták visszatartani a diákokat, mert mindegyik harcolni akart!

- Más ismerőssel nem találkozta?

- Vissza kell ugranunk az 1955-ös év júniusára, Hódmezővásárhelyre, a színháznál történt epizódra, amely némileg összefüggésbe hozható az 1956-os forradalom miskolci rádiójának egyik bemondójával. Azon a bizonyos júniusi napon, délután 5 órakor kellett volna elindulnunk Makóra, hogy az este 7-kor kezdődő előadást időben megkezdhesük.

Az autóbuszban ült az egész társulat, színészek, zenészek, műszakiak, 40-50 ember. Rekkenő hőség volt! Nem tudtunk elindulni, mert két kolléga hiányzott, akik közül az egyik Kovács Mária, tehetséges fiatal színésznő, aki a darabban fontos szerepet játszott, még pedig kitűnően. A társulatvezető, Haller Sándor, senkit nem engedett kiszállni a buszból, annyira szorított bennünket az idő, ugyanis a díszletek és kellékek is az autóbuszban voltak a jelmezekkel együtt, s a műszakiaknak időben készen kellett lenniük a díszítéssel, világítással, stb. A társulat tagjai között volt Radnóthy Éva művésznő és férje dr. Pálffy György is, mint díszletmunkás, előzőleg Szeged város polgármestere, akiket a Magyar gulág regényedben Te megírtál, és a zenekarban, Pados Rezső, 70 éves karmesterrel az élen, több idős zenész.

A másik személy, akire várnunk kellett - egy színészi és rendezői diplomával rendelkező, rendkívül tehetségtelen személy volt, akit sem színészként, sem rendezőként egyszerűen nem lehetett használni! A társulat osztályos rendszerben működött, ebből eredően felesleges terhet nem volt hajlandó eltartani, de a Nagy Ervinnek az apja, akkor 1955-ben, vezérkari ezredes volt, édesanyja pedig kommunista ellenálló.

Emlékezetem szerint 40-45 perces késéssel megérkeztek, s amikor beszálltak a buszba, Kovács Mária bocsánatot kért a társulattól, mire Nagy Ervin rászólt Kovács Máriára: „Ugyan Mari, mit kérsz ezektől bocsánatot?”

Feleségem rendre utasította Nagy Ervint, aki a rendreutasításra sértő módon reagált, célozva politikai helyzetünkre. Kénytelen voltam beleszólni, s csupán annyit jegyeztem meg, hogy ideje lenne elindulni.

Néhány nap múlva, táviratilag bevonták a működési engedélyemet!

A vásárhelyi Lippai malomban állomásozott az 5-ös számú KÖZLÉPTÉFU Vállalatnak egy 15-20 kocsiból álló csoportja, s ennek a vezetője volt Déry Jenő, aki a háború alatt zászlóalj parancsnokom volt, s akivel néhány héttel a történetek előtt találkoztunk. Nézett egy előadást a vásárhelyi színházban és bejött az öltözőbe és üdvözölt. Előadás után megvárta bennünket, s leültünk a Fekete Sas Étteremben és elbeszélgettünk. Ettől kezdve Déry Jenő is úgy intézte, hogy minden délután 2-kor együtt ebédeltünk.

Amikor bevonták az engedélyemet, azon a napon is találkoztunk Jenővel és elmondtuk a kellemetlen hírt. A színház vezetősége tartott attól, hogy az én eltiltásom miatt feleségem is eljön a színháztól. Haller Sanyiék nem tehettek arról, hogy a Népművelési Minisztérium

engem letiltott. Miért büntessük őket, a kollégákat azzal, hogy a feleségem otthagyja a társulatot? Nekünk ott 132 forint volt az előadásonkénti fellépti díjunk, amely havi 35-40 előadásra vetítve szép gázsinak számított. Kettőnknek 8-9 ezer forint volt a havi jövedelme, amely bizony szép pénznek számított.

Déry Jenőt bevontuk a megbeszélésbe, hogy mitévők legyünk, s ő is azt javasolta, legyünk türelemmel, s én addig menjek ki a Lippai malomba hozzájuk dolgozni, ő beoszt engem a szerelők mellé és fél év alatt levizsgázom, mint diesel-motorszerelő. Így is történt. A két szerelő, aki mellé Jenő beosztott, jó szakember volt, s egy percig sem volt megállásom. Letaglózva mentem haza, s a képemre volt írva az elégedetlenség. A szerelők kegyetlenül meghajszoltak. Nem szidták az anyámat, de kíméletlenek voltak velem, maximumot követeltek. Feleségem felelősségre vonta Jenőt, mire Jenő azt válaszolta:

- Én azt akarom, hogy Lajosnak legyen a kezében egy olyan kenyér, amelyet senki sem vehet el tőle és a világ minden táján megbecsülik a jó motorszerelőket.

- Igaza volt!

Három hetes „kisinaskodás” után betolatott egy 4 tonnás Csepel, sebváltó cserére, a szerelők valahol mentésen voltak. A gépkocsivezető segítségével sikerült kicserélnem a sebváltót! A szerelők nem akarták elhinni, s amikor bejött az a kocsi, alaposan átnézték az egészet, de még az anyákon sem tudtak húzni. Négy hónap elteltével már szeleppállítástól kezdve önállóan sok mindent meg tudtam javítani.

1955. október 4-én kaptam, egy táviratot a testvéremtől, Magdustól, hogy a férje haldoklik, menjek haza. Nővérem két kisgyerekekkel, a 11 éves Gyurival és az 5 éves Angival, szüleimmel élt együtt. Elkéredzkedtem Dérytől néhány napra. Október 7-én a sógorom meghalt, s a temetésig otthon maradtam.

Működési engedélyem bevonását és eltiltásomat senki sem indokolta. Felkerestem Ladányi Ferenc kollégámat, aki akkor országgyűlési képviselő volt, a Nemzeti Színház Kamara Színházában, éppen a Titkárnök című darabot próbálta, amelynek Ferrári Violetta játszotta a főszerepét, és Ladányi Ferenc a férfifőszerepét, Várkonyi rendezte a darabot. Ladányi elkéredzkedett Várkonyitól és bementünk a minisztériumba. Kint vártam a folyosón, amikor hallottam Ladányi Feri hangját:

- Kérlek, én nem Ladányi Ferenc színművész vagyok e pillanatban, hanem Ladányi Ferenc országgyűlési képviselő és ragaszkodom ahhoz, hogy válaszolj a feltett kérdéseimre.

Pár perc múlva megjelent Feri, halálsápadtan, alaposan felizgatta magát. - Gyere, majd útközben elmondom.

Beszálltunk a kocsijába. Kiderült, hogy pártellenes magatartásom miatt tiltottak le és vonták be az engedélyemet. Elmondtam Ladányinak a történetet, s azzal váltunk el, hogy mire visszautazom Hódmezővásárhelyre, addigra ott lesz az engedélyem is.

Az isteni gondviselés úgy intézte, hogy a sógorom temetése után, amikor a színháznál jelentkeztem, már ott volt az engedélyem, s aznap este már játszottam is az Aranyember Kadisa szerepét, amely lejátszott szerepem volt.

Akkor most ugorjunk Miskolcra! Az 1956-os forradalom idején, annak első három napján, szinte állandóan működött az Észak-magyarországi Rádióadó. Ismerős volt a bemondó hangja. Megkérdeztem Papp Pista barátomat, hogy kié ez a hang? Kiderült, hogy azé a Nagy Erviné, aki engem teljesen ártatlanul feljelentett és elvetette az engedélyemet.

Amikor a fegyverszünetet a rádió bemondta, Nagy Attila és a diákok segítségével szereztem egy teherautót, amely a miskolci színházzal szemben lévő Vörös Csillag Szálló előtt várt rám. Mire odaértem, az autót feldíszítették nemzeti színű szalagokkal, zászlókkal. Azonnal leszedtem ezeket, s kérdeztem, hogy kinek jutott eszébe ez a díszítés? Nagy Ervinnek, mondták a kollégák.

- Nem volt reménytelen vállalkozás Pestre indulnotok?

- Nagy Attila adott egy írást, aláírta és lebélyegezte, mint a BAZ megyei Munkástanács elnöke, mely szerint 23 fő utazik Budapestre, családjához, az utasok a Magyar Játékszín művészei, akik vidéki vendégszereplésükről utaznak haza, kérjük az összes rendőri és nemzetőri szervezeteket, hogy kocsijukat ne tartóztassák fel és utazásukban támogassák, segítsék őket!

Három Járai volt a színésznél, s ezeket úgy különböztették meg, hogy az Operaháznál működő Járay Józsefet énekes Járaynak, az Operett Színháznál működő Járait táncos Járainak, s a velünk játszó Járai Ferencet, aki a Madách Színház párttitkára volt, besúgó Járainak nevezték. A besúgó Járait magam mellé ültettem előre és közöltem vele, hogy ha ÁVÓ-sok állítanak meg bennünket, akkor te szállsz ki, ha felkelők, vagy nemzetőrök, akkor én szállok ki. Az úton nekem kellett csak kiszállni! 200 km-re voltunk Budapesthez! Gyöngyösön kapunk egy nagy géppuskatűzet, persze fölénk lőttek. Rögtön megálltunk. Kiugrottam a kocsiból és láttam, hogy három géppisztolyos, nemzeti színű karszalagos fiatalember közeledik felénk. Az egyikén vadászkalap volt. Rajtam pedig esőköpeny és egy ácskoromból maradt ellenzős sapka. Nem lehet érthetően megmagyarázni, de én akkor természetesnek találtam azt a tényt, hogy mindenütt úgy jelentkeznék nálam, mintha a felettesük lettem volna. Odaszólók a kalapos fiatalembernek:

- Ugye, te diák vagy?

- Nem kérlek, én tanár vagyok.

Az illető összevágta a bokáját és bemutatkozott. Én is kezet fogtam velük, és bemutatkoztam, tíz éves kiesés után ismét használva a vitézi címet. A gyöngyösi felkelők elláttak hasznos tájékoztatásokkal a további útra vonatkozóan. Budapestre érve mindenkit hazaszállítottunk, amely tekintve, hogy sok helyen felszedték a macskaköveket, nem volt könnyű feladat. A kocsin maradt Járai, aki a Vas utcai kórházba igyekezett, ahol a felesége főnővér volt, Balogh Katalin kollegina, aki a Röck Szilárd utcában lakott, Sarkadi Imre ügyelőnk a Dohány utcában szállt ki, ugyanis csak a Dohány utcán keresztül tudtunk eljutni a Rókus kórház mögé, ahol laktam. A néma hajnali csendben meghallottuk Sarkadi Imre velőtrázó sikoltozását. Rögtön megálltunk, s a motort is leállítottam. Kiugrottam a kocsiból, s látom, hogy a kis Sarkadi ott áll a falnál, feltett kézzel, és fegyveresek, vagy 8-an géppisztolyt fognak rá. Kiabálok távolabbról, hogy megállni! Odaszaladok, mondom:

- Gyerekek, álljon meg már a menet, ez színész ember.

A vezetőjük, a parancsnokuk Laczkó Géza, csodálkozva kérdi:

- Lajoskám, hát élsz, megvagy?

Kiderült, hogy a Színművészeti Kamara egyik tisztviselőjének, Dr. Vitéz Laczkó Józsefnek a fia. Amikor én az Operett Színháznál voltam, akkor ő mint egyetemi hallgató statisztált a színházban, és megismert. Nyugatról jött haza! Ő volt ezeknek a felkelőknek a vezetője. Ezek ráültek a teherautónak a sárhányójára, s úgy érkeztem haza, hogy egy csomó nemzetőr kísért. Amikor a forradalom elkezdődött, anyám mindig vigasztalta a feleségemet, meg a családot, hogy meglátjátok, a Lajos harcolva jön haza.

Másnap bemondták a rádióban, hogy az összes színész jelentkezzen a Fészek klubban. Bementem. Szakáts Miklós volt az ügyvezető elnöke a Forradalmi Bizottságnak. Ő a Víg-színház tagja volt, s később disszidált, Nyugaton autóbaleset következtében halt meg. Márkus Emilia unokájának, Nyizisnszki Tamarának volt a férje, a háború alatt elváltak, s Tamara disszidált egy karmesterrel, akihez férjhez ment, meg a lányukkal. Szakáts Miklós egy keménykötésű magyar ember volt, Várkonyival sehogy sem egyeztek, és aztán kiment Nyugatra.

Október 28-án kezdődött a Színházművészeti Szövetség Forradalmi Bizottságnak a választása. Ez nem egy színháznak, hanem az egész magyar színházi világnak a Forradalmi Bizottsága volt. A jelölteket, Bessenyei Ferencet, Dajka Margitot, Básti Lajost, mind ismerték, nem kellett bemutatnunk. De volt 1-2 ember, többek között én is, akit be kellett mutatni, az a bizonyos Györffy Gyurka ott állt mellettem, akivel Szolnokon találkoztam. 7-800 színész lehetett a Fészek klub fenti termében, akiknek Szakáts Miklós elmondta, hogy most meg fogjuk választani a Magyar Színházművészeti Szövetség Forradalmi Bizottságát, felolvasom a jelölteket, kikre lehet szavazni, de mielőtt ezt tenném, bemutatom nektek a kollégámat, Szilágyi Lajos színművészt, ne tévesszen meg benneteket a fiatalos külső, ugyanis Szilágyi kollégánk az egyik legtöbbet szenvedett magyar színész. Miklós tudta a börtönt, tudta a négyszeri letartóztatást, tudta a kitelepítést, mindent tudott rólam. Na most, szavazásra került sor, és az én nevemnél mindenki elkezdett kiabálni. Szóval én voltam az egyetlen olyan színész a Forradalmi Bizottság tagjai között, akit közfelkiáltással választottak be a bizottságba.

Szell Jóska bácsi, az Országos Színészképző ügyvezetője, az ott volt ennél a választásnál, és vitte a hírt haza a családomnak, egy másik idős színésszel, hogy a Lalinak, milyen tábora adódott.

Ezen a választáson volt egy Fodor István nevű színész, hasonló korú velem, aki disszidált azután szerencsére, mert nem tudom, mit tettek volna vele, ugyanis borzasztóan haragudott erre a kommunista söpredékre. Állítólag a Margit-híd pesti hídfőjénél fel volt írva Várkonyinak, Majornak, Gobbi Hildának és Gábor Miklósnak a neve, meg még valakié, ezt nem tudom, hogy ki volt. Nem láttam én ezt a táblát, csak mások mondták, hogy kivégezni ezt a söpredék bandát, akik tönkretették a magyar színészetet, mélypontra süllyesztették. Borzasztó veszélyes hangulat keletkezett akkor, és Miklós nézett rám, kvázi impulzust adva nekem arra, hogy mivel te ilyen szimpatikus voltál ennek a tömegnek, mindenki a te nevedet kiabálta, hát állj fel, és most állítsd meg ezeket az örülteket, ki ne menjenek gyilkolni, mert olyan volt a hangulat! Felálltam, szót kértem, néma csend lett egy pillanat alatt.

- Gyerekek, nem a mi feladatunk a felelősségre vonás. Ha a jó Isten segít bennünket, akkor megalakulnak a bíróságok és azokat az embereket, akik itt más emberek életére törtek, törvénytelenül bíraskodtak, kivégeztettek ártatlanokat, azokat az ÁVÓ-sokat és bírókat, akik disznóságok tömegét követték el, azokat majd a bíróságok elítélik, megkapják a magukét. Nekünk az a feladatunk, hogy minél előbb színpadon játszunk - csillapítottam a tömeget.

- Mit csinált ez a forradalmi bizottság?

- Dajka Margit és Ujlaky Lászlóval, a régi Nemzeti Színház művésze volt, mindig összetartottunk ezeken a forradalmi bizottsági megbeszéléseken. Egyébként Ujlaky Laci ismerte szüleimet is, többször megfordult a vendéglőnkben. Több mint 40 év távlatából is nagy szeretettel gondolok vissza rájuk, akik engem olyan megbecsülésben részesítettek ezekben a napokban, hogy maguk között foglaltattak helyet számomra, s véleményük minden kérdésben azonos volt az enyémel.

Egy alkalommal, ez már a november negyediki szovjet lerohanás után történt, amikor tudomásunkra jutott, hogy 18 színész elhagyta Magyarországot, felszólalt Básti Lajos és indítványozta, hogy ne adjuk vissza az elhagyott 18 státuszt a minisztériumnak, hanem miután régen volt fizetésemelés, ebből a pénzből rendezzük a fizetéseket.

A szovjet megszállás után, amelyet a kommunisták „felszabadulásként” emlegettek 1956 októberéig, több színészt hurcoltak meg. Kiss Ferenc, Fedák Sári, Lángy Margit, Pataky Jenő, Dévay Kamilla, Rassy Tibor, Dr. Legényei József, és én viseltünk el börtönbüntetést. Az október 23-án kitört forradalom alatt multam hihetetlen erkölcsi bázist jelentett számomra és bizonyos fokig hangadóvá tett. Ezt az erkölcsi alapot még jobban megszilárdította az a szimpátia, amellyel Dajka Margit, Szakáts Miklós, Ujlaky László, Györffy György és még a ma is élő Kárpáthy Gyuszi dramaturg, aki a Forradalmi Bizottság főtitkára volt, engem támogatott.

1956 október 28-án azt a megbízást kaptam, hogy a Népművelési Minisztérium Színházi Főosztályának rendelkezésére álló pénzt zároltassam, s közöljem a minisztérium illetékeseivel, emlékezetem szerint Darabos Ivánnal, hogy a Színészsövetség Forradalmi Bizottságának engedélye nélkül egy fillért sem fizethetnek senkinek. Az Andrássy úti banknál is közöltem a bizottság utasítását. Ezzel egy időben megalakult a Színészek Segélyezési Bizottsága. A Gorkij fasor 38-ban működött a bizottság, amely kisebb segélyeket adott az arra rászoruló színészeknek, olyanoknak, akiket már 1945-ben vagy később az 1949-ben történt államosítás után, eltávolítottak a moszkvai megbízottak. Jelentkezett segélyért Körössy Zoltán, a Kassai Nemzeti Színház volt igazgatója, aki feleségével együtt állás nélkül volt.

- Kikre emlékszel a segélyezettettek közül?

- Borsovai Lengyel László, aki egy percre nem működhetett a háború után, mert fasisztának mondták, dobozgyári segédmunkás volt. Az igazgatóm, Kőszegi Géza is jelentkezett, akit mint volt színházigazgatót deklasszált egyénné nyilvánították, kitelepítették. Egy csomó olyan ember jelentkezett az elnyomott színészek közül, akik segélyt is kaptak, és akikről én tudtam, s akikről beszámoltam a Dajkának meg az Ujlaky Lacinak. Tehát én ismertem azokat az embereket, akiket tönkretettek. Megszólalt Dayka Margit mellettem, Básti Lajos indítványozására, csak annyit mondott: - Lalikám, ezt Básti Lajosnak szánta, majd a Szilágyi elmondja, hogy mit kell tenni. Állj fel, Lali!

Erre felálltam, és mint a Segélyezési Bizottság elnöke elmondtam - ma is elérzékenyülök -, hogy olyan színészek, akiket én még fiatal színészként ismertem, és felnéztem rájuk, olyan emberek jöttek be segélyért, mint a hajléktalanok úgy néztek ki, de azok is voltak nagyjából, többek között Bárány Podmaniczky Félix. Először azoknak a sorsát kell rendbe hozni, akiket a kommunista rendszer odaszórt, ahol most vannak, hátrányos helyzetben voltak, csak azért, mert tartalékos tiszt volt, ha akart, de ha nem akart, akkor is az lett. A végén Básti Lajos hazáig kísért engem, és attól kezdve nagy tisztelőmmé vált. Amikor hét év múlva a Nemzeti Színházhoz kerültem fellepti díjasként, kétszer köszöntem neki. Egyszer sem fogadta.

- Hányan voltak ebben a Forradalmi Bizottságban?

- Emlékezetem szerint 8-10 ember. Elnök volt Szabó Sándor, aki a forradalom leverése után disszidált, kint volt évekig Amerikában, állítólag nagyon jól megtanult angolul. Úgy emlékszem, hogy Szakáts Miklós volt a társelnök és Kárpáthy Gyuszi, színházi dramaturg volt ennek a Forradalmi Bizottságnak a főtitkára. Ez a Kárpáthy Gyuszi még él, én nagyon jó barátságban vagyok vele, később az Országos Rendező Irodánál dolgozott. Írt egy gyönyörű történelmi játékot, Zrínyi Miklós címen, ami összesen két bemutatót élt meg a Néphadsereg Színházban, a pártnak nem tetszett, úgy is nevezték a Gyuszit, hogy Zrínyis Kárpáthy. A háború

alatt édesapám volt a Budapesti Rendőr Főkapitány helyettese, rendőrtanácsosként. Gyuszival én az ORF-nél együtt dolgoztam, négy évig a parasztműsort konferáltam, a „Gergely bácsi, Mari nénit”.

November másodikán a segélyezésnél felkeresett egy Magyar Tibor nevű színész kolléga. Kívánság hangversenyeken Hegyi-Magyar duó néven adtak műsort. Magyar Tibor azzal az üzenettel jött, hogy hétfőn, azaz november ötödikén, jelentkeznek a Minisztertanácsnál, mert Szakáts Miklós és Dayka Margit engem javasolt a színház kormánybiztosává. Magyar Lajos ott volt ezen a megbeszélésen, ahol a Dayka Margit azt mondta, hogy egyetlen egy ember van, aki életkoránál, szakmai tapasztalatával, 31 éves voltam, és magyarságánál fogva alkalmas arra, hogy a 11 év alatt bolsevizálódott magyar színészetből újból európai színvonalú magyar színészetet faragjon, ez az ember, aki a legtöbbet harcolt a magyarságért. Meghatott az üzenet. Erre nem számítottam, hogy én leszek a magyar színészet kormánybiztosa. Ez azt jelentette, hogy nekem kell fenéken rúgnom a sok hazaáruló Major Tamás féle csirkefogót. November negyedikén lerohantak bennünket az oroszok és hát elveszett tulajdonképpen a magyar forradalom.

1957. január elején telefonáltak nekünk Vásárhelyről, hogy ismét megindult a színház és hogy a Csongrád Megyei Pártbizottság titkára, bizonyos Lövvő Ferenc vette kezébe az ügyet. Nem tudok rosszat mondani rá. Ők patronálták a színházat és kértek, hogy mindenképpen menjünk Vásárhelyre.

- Nem vontak felelősségre a forradalom idején tett kijelentésekért?

- Behívattak a Tolnay Lajos utcába, ahol nyilvántartásban voltam. Amikor a miskolciak bevittek az ÁVÓ-ra, akkor fényképet készítettek, újlényomatot vettek, sőt még megkérdezték, hogy álneve, gúnyneve, csúfneve, beceneve van-e? Nyilvánvaló, hogy ez az egész ország rendőrségének a nyilvántartásába bekerült.

Behívattak, kihallgattak, s közben a feleségem értesítette Dayka Margitot! Nem tartóztattak le, csak behívtak. Engem úgy engedtek el, hogy rendőri felügyelet alá fogjuk helyezni, ugyanis Dayka Margitka bement és azt mondta:

- Ha Szilágyi Lajosnak bármiféle bántódása lesz, ami internálással, vagy börtönnel végződné, úgy én is kérem a letartóztatásomat, mert ez az ember semmivel sem tett többet a magyarságért, a kommunizmus ellen, mint én.

1957. január elején kaptuk a telefont Hódmezővásárhelyről, Lévai Lászlótól, akkor ő volt a színháznak a vezetője, hogy megalakult újból a színház, és nagyon nagy kéréssel fordulnak hozzánk és szeretettel várnak. Akkor Dayka Margitka is azt mondta:

- Lali, ennél jobb dolgot, hogy te elmehetsz Pestről egy időre, elképzelni sem tudok. Menjtek el!

Lementünk Vásárhelyre, akkor már vittük a fiúkat is, ekkor három hónapos volt. Bereczki Sándoréknál laktunk. Ezeknek maszek szövőüzemük volt. Bereczki Sándor és fia, aki 20 éves volt, börtönbüntetésüket töltötték. Nagy segítség volt a családnak, hogy mi odamentünk egy szobába lakni. Bereczkiné elvállalta a kisfiúink, Istvánka gondozását, a kisgyerek jó kezekben volt, kitűnően ellátta, ha sétálni vitte, mindenki megállította útközben, mert mindenki látni akarta a kedvencük, Meggyesi Erzsébet primadonna kisbabáját.

Rövidesen műsorra került Kálmán Imre nagyoperettje, a Marica grófnő, amelynek címszerepét a feleségem játszotta, a táncos komikus szerepet pedig beugrásra, én játszottam. Óriási sikerrel jártuk a megyét, a környező városokat, Csongrádot, Makót. A Szegedi Színháznak egyáltalán nem tetszett a működésünk, mert mint állították, mi, a Hódmezővásárhelyi Szövet-

kezeti Színház elvontuk a szegedi színház közönségét. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy mi mindig olyan darabokat játszottunk, amire bejött a közönség, ami érdekelte őket, amiben nem volt párttitkár, nem dicsőítették a Szovjetuniót! Szóval a magyar embereket a Marica grófnő, a Mosolyország, és a Dankó Pista sokkal jobban érdekelte, mint a szörnyű, propaganda-darabok özöne, amit Budapesten is játszottak.

Ezt a színházat, ha jól emlékszem, húsvét táján ismét megszüntették. Akkor én összefogtam a Marica grófnő társulatot, és játszottunk tovább 1958-ig, mi voltunk az utolsó társulat, amit a minisztérium megszüntetett. Működésünk során mindenütt, ahol csak lehetett, a kommunista kulturális vezetés igyekezett akadályozni bennünket. Amikor egy Gárdos Pál nevű színházi szervező leszervezett nekünk 100 előadást Szabolcs-Szatmár megyében a Marica grófnőből, a minisztérium Színházi Főosztályáról telefonáltak, hogy csak úgy engedik a társulatot tovább működni, ha a minisztérium küldöttei megnézhetik az előadást!

Semmi akadálya nincs ennek, jöjjenek ki, most egy hosszú turnéra megyünk, bármelyik előadásunkon szívesen látjuk a minisztérium megbízottjait. Ők nem utaznak vidékre.

Nem volt mit tennem, két nap választott el a turné kezdetétől, ha jól emlékszem, Nagykállóban vártak bennünket. Mit tehettem? Leültem a telefon mellé, és végig telefonáltam a Budapest környéki kultúrházak özönét, míg végre akadt egy kultúrház Szentendrén, amely elvben vállalta azt, hogy mindenféle költségtérítés nélkül ad termet és a világítást rendelkezésünkre bocsátja. Szerencsére nyári idő volt. Először azt mondta az igazgató:

- Ez képtelenség, hogy lehet egy előadást két nap alatt megszervezni?

- Kedves igazgató úr, ezt bízza ránk, ha ön ehhez hozzájárul, és adja a kultúrházat, világítást, tiszta nézőteret, színpadot, akkor mi ezt az előadást le fogjuk játszani.

Másnap reggel két kollegám, Iglói György és Rassy Tibor kimentek Szentendrére, szereztek meszet, felfestették még a közutakat is:

- STOP! MEGÁLLJ! Ma este 19,00 órai kezdettel a Művelődési Házban bemutatásra kerül Kálmán Imre nagyoperettje, a Marica grófnő, budapesti művészek fellépésével.

Zsúfolt ház fogadott bennünket Szentendrén. Mindenki örült, hogy színházat is láthat, pláne egy operettet. Volt egy kollegám, aki az első felvonásban, huszártisztet játszott, Reményi Jóska, neki énekelt a bonviván: - Mond el, hogy imádom a pesti nőket... számot, ő csak a harmadik felvonásban jött újból, a nagynéni tót inasát is ő játszotta.

- Jóska, menj ki, és ha megjelenik egy állami rendszámú gépkocsi, azonnal szaladj be.

Egyszer csak jön Reményi Jóska, és mondja, hogy megérkeztek a minisztériumból! Pont akkor kezdődött a Kolozsvár számmal a finálé, Szép város Kolozsvár..., amit nem úgy énekeltünk, ahogy átírták a kommunisták, „hol minden halvány rózsaszínben jár”, hanem mi az eredeti szöveget énekeltük, a feleségem, mint Marica grófnő, én meg mint Zsupán báró, úgy hogy „hol minden piros, fehér, zöldben jár”. Bele a nézőtér szemébe. A minisztérium megbízottjai pont akkor érkeztek a nézőtérre!

Hozzájárult a közönség hangulatához a félévvel előbb lezajlott 56-os forradalom is. A közönség ezt a számot, amely egyben az első felvonás vége is volt, négyszer ismételtette meg velünk, állva tapsoltak bennünket! Meg kell, hogy mondjam, öntömjenezés nélkül, jó külsejű fiatal ember voltam, a feleségem nagyon szép volt, a lelkesedéstől és az akarattól maximálisan helyt álltunk. Egyébként az egész társulat nagyon jó külsejű emberekből állott és szép jelmezekben játszott. Szóval igyekeztünk a maximumot adni. Bejöttek ezek a minisztériumi

megbízottak, azt mondták, hogy akikben ilyen élni akarás van, képesek két nap alatt egy zsúfolt házat összehozni, azoknak mi nem tudunk és nem akarunk megálljt parancsolni!

Elindultunk a nyírségi nagy turnéra.

- Megálltatok a saját lábatokon?

- Gazdaságilag bevételes előadások voltak, ami annyit jelentett, hogy mi leadtuk a bevétel 10 vagy 15 %-át a kultúrháznak a világításért, fűtésért, azért, hogy adták a termet, és a többi pedig pontrendszerben osztottuk szét a társulat tagjai között. A szabadtéri előadásokon, időnként nagyon nagy osztalék jutott, különösen a vezetősínészeknek, hiszen a siker is az ő vállukon nyugodott.

Végig csináltuk a turnét. A Szabolcs-Szatmár megyei művelődési osztály még bankettet is adott a tiszteletünkre, szóval nagyon nagy elismerésben részesített az egész megye bennünket.

Jártuk az országot, a Dunántúlon is nagyon sok helyen voltunk, rengeteg szabadtéri előadást is játszottunk. Volt a zenekarban egy dobos, Misánczy Pista, ez egy hatalmas, két méteres fiú volt. Minden előadásnál bezárattam az összes kijáratot, s Pistát odaállítottam a bejáráthoz, ahol a közönség bejött, de jegy nélkül senki.

Az elszámolást mindig a karmesterre bízam, mert ő nem volt jelmezben. Pados Rezső bácsi rendes ember volt és kiváló karmester. Az orosz megszállás előtt, azért nem lehetett fővárosi színház karmestere, mert kommunistának tartották, a háború után, az orosz megszállás alatt, meg azért nem lehetett fővárosi színház karmestere, noha minden adottsága meg lett volna hozzá, hogy akár az operett színház vezető karnagya legyen, mert akkor meg nyilasnak mondták. A valóság az, hogy se kommunista, se nyilas nem volt soha, hanem kiváló muzsikusz! Tanítóképzőt végzett még abban az időben, amikor minden tanítónak vagy zongorázni, vagy hegedülni kellett tudnia, anélkül nem kaphatott oklevelet. Nagy „bűne” volt Rezső bácsinak, hogy igazságszerető és rendkívül szókimondó, bátor ember volt. Ő a maga véleményét mindenkor megmondta. Vásárhelyen harminc vagy negyventagú zenekar kísérte az előadásokat, Rezső bácsi olyan karmester volt, aki közben zongorázott is, betette a partitúrát a feneke alá és végig levezényelte a Mosolyországot. Ő intézte mindig az elszámolást.

Egyik bányász településen közli velem azt, hogy 16 tiszteletjegyet adott ki a kultúrház igazgatója. Rezső bácsi nem akart vele vitatkozni, azt mondta, ezt én döntsem el, hogy mi legyen. Bejött az igazgató, gratulált az előadáshoz, mondván, hogy itt még ilyen nagyszerű előadás sosem volt, hogy ez milyen lelkes társulat, micsoda ragyogó színészek, dicsért bennünket. Megkérdeztem:

- Kik ezek a tiszteletjegyesek?

- A helyi párttitkár, meg a bányá pártszervezeti és szakszervezeti funkcionáriusai.

- Kérem, hívja be őket.

A női öltöző a színpad másik oldalán volt, így a feleségem erről a dologról nem tudott, mert ha tudomást szerzett volna, akkor lebeszélt volna szándékomról.

- Ekkor még bent voltak a színházban?

- Mindig az első felvonás után ment Rezső bácsi felvenni a járandóságunkat. Ez az egész működésem alatt így volt, később 21 évig voltam társulatvezető, s akkoriban ez volt a szokás. Ezt a szerződés megkötésénél mindig bejelentettem, hogy kérem, az első felvonás után történik az elszámolás, a szünetben.

Akkor is így volt ez. Bejött a 16 pártember. Mivel én játszottam a táncos-komikust, Zsupán Kálmánt, mindegyik gratulált, mosolygott. - Uraim, 10-12-14 forintba kerülnek a jegyek, itt ül 300-400 bányász a nézőtéren, és ők mind megvették a jegyet, kifizették. Önök milyen jogon ragaszkodnak ahhoz, hogy tiszteletjegyet kapjanak, amikor háromszor, négyszer annyi a havi jövedelmük, mint azoknak a bányászoknak, akik ott ülnek a nézőtéren?

Ezek egyik lábukról a másik lábukra álltak szégyenükben.

- Rendben van, én most már elfogadom a kultúrház igazgatójának az elszámolását, hogy önök tiszteletjegyet kaptak, és vendégül látom önöket az előadásra, de majd gondolkozzanak azon, hogyha a maguknál sokkal kisebb jövedelemmel rendelkező bányászok megfizetik a jegy árát, önök miért nem fizették meg? Köszönöm, hogy bejöttek.

Ezek úgy mentek ki, mint akiket jéghideg vízzel lelocsoltak.

Rassy Tibor a román tábornokot játszotta a Marica grófnőben, benne volt a Fehér könyvben, amit 1957-ben kibocsátottak a kommunisták, mert Vidovicsot, a Somogy megyei főispánt ő vitte vissza Kaposvárra, és iktatta be a főispáni székébe. Iglói Gyuri is velünk tartott.

Asher Oszkár 56-ban a forradalom végén azt mondta a társulati ülésen:

- Kedves barátaim, ebből a nagyszerű alkalomból engedjétek meg, hogy két rövid, kis kínai verset elmondjak.

- Oszikám, te az elmúlt 11 év alatt, annyi verset mondtál nekünk, és mi hallgattunk, most majd mi fogunk verseket mondani, és te hallgatsz! - mondta Iglói Gyuri és ezért soha többet Magyarországon színházi státuszt nem kaphatott. A későbbi években, 70-ben vagy 71-ben disszidált is. Olyan emberek voltak a társulat tagjai között, a vezető feladatokat játszó színészek, akiknek volt valamilyen problémájuk a kommunista rendszerrel.

Iglói Gyuri eredetileg mezőgazdasági főiskolát végzett, és a Szegedi Atlétikai Klubnak volt a kapusa, és valahol 1942-ben nyert a SZEAC, s az utána következő banketten Iglói Gyuri, aki gyönyörű hangú, jó külsejű ember volt, kezdett énekelni, és valaki meghallotta. 1942-ben, Kardos Géza volt a Szegedi Színház igazgatója, s a Bessenyei Ferivel együtt került Iglói Gyuri a Szegedi Színház kórusába. Bessenyei Feri egy év múlva Pécsen már főszerepeket játszott, Iglói Gyuri Miskolcon játszott ugyancsak vezető szerepet.

Iglói Gyuri báró Apor Vilmos gyulai plébánosnak volt előzőleg a személyi titkára, mint polgári alkalmazott, és százával gyártotta zsidók részére a keresztleveleket Apor báró utasítására. Noha Gyuri sose volt katona, 1945-ben elfogták az oroszok és 4 évig volt Szibériában. Szerencsére egészségesen hazakerült, 56-ban megsebesült, őt is lelőtték. Mikor hallottam, hogy százával gyártotta a zsidók számára a keresztleveleket 1940-41-42-ben, akkor szóltam:

- Gyurikám, miért tűröd azt szótlánul, hogy elbánjanak veled?

- Mit hadakozzak én ezek ellen? - kérdezett vissza.

A Marica grófnő sikere és benne a feleségem és az én szerepem, azt hozta magával, hogy egy csomó, komoly színházi szerződési ajánlatot kaptunk. Budapesten a Vízügyi Igazgatóság kultúrtermében játszottuk a darabot, amikor bejött a Miskolci Nemzeti Színház igazgatója, Mészöly Tibor. Ő Ditrói Mór színházi dramaturgnak a veje volt.

Nagyon tetszett amit csinálok, szívesen látna a következő évadra engem, s felajánlott havi 2800 forintot. Közbe akartam szólni, kétszer vagy háromszor is a beszélgetés során, és ő azt hitte, hogy én a gázsit akarom emelni, már 3400 forintnál tartottunk, ami majdnem a duplája

volt a vezető színészek keresetének. Mészöly kijelentette, hogy nem csak komikus szerepeket kellene játszanom, hanem mindent.

- Igazgató úr kedves, engedje meg, hogy közbe szóljak, ugyanis én nem vagyok egyedül, a feleségem is színésznő, s van egy kisgyermekünk, és szeretnénk együtt élni, én csak úgy tudok önhöz lemenni Miskolcra, ha a feleségemet is szerződteti.

- Ki a maga felesége?

- Aki a címszerepet játssza!

- Maguk házasok?

- Igen, és van egy egyéves kisgyermekünk.

Erre a feleségemet is leszerződtette, mamut gázsit kaptunk, feleségemet, mint primadonnát 2700 forintért szerződtette, engem 3500 forintért, ilyen gázsí Magyarországon nem volt, Budapesten sem, csak a sztároknak. Megígérte, hogy kapunk szolgálati lakást, és még azt is megígérte, hogy gondoskodni fog arról, hogy a gyerekünk mellé valami megbízható asszonyt kapjunk, aki addig, amíg mi játszunk, a gyerekünkre vigyáz.

- Megfogatok az Isten lábát? Mint a mesékben.

- Azt hittük, hogy a Miskolci Nemzeti Színháznál minden rendben van, rendbe jön az életünk, és szeptembertől ott vagyunk. Egy hónap múlva, augusztus közepe táján kaptunk egy levelet a Mészöly Tibortól. „Értesítem, hogy felsőbb szervek utasítása értelmében nem áll módomban szerződtetni önöket, kérem, hogy megbeszélésünket, megállapodásunkat tekintsék tárgytalannak!”

Az eset megisméltódott Szendrő Józsefnél, aki a József Attila Színház igazgatója volt. Felkeresett bennünket, a feleségemnek felajánlotta Örzse szerepét, a Mézeskalács című darabban. Ezzel nyitott a József Attila Színház 1955 őszén.

Aztán jött egy levél, ezek a levelek még ma is megvannak, hogy a minisztérium utasítása értelmében, mivel ön és férje ebben a naptári évben, tehát 1955-ben még vidéki színháznál voltak szerződésben, Békéscsabán, 1955 január 17-én, így a minisztérium intézkedése folytán nem szerződthetők! Kész!

Minden alkalommal ez volt. A homlokomra nem volt ráírva, hogy én politikailag ki vagyok, hogy utálok a kommunistákat, de amikor megtudták, hogy ki vagyok, akkor megszűnt a lehetőségem!

Bejött az öltözőbe Ruttkai Ottó, a kaposvári színház igazgatója, hogy szerződtet bennünket, de ez sem sikerült. Ruttkai Ottónak a felesége a feleségemnek évfolyamtársa volt a főiskolán. Feleségemnek nagy jövőt jósoltak a szakemberek, de mert hozzám jött feleségül, ebből semmi sem lett. Mikor engem 1949-ben letartóztattak, akkor a feleségemet örökre eltiltották a pályáról.

Ugyancsak a Marica grófnő előadását játszottuk Monoron, vagy Vecsésen, Ruttkai Ottó kiküldte Sarlós Gábort, aki később a miskolci színház igazgatója lett. Kiküldte, hogy nézzen meg bennünket, Hanna, a Ruttkai Ottó felesége jól emlékezett a feleségem sikereire és igyekezett volna segíteni. Sarlós Gábor elismeréssel jött be hozzánk gratulálni. Valóban jó előadás is volt. A közönség benne élt ebben a hazafias légkörben, amit a forradalom olyan emberekből is kiváltott, akik nem sokat foglalkoztak a nemzeti kérdésekkel, mindenkit úgy magával ragadott az a cél, hogy lerázni a szovjet jármot magunkról. Ez a darab, különösen a számokkal, a Kolozsvárral, nagyon megfogta a közönséget. És a közönség tapsait hallva ezek

a színházi emberek, akik megnéztek minket, ezek mind kicsit beleestek ugyanabba a hangulatba. Ekkor is nagyon szép gázsit ígértek, lakást ajánlottak. Ebből sem lett semmi.

1958 szeptemberében a feleségemet leszerződtette Szendrő József, aki akkor már a Debreceni Színház igazgatója volt. Nekem nem akadt státusz. Nem akartak rossz pontokat szerezni azzal, hogy egy fasiszta színészt szerződtessenek!

- Örökre megbélyegeztek?

- Soha életemben nem voltam sem fasiszta, sem nyilas, érzelmileg sem, magyar voltam. A régi vitézi rend tagjainak szabályzata kizárta azt, hogy valaki párttag legyen, vitéz nem lehetett semmilyen pártnak a tagja.

Mikor Torgyán Jóskához mentem 1990-ben, a Szoboszlai utcába, akkor rögtön közöltem vele, hogy egyetértek a kisgazdapárt céljaival, de nem léphetek be, mert én 1943-as avatású vitéz vagyok, én azt az eskümet, amit Horthynak tettem, igyekszem egész életemben maradéktalanul megtartani. Jóska tudomásul is vette ezt. És én úgy voltam a kisgazdapárt elnökének a tanácsadója, hogy nem voltam a párt tagja. Komolyan vett és megtartott esküm ellenére.

Engem mindig fasisztának, meg nyilasnak mondtak egész életem során. Annyit tudtam csak, hogy elnevezésük latin eredetű, fascies, vesszőnyalábot jelent, és valóban Mussoliniéknak egy vesszőnyaláb volt a jelképük, de azt sem tudtam, hogy mit jelent. Egyet tudtam 1944-ben, hogy az oroszok magyar területen vannak, és hazafias kötelessége minden magyar embernek harcolni az ázsiai horda ellen. 1944, március 19-én Szegeden ért a német megszállás, s én ellenségesen fogadtam azt is. Nem tudtam megnyugodni, annyira fájt a német megszállás nekem, nagyon féltettem apámat, mert apám nyíltszívű, szókimondó, becsületes ember volt, aki nem tudta elrejteni azt, hogy ő gyűlöli a németeket. Az első világháborúban sokszor találkozott német egységekkel. Egyszer megkérdeztem tőle:

- Édesapám, miért haragszol te a németekre?

- Kisfiam, 17 éves voltam 1914. szeptember 15-én, pont a születésnapomon, amikor Lemberg előtt a harcokban részt vettem, mint géppuskás őrzetető. Sok hallottunk volt és hetekig nem tudtuk a csizmát levetni, tele voltunk tetűvel, amikor bevonultunk Lembergbe, jött a parancs, hogy a mi zászlóaljunk veszi át a városi rendfenntartó katonaság feladatát, s pihenőbe megyünk. Elkezdtünk tisztálkodni, mosni, tetvészkedni, és egyszer csak jött egy újabb parancs, hogy tovább kell mennünk, üldözni az oroszokat, és bevonult egy kihízott német csapat, akik átvették a város őrségét, a szolgálatot. Az első világháborúban mindenütt így volt.

A második világháborúban magam is tapasztaltam, hogy nem sokra becsültek bennünket, fegyvertelenül bevetettek a T34-esek ellen. Egy géppisztolygolyó sem vitte át a T34-es páncélját, ha valaki nagyon bátor volt, akkor legfeljebb egy köteg kézigránáttal tudott valamit csinálni, ha sikerült a hernyótalpat szétszaggatni, de az esetek többségében kilőtték a katonát, aki ilyesmire vállalkozott. Nem volt a magyar hadseregnek rendes, korszerű felszereltsége, sem fegyverzeti, sem ruházati szempontból. Két barátomnak fagyott le a lába a Donnál, Gódor Istvánnak, aki az EMKE kávéház pincére volt és dr. Gróf Hoyos Györgynek, aki az Olasz-magyar bank főtisztviselője volt. Az előbbi közkatona, az utóbbi főhadnagy.

- Térjünk vissza Debrecenbe - mondom.

- Feleségem remekül kezdett Debrecenben, az egész város kirakatai tele voltak fényképeivel. A városban voltam, amikor a Déryné Színháztól táviratoztak, hogy jelentkezsek a Debrecenből tájoló Déryné Színház egyik társulatánál, be kellett ugranom egy szerepbe. A társulatnál működött Bárány Frigyes kolléga, akivel sétálgatva beszélgettünk, miközben meg-megálltunk egy-egy kirakat előtt. Feltűnt Fricinek, hogy minden kirakatban Meggyesi Erzsike képe látható.

Nem tudta, hogy a feleségem, s dicsérte a szépségét. Amikor megtudta, hogy a feleségem, egyszerűen nem értette, hogy engem miért nem szerződtet Szendrő József?

- Mert nem szerettem a mákos tésztát cukor nélkül - ütöttem el tréfával Frici kérdését.

1958-ban az Országos Kamaraszínháznál bemutatásra került Koós Károly: Budai Nagy Antal című drámája, amely az első magyarországi parasztfelkelésről szólt, amely 1338-ban játszódik. Ebben Vajdaházi Pál hadnagyot játszottam. A darabban volt egy nagy sikerű vívó jelenetem, amelyet a közönség mindig ütemes tapssal jutalmazott, úgy mondták a kritikusok, hogy a darab fénypontja. A partneremet egy kitűnően felkészült vívó, Nyerges Feri bácsi játszotta, aki a szovjet megszállás előtt a dr. Németh Antal vezette Nemzeti Színház tagja volt. Akkor a Nemzeti Színház tagsága rangot jelentett a színészetnél. Alaposan kihasználtam a színpad adta lehetőséget. A MOM-ban több mint százszor játszottuk a darabot, s ezen a színpadon egy nyolc méter széles sáv állt rendelkezésünkre, amely a nézőtérről végig jól látható volt. Jó előadás volt!

Az író Koós Károly, aki akkor már nyolcvanon túl járt, átjött Kolozsvárról, megnézte az előadást és az öltözőben azt a megállapítást tette Mészöly Tibornak, a darab rendezőjének, miután gratulált az egész előadáshoz:

- Tiborkám, azt tudod, hogy szereposztási tévedés volt részedről, hogy nem ezzel a fiúval játszottad a címszerepet.

A hősöket színpadon általában magas, erőteljes figurák személyesítik meg, noha az élet, előttem számtalanszor bebizonyította, hogy kicsi emberekből, nagy hősök lettek. A börtönben együtt voltam Moór József páncélos századossal, aki Gomelnél döntő módon befolyásolta az ütközet kimenetelét, bátor magatartásával. Jóska 165 cm magas volt és nem lehetett több 50 kilónál. De a színpad más! A mi Budai Nagy Antalunk, Szilassy Gyuszi nagyon szépen beszélt, de közepes termeténél fogva, nem tudott illúziót kelteni. Egyébként húsz éven át ő is a régi Nemzeti Színház művésze volt. A bűne az volt, hogy mint tartalékos hadnagy a háború alatt ő volt a Nemzeti Színház katonai parancsnoka. Ezt Major Tamás soha nem bocsátotta meg neki.

A Budai Nagy Antal produkcióval gyakran utaztunk vidékre, s a buszban mindig mellettem ült Páncél tanár úr, a Pedagógus Szakszervezet megbízottja. A darabot ugyanis a pedagógusok patronálták, mint ifjúsági előadást, s az volt a céljuk, hogy ezzel a darabbal egy történelmi sorozatot indítsanak. Az Országos Kamara Színháznak nem volt meg az a műszaki apparátusa, amely a feladathoz szükséges lett volna, ezért szóba került, hogy a Déryné Színház veszi át, miután a Dérynének megvolt a szükséges felszerelése, autóbuszok, díszletek, világítás, technikai adottságok, jelmezek.

A Déryné Színház igazgatósága megnézte az előadást. Mészöly Tibortól és Páncél tanár úrtól hallottam, hogy kiemelten jó kritikát kaptam, mint a Vajdaházi Pált alakító színész, s biztosra vették, hogy engem elsőként vesznek át az ifjúsági részleghez, ha egyáltalán átvesznek valakit.

Úgy emlékszem, hogy Budai Nagy Antal szereplői közül mindenkit átvettek, csak engem nem!

Felkerestem Ascher Oszkárt, a Déryné Színház igazgatóját, s elmondtam neki, hogy a halálra ítélttel is közlik, hogy miért ítélik halálra, ő is közölje velem, miért nem szerződtettek, mi a kifogásuk ellenem? Húsz percnyi rövid várakozás után beosztott a Tündérlaki lányok férfi főszerepére, majd egy óra múlva telefonált, hogy be kell ugranom a Botcsinálta doktor című Molière darab Miklós deák szerepébe.

Elindultam a Horánszky utcába, s mivel a lakásom mellett mentem, felugrottam, hogy kicsit rendbe hozzam magamat és édesanyámnak jelentsem a jó hírt, hogy munkát kaptam. Édesanyám azzal fogadott, hogy Ascher Oszkár igazgató telefonált, hogy ne menjek a Horánszky utcába, hanem másnap reggel jelentkezzek az Éva utcai próbateremben Marton Frigyes rendezőnél, mert be kell ugranom a Botcsinálta doktor című Molière darabba, amelynek pár nap múlva lesz a bemutatója. A beugrás jól sikerült, a premieren a címszereplőnek is tudtam sügni. Turnéra indultunk, Székesfehérvárról tájoltuk a megyét. A társulat gazdasági feladatával is megbíztak, amely plusz pénzt jelentett a fellépti díjamon kívül.

Egy vasárnapi napon fejeztük be a turnét, s otthon két üzenet várt. Az egyik üzenet Debrecenből jött, a feleségemtől, hogy hétfőn 10-kor érkezik a Nyugati pályaudvarra, menjek ki értük, a másik üzenet a Déryné gazdasági igazgatójától jött, hogy hétfőn 10 órára menjek be a pénzt leadni.

Betelefonáltam a színházba, Lázár Egon gazdasági igazgatónak, hogy félórával később megyek leszámolni. Feleségem bekísért a színházba, s néhány percet várt, amíg leszámoltam. Amíg várakozott, kijött Ascher Oszkár igazgató az irodájából, aki tanár volt a színiiskolában. Aschert meglepte a feleségem jelenléte, még jobban az, hogy engem várt, és hogy házasságban vagyunk. Jól emlékezett növendékére és arra is, hogy ígéretes tehetség volt.

Talán egy hónap telhetett el, amikor egy turné után hazatérve feleségemet és kisfiamat itthon találtam. Kiderült, hogy tudtom nélkül a feleségemet vendégként elkérték a Debreceni Csokonai Színháztól azon a címen, hogy „Meggyesi Erzszi Déryné Színházi vendégszereplése népgazdasági szempontból rendkívül szükséges”! Magam is láttam ezt az írást.

Szendrő igazgató nem nagyon akarta feleségemet rövid időre sem elengedni, mert bemutatóként játszott szerepeivel a közönség elismerését, a kollégák szimpátiájával együtt azonnal megnyerte. A debreceni színház kitűnő színészekkel működött, míg a Déryné Színház társulata, eltekintve néhány politikai okokból oda kényszerült tehetséges színésztől, igen gyenge erőkből állott. A Déryné Színház vezetői: Ascher Oszkár, Pados István, Kertész László és Lázár Egon szemében sokkal fontosabb volt a tagok politikai hovatartozása és hűsége a kommunista irányzathoz, mint az előadások művészi színvonala.

Ascher ígéretet tett, hogy engem is rendes státuszba vesz, ezért a feleségem ott hagyta a Debreceni Csokonai Színházat. Nem élhattunk hárman háromfelé!

A Három kislány Médi szerepe volt a feleségem első feladata, engem is ebbe a darabba osztottak be egy jelentéktelen szerepre, melyet azért vállaltam, hogy együtt legyünk. A három kislány társulatának öltözőfelelőse voltam, amikor egy nagyon hideg, téli napon a társulat Salgótarjánba érkezett. Öltözőfelelősi feladataim közé tartozott, hogy legyen az öltözőkben víz iváshoz és kézmosáshoz, fűtött legyen az öltöző és tisztaság legyen!

A Déryné Színház előadásai vidéki kultúrházakban voltak, melyeket télen, már két nappal az előadások előtt fűteni kezdtek, hogy a kihűlt falak átmelegedjenek mire az előadásra a színtársulat és a nézők megérkeznek. Szabon Tamás nevű szervező munkaköri kötelessége volt, hogy az előadásnak ez a feltétele meglegyen.

Salgótarjánban egyetlen feltétel sem volt biztosítva az előadás megtarthatóságához. Jégverembe érkeztünk. A férfiak is fáztak, nemcsak a nők. Félő volt, hogy ha itt a társulat megfázik és lebetegsznek az énekesek, sorozatban maradnak majd el az előadások.

Amikor a helyszínre érkezett Szabon Tamás szervező, én mint öltözőfelelős, szóltam neki, hogy sürgősen intézkedjen, ha azt akarja, hogy a színészek elkészülhessenek az előadásra. Nem tetszett, hogy szóltam neki, noha az egész társulat jogosnak ítélte a figyelmeztetésemet.

Kénytelen voltam megmondani neki, hogy ha mi színészek így végezzük a feladatukat a színpadon, mint ő a szervezést, minket a közönség kifütyül. Feljelentett Pados István üzemigazgatónál, aki addig csürte-csavarta Szabon Tamás szervező, volt Államvédelmis főhadnagy védelmében a szót, hogy a végén azt mondtam Padosnak:

- Nézze igazgató úr, világossá vált előttem, hogy nekem ön előtt sehogyan sem lehet igazam egy volt ÁVÓ-s főhadnaggyal szemben.

1959 decemberében felmondó levelet kaptam.

Feleségemet akkorra már ezek a szélhámos, kommunista gazemberek állományilag is áthelyezték a nivós debreceni színházról a Dérynének nevezett bűnszövetkezethez. A gyereünk miatt kénytelen volt a feleségem maradni.

Hét évig járta az országot a Déryné Színház társulatával, s még Bécsben is eljátszotta a Csárdáskirálynő címszerepét. Csak azért osztották rá ezt a szerepet, mert a bécsi indulás előtt kiderült, hogy négy szereplőt kell lecserélni, annyira gyengék voltak, s azt már mégsem merték megtenni, hogy kint felsüljenek. Bécsben nagy sikert arattak, a feleségemet ünnepelelték, s azt sem merték megtenni, hogy utána a címszerepet elveszik tőle. Itthon háromezreször játszotta el.

- Te mit játszottál?

- 1960. január végén telefonált Orbók Endre, az Országos Rendező Irodától: - Lajoskám, borzasztó baj van, gyere be! Veszprémbe működik egy társulat, de nagyon nagy bajban van, nem tud eljönni a szállodából, mert nem tudja kifizetni a szálloda díját! Le kellene menni, valahogy kimenteni őket.

Orbók Bandi felettem járt a főiskolán, jól tudta, hogy színházi szakember vagyok, és tudom, hogy veszélyes helyzetben mit lehet tenni. Leutaztam Veszprémbe, ott találtam egy társulatot, köztük Rassy Tibort, Nyerges Feri bácsit, s kiderült, hogy már egy hete nem játszanak, pénzük nincs, krumplit sütöttek egy nagy dobkályhán, szóval majdnem, hogy éheztek is. Rögtön bementem a megyei Népművelési Osztályra, s kértem, javasoljanak 2-3 olyan helységet a közelben, ahol elképzelhető, hogy egy nap alatt meg tudom szervezni az esti előadást. Jó indulatúak voltak. Ők már tudtak arról, hogy egy szélhámos kezébe került a társulat, aki elsikkasztotta a kollégák fellépti díját, mindig azt ígérte, hogy majd egyszerre kapják meg az osztalékot, vagy gázsit. Zenés, mulatós estéket rendezett Veszprémbe, szóval elverte a társulat pénzét. Nagy újságikk jelent meg akkoriban róla.

A népművelési osztályon javasoltak három helyet. Kimentem reggel, elkezdtem hangosítani a tanácsnál, hogy ma este hétórai kezdettel, budapesti művészek vendégszereplésével, stb. Estére olyan háromnegyed ház lett, összejött egy pár ezer forint, ami arra volt elég, hogy a szállodadíjat rendezzük. Másnap már elment a híre ennek az előadásnak, s még két előadást játszottunk. Szerencsém volt, hogy Rassy és Nyerges Feri bácsi játszották a főszerepeket. Az volt a bűnük, hogy politikailag nem jól helyezkedtek.

- Lali, hát gyere és vedd át ezt az egészet! - kérték.

- Gyerekek, én nagyon szívesen a segítségetekre vagyok, én sem vagyok sehol sem állásban, nekem is kell a kenyér, de egy feltétellel, ha teljes mértékig elfogadjátok azt, amit én mondok. Kemény Erzsike maradhat a társulat vezetője, de se a szervezésbe, se az ügyintézésbe ne szóljon bele, mert én ezt a részét a jobban ismerem ennek a pályának, bárkinél.

Átvittem a társulatot Győr-Sopron megyébe, s elszállásoltam a győri Vörös Csillag Szállodában, a legelőkelőbb szobákban. Közben Veszprémből írtam egy levelet haza a feleségemnek, hogy szomorú körülmények között találtam a társulatot, megpróbálom megmenteni, talán sikerül is. Tíz nappal később telefonáltam a feleségemnek, hogy jöjjön le. Lejött. A legelőkelőbb szobába vezettem, egy reprezentációs lakosztályba.

- Azt írtad, hogy borzasztó körülmények között találtad a társulatot.

- Mikor volt az?

A Földművelésügyi Minisztérium adott egy bányász buszt, úgy nevezték, hogy nylon busz, Csepelre épített karosszériával, s azzal jártuk a megyét, az országot. A darabnak a mondanivalója az volt, hogy az egyéni gazda, akit Rassy Tibor játszott, állandó hadilábon áll a téesz elnökével, akit Feri bácsi játszott. A téesz-elnöknek van egy lánya, Soltész Mari játszotta, és az egyéni gazdának van egy fia, akit én játszottam. Én, a fiút játszó színész idősebb voltam, mint aki az apámat játszotta, Tibi sem csinált maszkot, én sem csináltam. Mindenki elhitte 35 éves koromban, hogy 22 éves vagyok, Tibiről meg mindenki elhitte, hogy ő 60 körül van. A darab címe Száz házas lakodalom volt. A darab eredetileg úgy volt beállítva, hogy mindenben Nyerges Feri bácsi, tehát a téesz-elnök látja jobban a világot, és az egyéni gazda nem!

Rassy Tibinek nem csak rajzolókézsége, de nagyszerű íráskészsége is volt. Írt egy monográfiát, a Vándorbottól a kőszínházig címen, melyben Somogy megye színháztörténetét dolgozta fel, ötszáz oldalban. Remekül zongorázott, szóval mindenhez értett. Azt mondtam neki ebédelés közben:

- Ide figyelj, Tibor, ezt a szöveget valahogy át kellene írni, és neked kellene a poénokat mondani, amit szívesen hall a közönség.

Átírtuk a darabot. Nyerges Feri bácsi félt ettől az egésztől, félt, hogy elveszik a működési engedélyünket, kenyér nélkül maradunk. Kapuváron voltunk, Csornán, meg nagyobb helyeken, és özönlött a közönség. Egy öreg bácsi volt a gépkocsivezető, már reggel hatkor mentem ki vele szervezni. A kútnál az asszonyokat megállítottam:

- Tudják, hogy ma este itt előadás lesz?

Szervezni kezdtem, hogy mikor aludtam, azt ma sem tudom. Éjfél után esetleg reggel ötig. A vége az lett, hogy zsúfolt házakkal játszottunk.

Sopron mellett egy kis községben, Brenbergbányán játszottunk, kicsi, de nagyon tiszta kultúrházban, fiatal tanárnő volt az igazgató, nem tudta, hogy mivel fogadjon bennünket, teával, forralt borral, szendviccsel, mindennel. Közben az ORI-nak jelentéseket kellett küldeni. Közöltem Orbókkal, hogy minden a legnagyobb rendben van, kezdenek a kollegák fellélegezni, tudnak a családjuknak pénzt is küldeni.

Egy alkalommal Orbók Bandi figyelmeztetett, hogy bármelyik nap, bármelyik előadáson ellenőrzést kaphattok, mert a sikernek a visszhangja Budapestre is eljutott. Állítólag Nagy Lajost fogják megbízni ezzel, aki a Filmharmónia párttitkára. Ez a Nagy Lajos nagypíás volt. Rassy ezt tudta, a píásoknak van egy általunk ismeretlen vonala, s Rassy vásárolt egy demi-zson bort. Megérkezett Nagy Lajos. A szállodában kivett magának egy szobát, és este jött velünk előadásra, Rassy hozta a bort, megkínálta Nagy Lajost, úgy hogy mire az előadás megkezdődött, már ott horkolt a kályha mellett, csak az ütemes tapsokra ébredt fel.

A Földművelésügyi Minisztérium nem véletlenül adta a kocsit. Az volt a támogatása, pénzt nem adott. Vastapsok voltak a nézőtéren, mondanom sem kell, hogy végig az összes szópárbajokat az egyéni gazda, Rassy Tibi nyerte. A fiatal szerelmespár, Soltész Mária és én, mellékszereplőkké váltunk.

Nagy Lajos megírta a jelentést, s dicsért mindenkit! Bizonyos értelemben az anyagiak, az ilyen embereknél, mint mi, akik létbizonytalanságban élnek, meghatározza a hangulatot is. A pénztől derűlátóvá vált az egész társulat. Kemény Erzsike, aki a női főszerepet játszotta, megnyugodott, látta, hogy jól mennek a dolgok. Május végéig dolgoztam ezzel a társulattal, akkor leállt a darab.

- Mihez kezdte? Még mindig nem adta fel az álmait?

- Nővérem és apám a vendéglátóiparban dolgozott. Azt mondta a nővérem:

- Te annyi pofont kaptál a színészetnél, hogy ezt már senki sem bírja így elviselni. Irtózatos küzdelemben vagy, hogy mikor, hol tudsz egy darab kenyeret kapni. Vendéglős gyerek vagy, vendéglőben születél, apám 1920-tól vendéglős volt, hagyd abba a színészetet, ahol ennyi megalázás ért.

A feleségem sem érezte jól magát a Déryné Színháznál, már bánta, hogy Debrecent ott hagyta. A nővéremnek volt egy ismerőse, főjegyző volt a múlt világban, aki a II. kerületi vendéglátóiparnál vezető beosztásban volt. Felhívta a nővérem ezt a Drávait telefonon, s említést tett arról is, hogy politikailag zűrös vannak velem.

- Küldje ide a testvérét - mondta Drávai.

Odamentem, s egy rendkívül kedves, szimpatikus, idős úr fogadott. A Hűvösvölgyi Népkertbe, a régi Balázs-féle vendéglőbe küldött, ez volt Magyarország legnagyobb vendéglátó ipari egysége, itt nagyon sok ember dolgozott, pincérek, felírók, szakácsok, pénztárosok, pince-mesterek. Négyezer embert el tudtak látni egyszerre, rengeteg külföldi csoportot delegáltak oda. 22 tagú cigányzenekar működött itt, melyet sokszor megosztottak, az egyik teremben franciák, a másikban amerikai farmergyerekek, a harmadikban lengyelek, a negyedikben oroszok voltak. Két igazgatója volt a vendéglőnek, az egyik egy nagyszerű vendéglős, Ribarits Pál, és a helyettese, egy idősebb úr, Gyuri bácsi. És volt öt vezető. Az öt vezető közül az egyiknek semmi köze nem volt a vendéglátó iparhoz, futballista volt. Számlázó, üzletvezetőnek mentem.

A Hűvösvölgyi Népkertben jelentkeztem Ribaritsnál, pont úgy nézett ki, mint Jávorka Pál, csak rusztikusabb, erősebb alkatban. Egy kis lépcső vezetett fel az irodába az üzletből. Felmentem, és ahogy bemutatkozom, csengett a telefon, Drávai, aki engem odairányított, hívta fel, hogy megérkeztem-e? Hallom, hogy mondja Ribarits a telefonba:

- Nézd, hát én nagyon örülök, hogy küldted ezt az embert, de nekem elsősorban nem számlázó üzletvezetőre, hanem felszolgálóra van szükségem, jön a nagy nyári forgalom, az összes IBUSZ rendezvények ide vannak delegálva, és mennél több megbízható, tisztességes felszolgáló kell.

Letette a kagylót. Ismertem a vendéglátó ipart, és azt mondtam:

- Igazgató úr, én nem ragaszkodom ahhoz, hogy fehér köpenyes üzletvezető legyek, szívesen felszolgáló vagyok.

Felszolgáló lettem, de a legnehezebb kinti placcon, úgy nevezték azt a placcot, 20 asztallal, hogy a resti. Voltak olyan vendégeim, akik azt nézték, hogy meddig bírja ezt a fiatal ember, ezt az iszonyú munkát. Harminc méterre voltam a konyhától. Tehát a leghosszabb utam nekem

volt. Nem akarok részletekbe bocsátkozni, de 6-700 forint volt naponta a borraivalóm, amit a vendégektől kaptam. Naponta többen is beírtak a Panaszkönyvbe, hogy „ilyen gyors, udvarias és előzékeny kiszolgálásban még nem volt soha részük”. Eleinte azt hitték, hogy én bérelek fel különböző embereket erre, hogy beírjanak dicsérő sorokat rólam.

A testvérem egyszerűen nem akarta elhinni, hogy ilyen jól keresek. Mondanom sem kell, hogy a többi pincér mennyire irigykedett. Tény, hogy egyhavi keresetemből kifestettem és mázoltattam, 11000 forintért a nagyméretű Stáhly utcai lakásunkat, ahol az egész család lakott.

Én fizető is voltam egyben, tehát a vendégeim a placcomon, nekem is fizettek. Az igazi pincérek, az apró pénzt, ami marad, azt teszik el másnapra, én meg, aki nem voltam pincér, bár apám üzletében már kilenc éves koromban is kivittem egy tál ételt a vendégnek, nem az apró pénzt tettem el másnapra, hanem a nagy pénzt, százasokban. A többi pincérek mindig figyeltek! Előfordult, hogy amíg náluk egy vendég sem ült, addig én nálam majdnem mindig tele volt a placc, ez azért volt, mert oda süttött a nap. Kiszúrták, hogy ez nem csáringer, nem valódi pincér, hanem ez egy úriember. Volt egy kis ellenállás a pincérek részéről, persze volt két, három ember, akik valamikor vendéglősök voltak, azok viszont szolidárisak voltak velem.

Két hete lehettem ott, amikor szóltak, hogy nyomni kell a halászlét. Kivittem két halászlét, egy olyan házaspárnak, akik már a két hét alatt 3-4 alkalommal voltak nálam. Egyszer csak a férfi szólt:

- Kérem, kóstolja már meg ezt a halászlét!

Hát az minden volt, csak nem halászlé. Kiderült, hogy a halnak a fejét nem tisztították rendesen meg, és az a hatalmas kondér halászlé keserű lett, öntötték a porcukrot kilószám bele, és engem, akinek a szülei vendéglősök voltak, és ebből szereztek vagyont, ez mélysegesen felháborított. Nálunk, ha valami szagot kapott, akkor apám megfogta az egésztestet és kiöntötte. Azt mondta:

- Amíg az én nevem van a cégtáblán, addig nem kap senki gyomorrontást.

A konyhába bevittem a két halászlének nevezett moslét, és azt mondtam a főszakácsnak, én ezt a szart nem adom oda a vendégnek, én csak olyan ételt viszek a vendég elé, amit én is megennék. Öt perc múlva forradalom volt.

Előtte egy héttel, ahogy odakerültem, kivitt egy láda sört valamelyik pincér papír nélkül, tehát ellopta. Erre a Ribarits felhívta és felpofozta, de úgy, hogy a pincér legurult azon a keskeny falépcsőn, amely az irodába vezetett.

Vasárnap dél körül kezdődött a csúcsforgalom, júniusi, nyári idő volt.

Hívat a Ribarits, aki vadrác volt, saját eszközeivel intézett mindent. Felmegyek az irodába, s úgy helyezkedtem, hogy az írógép a kezem ügyében legyen, gondoltam, ha megüt, szétverem a fejét a saját írógépével.

- Mi történt? - kérdezte.

- Az történt, hogy moslétot vittünk a vendégeknek, megkóstoltam, megállapítottam magam is, hogy moslét. Visszavittem a konyhába, és közöltem a főszakáccsal, hogy én ezt a szart nem teszem a vendég elé, mert ez moslét, nem halászlé. Igazgató úr, én vendéglőben nevelkedtem, vendéglőben születtem, apám 30 évig vendéglős volt, de ilyen nem történhetett meg nálunk.

- Maga vendéglős gyerek? - kérdezi.

- Igen.

- Csak nem a Szilágyi bácsinak a fia, akinek a Stáhly utcában volt a vendéglője?

- De igen.

- Én mindennap ott ebédeltem, hogy van a kedves nővére? A Magduska, sokszor kiszolgált engem. Szerelmes is voltam bele.

- Jól van, két gyermeke van, sajnos özvegy lett.

Levitt Ribarits a konyhába, összekürtöltek minden alkalmazottat, pincéreket, konyhalányokat, csaposokat, pénztárosokat, felírókat, mindenkit. Gyuri bácsi, a helyettese is ott volt. Kihirdette, hogy távollétében bármilyen probléma adódik az üzletben, akár konyhai, akár egyéb probléma, Szilágyi úr az ő megbízottja, ő neki kell intézkednie.

- Szilágyi úr, ön máától kezdve fizető a belső placcan.

- Ettől kezdve szmokingban dolgoztam, és más nem volt a dolgom, csak fizettem.

A nagy kerthelyiséget, egy üvegfal választotta el a belső teremtől, és egyik vasárnap már délelőtt 11 óra tájban leült oda a zenekar közelébe két egyszerű, gyári munkásnő, persze rendesen öltözötten. Zenét hallgattak. A teremben lévő asztal szintje, és a kinti kerthelyiségben lévő asztalnak a szintje egy magasságban volt. Bent senki nem ült a teremben, csak két fiatalember. Az ablaküveghez, amely kockákból állt, tette az egyik lány a kardigánját, és egy kis lyukon a bent ülő fiatalemberek áthúzták. Egyszer csak felállt a kislány, és odajött hozzám:

- Főúr kérem - mutatta a kardigánt -, tiszta rongy lett, nem régen vettem, új kardigán volt, és a két fiatalember közül az egyik áthúzta a lyukon, meg vissza is tolt.

- Jöjjenek velem a terembe -, s a fiatalemberekhez léptünk. - Uraim, lehet, hogy ez önöknek egy jó vicc, de ennek a szegény kislánynak tönkretették a kardigánját, ezt most itt, rögtön ki kell fizetniük.

Erre megszólalt az egyik fiatalember:

- Elmész ám a picsába!

Kapott egy akkora pofont, ott ülve, hogy a székkal együtt valóságos szaltót csinált, de már akkor a pincértársaim ott voltak, és a másikat lefogták. Mindig állt egy-két törzsőrmester a bejárat előtt, valaki kiszaladt, és behívta, ez igazoltatta a két pasast, az egyik egy rendőrnnyomozó hadnagy volt, akit szájon vágtam, a másik pedig egy rendőrnnyomozó törzsőrmester.

Ribarits éppen szolgálatban volt, ő is lejött a nagy riadalomra, hogy mi történt. Aki kint állt rendőr, szimpatikus, érettségizett gyerek volt, kellemetlen helyzetbe került, mert hát az egyik felettese volt, a másik meg ugyancsak rendőr főtörzsőrmester. Elmondtam, hogy mi történt, de már közben a hadnagy is beleszólt, hogy ő rendőrhadnagy. Ribarits oda szólt, hogy már nem sokáig. Elmondtam, hogy miért vágtam szájon, Ribarits azt mondta, jól tette. Két-három nap múlva jött egy civil ruhás férfi. Hívat a Ribarits, hogy ez az úr beszélni akar velem, Belügyminisztérium fegyelmi osztályáról volt egy őrnagy, aki kihallgatott. Egy hónap múlva kapott a Ribarits egy hivatalos írást arról, hogy a két garázdálkodó rendőrt felmentették a további rendőri szolgálat alól.

Az Országos Rendező Irodánál működött a „Gergely bácsi, Mari néni” című produkció évtizedeken át! Ezt a műsort Szirtes Ádám konferálta. 1960 augusztusában a Debreceni Nagyerdőn behirdetett előadásra 32000 forint árú jegy kelt el, akkor ez nagy pénz volt. Minden jegy elkelt. Dr. Demeter Lajostól a debreceni Filharmónia kirendeltség vezetőjétől tudom az adatokat ilyen pontosan. Szirtes Ádám ittasan vezetett és gépkocsijával Hajdú-

szoboszlónál belefordult az árokba, a gépkocsi ripityára tört, Szirtesen egy karcolás sem volt, de a szabadtéri előadás elmaradt. Lakatos Éva, a Filharmónia főigazgatónője felhívta Orbók Bandit, aki főrendező-dramaturgia volt az ORI-nak, a Filharmónia és az ORI egy épületben volt, s a Filharmónia felügyeleti szerve volt az ORI-nak. Lakatos Éva szólt Orbóknak:

- Bandikám, ha a föld alól is, de szerezzon egy színészt, aki ezt a szerepet el tudja játszani, mert én meguntam ezzel a részeges emberrel a kínlódást.

Reggel öt órakor telefonált, hogy feltétlen beszélni szeretnék veled. Közben engem szeptemberben beiskoláztak a Vendéglátóipari Főiskolára. Ribarits azt írta az ajánló beadványra, hogy a nyári, rendkívüli forgalom idején kimagaslóan jó munkát végzett. A kispesti, híres Gödör vendéglős fia, Papp Endre volt a felvételi bizottság elnöke. Pár kérdést tett fel, többek között azt:

- Mi a sertésnek a legnemesebb része?

- A diója.

- Mit csinált a papa, mielőtt a rolót felhúzta?

- Attól függött, hogy milyen volt a söntés padlózata, mert lehetett olajos, lehetett köves, lehetett sima parkett - erre a zsűri tagok kezdtek figyelni -, az olajos padlóra fűrészport kell hinteni, a köves padlót meg szódásvizes ronggyal törlik fel.

Mosolyogtak a tagok, idősebb emberek voltak, és ismerték apámat, akinek hat vendéglője volt, mielőtt a Stáhly utcában üzletet nyitott és minden féle-fajtájú vendéglője volt, a nagyon egyszerűtől kezdve, az előkelőig.

- Köszönjük szépen, művész úr - ugyanis tudták, hogy színész ember vagyok.

Beiskoláztak a főiskolára! 27-en voltunk, és mindenki rajtam kívül párttag volt. Pár év múlva ezek mind igazgatók lettek. A két éves főiskola szeptemberben indult, egy hónapig jártam mindössze, mert szeptember végén telefonált Orbók Bandi:

- Lali, így telefonon keresztül nem tudom elmondani, miről van szó, de szaladj be hozzám!

Szeptember végén már szűnt a forgalom, szezonutó volt. Bementem a Semmelweis utca 1-3-ba, az volt akkor az ORI, s átadott nekem egy sugópéldányt. Tamási Áron írta a szöveget.

- Olvass bele!

- Nagy lóköttő volt ez a Bandi, Isten nyugtassa, érezte, hogy engem azzal tud megszerezni a célnak, hogy ha a szöveget elolvasom. Csodálatosan szép Tamási Áron szöveg volt, ilyen rész benne: „Becsületre méltó jeles gyülekezet, férfi s asszonynépből álló gyülekezet, a búcsúztatásnak most leszen kezdése, legyünk csendességben, míg leszen végzése, most a hegedűknek álljon meg zengése, s a sarkantyúknak szűnjék meg pengése. Utolsó lépcsőjén állván a hitemnek, felnyitom tárházát búcsúzó szívemnek, szólásra indítom kerekét a szónak, üzenvén általa hűtelen Anikónak.” Gyönyörű, csodálatos szöveg volt. Átadta Bandi a példányt.

Kimentem a Hűvösvölgyi Népkertbe. Fáradt voltam, és a kályha mellett volt egy védőlemez, egy paraván, amely eltakart, oda beültem pihenni. Közben fiatal, akkor szabadult segédek, terítették az asztalokat, jött a Ribarits, szervírozásokon még a fogvájónak is szabályosan kellett lenni, ilyen pohár, olyan pohár, ilyen evőeszköz, olyan evőeszköz, valami francia társaság érkezett, kormányvendégek. Kérdezi az egyik pincértől, aki akkor szabadult fel a technikumban, ezek már mind érettségizett emberek voltak:

- Ezt miért így csinálta?

- Kocsándi úr azt mondta.

- Maguk ne azt nézzék, amit a Kocsándi úr művel, hanem maguk mindig a Szilágyi urat figyeljék, mert ahogy a Szilágyi úr megáll az asztal mellett, az már minimum öt forint.

Nekem ez borzasztóan imponált, amit hallottam! Ennek ellenére szóltam neki, hogy van egy lehetőségem visszakerülni a pályámra, persze, hogy elengedett, megértette a helyzetet.

Az ORI-nál 110 forint lett a fellépti díjam, a beosztott zenészek 120-at kaptak, a primás 150-et, Béres Ferenc, Balázs János, Orsolya Erzszi 400 forintot, magas gázsijuk volt. Hat-hét hónapig 110,- forintért dolgoztam. Nem jutott eszébe senkinek sem, hogy ugyanazt, amit én 110 forintért jól csinálom, Szirtes Ádám 400 forintért rosszul csinálta. Hét hónap elteltével mondtam Orbóknak, hogy nagyon rosszul esik, hogy 52 gépelt oldalt mondok el estéről-estére és már harmadik előadáson olyan sikerem volt, hogy kórusban kiabálták a nevemet:

- Kakas, Kakas!

Kakas Lajos tolatásvezető voltam. Vasutas egyenruhában játszottam. Felemelték a gázsimat előadásonként 300 forintra, volt olyan hónap, amikor 36 előadásom volt 1960-ban. Volt velünk egy Gosztonyiné nevű ügyelőnő, és egy Ledényi nevű dízmester, akik mindig szemben álltak egymással.

Amikor Ledényit leváltották, engem kért meg Orbók Bandi arra, hogy vállaljam el a dízmesteri teendőket, mert tudta, hogy nekem az nem teher, hiszen kisujjamban van a színpad. Ez külön 80,- forintot jelentett előadásonként.

Ötven személyes busszal jártuk az országot, de a társulat a nyolctagú cigányzenekarral és műszakiakkal együtt is csak alig volt 23-24 fő. A jelmezek, kellékek és díszletek is velünk voltak a buszban, illetve a tetején. A helyszínre érkezés után a színészeknek elég sokat kellett várakozniuk, így legtöbbször beültek a helyi presszókba. Én soha nem mentem be, mert utáltam a füstöt és feketét sem ittam soha.

Amikor Orbók Bandi felkért a dízmesteri teendők elvállalására, megkérdeztem tőle, hogy nem megy-e ez az én színészi megbecsülésem rovására, nem járatom-e le ezzel magamat, az igazgatóság előtt? Vagy a kollegák előtt? Bandi megnyugtatóan, hogy mindenki becsül és az összes kritikában, amely az újságokban megjelent a darabról, rólam mindig kiemelkedően jó kritikát írtak. A megyei lapok elsőként említettek, s ez bizony Balázs Jánosnak, a darab címszereplőjének, ő játszotta Gergely bácsit 15 éven át, nem nagyon tetszett, mint ahogy a közönség tetszésnyilvánítása sem, amikor az én darab szerinti nevemet kiáltozták.

Amikor a darab folytatását írták, János fölment Orbókékhoz, és figyelmeztette őket, hogy ez a „Gergely bácsi, Mari néni” folytatása legyen, s ne a Kakas Lajosé. Féltékeny lett a sikeremre.

- Jól kerestél, színpadon voltál, kiegyensúlyozottá vált az életed?

- Történt 1962-ben egy elég veszélyes epizód. A Nyíregyháza-Sóstó erdőben, éppen nyár-időben a Krúdy Szállóban lakott a társulat. A válogatott futball csapat is ott volt eldugva abban a szállodában. Éjszaka jöttünk haza, Blaskovits Gyuri, volt ludovikás hadnagy volt a gépkocsivezető. Egyszer csak azt látjuk, hogy az erdőben, egyenruhás férfiak szemtelenkednek fiatal lányokkal. Éjfél körül volt az eset. Nem volt még akkor kiépítve az út, bál volt a Krúdy Szálló teraszán, és három fiatal lány lekést az utolsó madzsagvonatot és az erdőn keresztül igyekeztek Nyíregyházára. Ez nem volt túl messze, csupán 4-5-6 kilométerre. Az erdőben egy munkásőr és két rendőr barátja megtámadta őket, erőszakoskodtak. Blaskovits Gyuri megállt a busszal:

- Gyurikám, nézzük meg, hogy mi történt?

Kiszálltunk a kocsiból, a kislányok odaszaladtak hozzánk, és azt mondták: - Ezek nem hagynak bennünket békén, erőszakoskodnak velünk.

- Szálljanak fel a buszra, minket bevisz a szállodába és magukat beviszi Nyíregyházára.

Valami durvaságot mondott a munkásőr nekem, és kapott tőlem egy akkora pofont, hogy Markovits Bandi bácsi szerint, négy métert repült. A rendőrök nyilván nem voltak szolgálatban, futásnak eredtek, gondolták, aki ekkora pofont tud adni, azzal jó nem összekötni a bajuszt. Blaskovits Gyuri égve hagyta a reflektort, úgy hogy a társulat 23 tagja és két vendége, dr. Ambrózy Ágoston író és dr. Ambrózy György ideggyógyász főorvos, Orsolya Erzsinek a férje és a sógora ott voltak velünk, ott töltötték a nyári szabadságukat, ezek mindent láttak. Kiabál a Markovits Bandi bácsi, hogy Lali, vigyázz, mert amikor léptem volna fel a buszra, a munkásőr elővette a pisztolyát fekvő helyzetben, és löni akart. Én meg a busz lépcsőjéről olyan szerencsésen ugrottam rá, hogy az ő jobb keze az én bal lábam alá került, elvettem a pisztolyt, zsebre tettem és mehettünk a szállóba, ott hagytuk a munkásőrt. Közben a rendőrök eltűntek a sötét erdőben.

Bármilyen későn érkeztünk is vissza a játszási helyről a szállásunkra, mindig megvárt bennünket két alkalmazott a szállodánál, mert számukra üzlet volt az, hogy minket vacsorával ellássanak. „A” kategóriás cigányzenekarunk volt, magas végzettségű, jó képességű cigányok voltak velünk, megengedhették maguknak, hogy étteremben vacsorázzanak, nagyon rendes emberek, nem ő miattuk van cigánykérdés Magyarországon. Szóval üzlet volt a szálló éttermének, hogy 23 embert megvacsoráztassanak. Az egész társaság a történekről beszélt. Egyszer csak motorzúgást hallunk. Bejön az egyik pincér, és Béres művész urat kéri, kimegy Béres Feri, majd visszajön percek múlva, azt mondja:

- Lali, téged keresnek.

Indultam ki, de a két Ambrózy, az író, és az orvos abban a pillanatban felálltak és jöttek velem. Ambrózy Ágoston író, sose használta a doktori címét, mert hát egy író minek használja? Amikor kimegyek, ott áll egy nagyon magas, vékony rendőrfőhadnagy, géppisztoly a nyakában, és négy géppisztolyos rendőr körülötte. Tehát egy rohamosztog. Kérdezi a főhadnagy tőlem:

- Ön Szilágyi Lajos?

- Igen, Szilágyi Lajos vagyok.

Erre Ambrózy Ágoston, az író elém lép, azt mondja, engedje meg főhadnagy úr, hogy bemutatkozzam, és akkor hallottam először, hogy az Ági doktorált ember, dr. Ambrózy Ágoston író vagyok, a testvérem dr. Ambrózy György, ideggyógyász főorvos, azért jöttünk ki, mert ott voltunk az eseménynél, a reflektor tökéletesen bevilágította a helyszínt, és Szilágyi barátunk jogos önvédelmet gyakorolt, amikor elvette a fegyvert. Kérdezi a főhadnagy:

- Önnél van a fegyver?

- Itt van a zsebemben - kivettem a tárat a pisztolyból, és úgy volt nálam.

- Kérem, adja át.

Erre az Ágoston, megint, mint jogász megszólalt, főhadnagy úr, mivel ott voltunk és koronatanúk vagyunk az ügyben, és még 23 társunk, a színésztársulat meg a zenészek is látták, hogy mi történt, engedje meg, hogy egy jegyzőkönyvet készítsen a pisztoly átvételéről, a fegyver Szilágyi által történt elvételéről. A főhadnagy közölte, hogy ennek semmi akadálya nincs. Rögtön több példányban megírták a jegyzőkönyvet, aláírta a főhadnagy is és én is. Míg ez

történt a szállóban, Blaskovits Gyuri miután minket letett, természetes volt, hogy a lányoknak a laccímét, adatait pontosan leírta, hogy ha bármi történik, azt tudjuk.

Húsz évvel később tudtam meg, hogy bajban voltak a nyíregyházi kapitányságon, mert nem tudtak ellenem eljárást indítani. Azt pillanatok alatt kiderítették, hogy egy volt háborús bűnössel van dolguk. Viszont nem vonhattak felelősségre, mert egy társulat, neves színészekkel, és neves íróemberekkel az élén, szemtanúja volt a történeteknek, hogy jogos önvédelmet gyakoroltam és egy garázdaságot fékeztem meg.

- Ezt honnan tudtad? Általában olyan dolgokra is precízen válaszolsz, ahol pedig nem lehattél jelen.

- Hosszú éveken keresztül vigyáztam a jegyzőkönyvre, amit Ágoston készített. 1982-ben, húsz évvel később, Tomasovszki Paliéknál, Nyírszőlősen voltunk megszállva a feleségemmel, meg néhány kollégával. Egyszer csak megérkezik egy házaspár, egy erőteljes férfi, egy kisgyerek és egy hölgy. Pali bemutat bennünket egymásnak. Azt mondja erre a magas, erőteljes férfira, hogy ő a nyírségi Maigrot, és a sógorom. Kezet fogtam vele.

- Én ismerem a művész urat régről.

- Honnan?

- Részben a színpadról, sokat játszott Nyíregyházán, részben pedig egy valóságos forradalmat idézett elő 1962-ben.

Húsz évre rá már ő volt a nyíregyházi bűnügyi osztály vezetője, őrnagyként. - Fiatal hadnagy voltam, amikor a Sóstón elvette egy munkásórtól a pisztolyát.

- Elkezdtem nevetni a dolgon.

- Az volt a legérdekesebb a dologban - mondta ő is nevetve -, hogy nem tudtak a főnökeim önnel mit kezdeni. Azt tudomásul vették, hogy egy politikailag nem egészen jól fekvő színész, de hát a történeteknek nagyon sok tanúja volt, és ezért ad acta tették az ügyet.

- A vándorévek, a muszájvándorszínészet meddig tartott?

- Mindig az volt a vágyam a jó jövedelem mellett is, hogy ne keressek én ennyit, ne legyen nekem 380 forint a napi fellépti díjam, hanem szerényebb jövedelemem legyen, de együtt élhessek a feleségemmel, s a gyerekekkel, a családommal lehessek. És ennek érdekében mindig próbálkoztam különböző színházaknál, de sose sikerült.

Végre Kecskemétre leszerződtek. Meg is jelent egy szép cikk rólam. Többen mentünk akkor Kecskemétre, neves színészek, Perényi László, országos hírnévű színész volt régen, Kenéz Ernő az operaház tenoristája, egyikükről sem írtak egy sort sem, de rólam egy fél hasábot, és hát abban a reményben mentem Kecskemétre, hogy majd a feleségemet is szerződtetik, amit meg is ígért a kecskeméti színház igazgatója, mert jól ismerte a feleségemet. Amikor a szerződést aláírtam a New York kávéházban, a feleségem is elkísért a szerződéskötésre, ismerte ezt az igazgatót.

- Erzsike, ha tudom, hogy maga is leszerződne, akkor úgy intéztem volna, hogy már most aláírja a férjével együtt.

A feleségemet 1956 júniusában a fesztivál előtt, amikor megszűnt a vásárhelyi színház, leszerződtek Kecskemétre, és a Zeng az erdő című darab masinisztájában nagyon szép sikerrel mutatkozott be, az Operett Színházban. S akkor ez az igazgató titkárként dolgozott a színháznál.

Ebből nem lett a világon semmi. Mert közben kiderült, hogy ott is a rossz hírem követett, a fasiszta, a nyilas, meg a jobboldali. Ez 1963-ban volt. És amikor megtudták, hogy ki vagyok, attól kezdve labdát sem kaptam, alig-alig játszottam valamit. Radó Vilmos, amikor értesült róla, hogy politikailag üldözött vagyok, egyszerűen nem fogadta a köszönésemet. Köszöntem neki minden formában, - Tisztelem igazgató úr, szervusz Vili bátyám, jó reggelt direktor úr - , tehát minden változatát a köszönésnek megpróbáltam, de egyiket sem fogadta. Elhatároztam, hogy én az életben ennek az embernek többet sehogy sem köszönök. Nem is köszöntem többet soha. Pongrácz Imre, 1963-ban hazajött Kanadából és bejárt a Fészekbe étkezni, meg a dolgait egyengetni. Egyszer mondja nekem, hogy a Fészek klubban hallotta, hogy Kecskeméten van egy színész, aki nem fogadja az igazgatója köszönését. Ugyanis később ez az ember kezdett nekem köszönetni, de én már akkor nem fogadtam. Sose fogadtam!

Ezek után márciusban ott van az öltözőasztalomon az igazgatóság papírja, azzal a kérdéssel, hogy mi a következő évadban a szándékom? Ráírtam a papírra, hogy nem kívánom a szerződésemet meghosszabbítani. Radó Vilmos titkárnője Radó Mária volt, a nővére. Nagy dilemmában voltam, mert bele volt írva ugyan az új munkakönyvembe, hogy Színészképzőt végeztem, de Kecskeméten be kellett mutatni a végzettségről szóló oklevelet. 1944-ben kaptam a bizonyítványt, amelybe vitézi nevem is be volt írva. Sose mutattam senkinek sem ezt a bizonyítványt, de Perényi Laci azt mondta, Máriának nyugodtan megmutathatod, hiszen ő gróf Nádasdy Ferencné. Amikor bemutatam a bizonyítványt, megkérdezte:

- Te is fiam, Brutus?

- Igen. Igaz, hogy Ön gróf Nádasdy Ferinek a felesége?

A Márianosztrai fegyházban együtt ültem Ferivel, 13 évre volt elítélve, mert találtak az íróasztalán egy golyó hüvelyből készült öngyújtót, amely íróasztaldísz volt. Ezért fegyverrejtegetésért 13 évre ítélték.

Az 1963/64-es színházi szezont Baján fejeztük be. Az évadzáró társulati ülésen két kolléga, Pathó Pista és Fekete Tibor arra kért, hogy búcsúzóul fogjak kezét Radó Vilmossal, aki hajlandónak mutatkozott erre, én azonban határozottan elutasítottam. Radó előtt közöltem:

- Mindenki nem vagyok hajlandó kezét fogni.

1964 szeptemberétől, fellepti díjasként a Nemzeti Színháznál működtem. Két darabban játszottam egymást követően, s noha elfogadható fellepti díjat kaptam, másodállást kellett vállalnom. Munkakönyvem a Nemzetinél volt leadva, ezért engedélyt kellett kérnem másodállás vállalására. A főtitkár nem kérdezte meg, hogy mi az, amit vállallok, én pedig nem mondtam. Nappal teherautót vezettem, este játszottam. Elég fárasztó volt reggel hattól délután 4-ig, 5-ig teherkocsit vezetni, rakodni és este színpadra menni. Mit tehettem? A népi demokrácia nekem csak ezt a lehetőséget engedte meg.

A Nemzeti Színház a fellepti díjas színészeknek, emlékezetem szerint csütörtöki napokon fizette a gázsit, rendszerint délelőtti órákban. Egy alkalommal, nem tudtam senkit megkérni, hogy felvegye a fizetésem, amire szükségem volt, ezért úgy-ahogy, a meszes overallban, leállítottam pótkocsis teherautómat a Nagymező utcában, akkor ott volt a Nemzeti Színház, rajta rakodómunkás társaimmal és beszaladtam a színházba. A kifizető hölgy azt hitte, hogy műszaki vagyok és közölte, hogy a műszakiaknak nem ott fizetnek, ám egy idős munkatársa megismert és szólt, hogy színész vagyok. Szentül meg voltak győződve, hogy filmezek és a munkaruhám jelmez.

Mégis néhány nap elteltével behivattak a színházba és megkérdezték, hogy mit dolgozok másodállásban?

- Gépkocsit vezetek.

Ez nem volt összeegyeztethető a Nemzetinél betöltött színészi állásommal, ezért felmondtak. Úgy gondolták, hogy az egyre csökkenő előadások száma, amely egyenes arányban csökkentette fellépti díjaim összegét, inkább összeegyeztethető.

Szerencsémre a Hűvösvölgyi Népkertben szükség volt egy műsorigazgatóra, aki alkalmas arra, hogy nemzetközi műsort állítson össze, főként zenés, táncos és énekes művészek közreműködésével, és ezt különböző nyelveken konferálja is. Ribarits Pál, az intézmény igazgatója meghívott erre a feladatra. Írtam magyarul egy összekötő szöveget, amelyet lefordítottam különböző nyelvekre, fonetikusán, hangzás után, leírtam magamnak és betanultam. Ha visszagondolok erre az időszakra, amely öt-hat hónapig tarthatott, magam is csodálkozom, hogy bírtam fizikailag és idegileg. Reggel 5-kor keltem, hat órától délután ötig kocsit vezettem, este 7-től 9-ig a színházban voltam elfoglalva, persze ebből a színpadon keveset tölthettem, de a felkészülés, maszkírozás, öltözés mind hozzátartozott a munkámhoz. Szerencsére nem volt mindennap színházi fellépésem, bár lett volna, akkor nem kellett volna ennyi mindent tennem a kenyérért, a családom eltartásáért.

A Hűvösvölgyi Népkertben kizárólag este volt rám szükség, éjfélkor már otthon voltam. 1965-ig sohasem léptem fel vendéglőben. Ott kint a Népkertben, bizonyos mértékig hozzászoktam az ilyesmihez. Úgy, hogy amikor a VOSZK, mint konferanszié-humoristát kiközvetített, már nem volt ismeretlen ez a lehetőség sem.

Bármennyire szerettem volna csak színháznál játszani, dolgozni, nem tudtam elérni. A Nemzeti Színháznál aránylag elfogadható gázsím volt, s addig amíg a darab 20-szor ment egy hónapban, nem is volt problémám anyagilag, de amikor már csak hat előadásom volt egy hónap alatt, akkor már lépnem kellett.

A VOSZK-nál 250 forint volt a fellépti díjam, ha kiközvetítettek, péntek, szombat, vasárnapra konferálni, az már 750 forintot jelentett. Ha hétvégén háromszor sikerült működnöm, abból már élni lehetett. Néhány hónap alatt mindenféle műsorban felléptem. Konferáltam magyar nótá-, tánc dal-esteket, vezettem KRESZ vetélkedőket és divatbemutatókat, míg egyszer két énekekkel, egy férfivel és egy énekesnővel kiközvetítettek Dévaványára. Három előadásunk volt. Vadonatúj gépkocsival mentünk, amelyet kilométerenként 1 forint 10 fillérért kaptam kölcsön. Gyönyörű nyári idő volt, vittem a feleségemet és fiamat is.

Néhány nappal az előadás után felkeresett Csernai László kolléga, akivel együtt léptünk fel Dévaványán, hogy most már lehet magán-szintársulatot szervezni, s neki van is egy darab a birtokában, amely alkalmas arra, hogy mint magántársulat, azt bemutassuk. Huszka Jenő: Lili bárónő című darabjának zenés, vígjátékká átirat változatáról volt szó, amelyet kórus nélkül is elő lehetett adni.

Kezdtük próbálni a darabot, s a próbák alatt a kollégák felkértek arra, hogy vállaljam el a társulat vezetését, amit semmiképpen nem akartam elvállalni, mert nem voltam párttag. 1967-ig a legkisebb társulat vezetője is csak párttag lehetett.

1967. augusztus 19-én mutattuk be a darabot Abonyban, mint az Országos Rendező Iroda által engedélyezett társulat, s ekkor már lehetett pártonkívüli is társulatvezető, ezért végül is elvállaltam. 1988. március végéig, majd 21 évig működött a társulat, noha az első hónapokban olyan hihetetlen ellenállás és akadályoztatás indult ellenünk a vidéki színházak részéről, tudniillik relatíve erős szereposztással játszottunk. Vargha D. József, a szolnoki színház prominens művésze, akire műsort lehetett építeni, játszotta Malomszegi bárót, az egyik főszerepet, a pécsi színház primadonnája, Károlyi Stefánia játszotta a címszerepet, Lili bárónőt, feleségem pedig Meggyesi Erzsébet, aki a darabot rendezte és koreografálta, játszotta

Clarrist. Az Operaház volt tenor énekese Kenéz Ernő és Iglói György játszották felváltva Illésházy gróf szerepét. Két jó külsejű bonviván. Frédit, a tánckomikust én játszottam.

Rengeteg akadályt leküzdöttünk, többek között a kommunista párt által központilag irányított újságcikkek jelentek meg ellenünk budapesti lapokban, olyan újságírók tollából, akik sohasem látták az előadást, Kiss Gy. János újságíró, amikor felmentem hozzá, a Népszava „szennylap” rovatvezetője volt, nem ismert meg, nyilvánvaló volt, hogy nem látta az előadást, a sajtószabadságra hivatkozott. Számára az erkölcsi morál ismeretlen fogalom volt.

Végül is egy tisztességes újságírónak, Baróty Gézának kellett közbelépnie, hogy ezeknek a jellemtelen férgeknek támadásai megszűnjenek. Kivontam a társulatomat a tűzvonalból, ugyanis átmentem a Felvidékre és leszerveztem 43 előadást, Királyhelmec, Kassa, Rozsnyó városaiban és magyar lakta községeiben.

- Valaha sikereid voltak ott - szürom közbe.

- Amikor már le voltak az előadások kötve, akkor hallottam, hogy Zentai Anna neves magyar operett színésznő átment fellépni, négy-öt helyre, és nem fizették ki neki a gázsit, hanem átutalással küldték, ami magyarul annyit jelentett, hogy az átutalandó összegből levonta az adót a Csehszlovák Nemzeti Bank, a pozsonyi, szlovák koncertiroda, a Magyar Nemzeti Bank és a magyar koncertiroda is. Úgy, hogy kiderült, jobban járt volna, ha itthon marad. Egy lévai magyar fiú volt a szlovák koncertiroda megbízottja, bizonyos Tóth István, megmondtam neki, hogy mi nem vállaljuk úgy ezt az előadássorozatot, hogy majd átutalják a pénzt. Nekünk minden este adják ide a gázsit, mert mi el akarjuk vásárolni.

Tudtuk azt, hogy nagyon sok használati cikk van, edények, ruházati dolgok, amik összehasonlíthatatlanul olcsóbbak a cseheknél, mint nálunk, a zománcedény az harmad vagy negyed áron volt. Valóban a kollegák minden fillérüket elvásárolták. Ezt az órát, ez Certina aranyóra - mutatja kezén -, Pozsonyban vettem, 5000 koronáért, ami itt 12000 forint volt akkor a Vörösmarty téren.

Lefutott gumikkal mentem át Párkánynál a határon, kompon, úgy, hogy a karmesterem azt mondta:

- Lali, ez életveszélyes.

- Pistukám, te nem jól látsz.

Csután voltunk megszállva, ez egy színmagyar, 11000 lakosú kis városka. Kora reggel bementem Érsekújvárra és valódi Barrum gumikra cseréltettem a kopott gumikat. Már kilenckor otthon voltam, beálltam a szálloda udvarára. Kérdeztem:

- Pista, mit beszéltél te tegnap, mikor a kompon jöttünk át, hogy le vannak futva a gumik? Nézd meg, vadonatúj gumik.

S nézte. Hát ezek voltak az üzletek.

A humor kedvéért hozzátartozik a dologhoz, hogy amíg lecserélték, kicentírozták, szóval tökéletesen visszaszerelték a kocsimra a négy vadonatúj gumit, addig nézegettem a kirakatot. Láttam egy kempingnadrágot 3 korona 60 fillérért. Bementem az üzletbe. Kérdeztem, kérem szépen, jól látom, hogy három korona hatvan az ára?

- Igen.

- Az én méretemre is van?

- Igen, tetszik kérni?

- Adjon egy tucatot.

Kettő még mindig van belőle.

Megállapodtam Tóth Istvánnal, hogy csak úgy tudjuk vállalni ezt az előadássorozatot, ha mi minden este megkapjuk a gázsit. Így is történt. Egy ilyen utazó, tájoló színháznál a kollégák legtöbbször éjjel 1-2 órakor kerülnek ágyba, másnap délig pihennek, akkor elmennek ebédelni, 3-4 órakor már készülnek egy újabb előadásra. Tehát nem nagyon érintkeznek civilemberekkel. Én viszont, aki letárgyaltam, lekötöttem az előadásokat, akarva, akaratlanul is, bizonyos tapasztalatokat szereztem, hogy bizony a hivatalos statisztika, amit a szlovákok hirdetnek, nem felel meg a valóságnak a színmagyar területeken. A kultúrházak vezetői ugyanúgy, mint nálunk Magyarországon, többé-kevésbé pedagógusok, tanító, tanáreberek, és megkérdeztem többektől, hogy tulajdonképpen szlovák vagy magyar? Negyven közül harmincötön azt mondták, hogy magyar származású vagyok, apám, anyám, nagyszüleim is magyarok voltak, de kénytelen voltam magamat szlováknak vallani, mert mondta az egyik, van 4 gyermekem, ha magyarnak vallom magam, akkor nem lehetnék az iskola igazgatója, nem lehetnék a kultúrház igazgatója, és a gyerekeimet még a közép fokú iskolákba se vennék fel. Ezért hát rákényszerítették, hogy szlováknak valljam magam.

Volt a kassai Csemadoknál egy külső munkatársnő, annak a Bába Ivánnak, aki a Magyar Demokrata Fórumnál tevékenykedett, az édesanyja, aki magyarnak mondta magát, de a későbbiekben kiderült, hogy nem magyar, hanem kommunista. Egyszer ő előtte a kollégáimnak beszámoltam népszerű kérdésben szerzett tapasztalataimról. A szlovák statisztikák hamisak voltak, hogy Rozsnyón, 70 % szlovák és 20 % magyar és 10 % német, ez nem felelt meg a valóságnak, hanem inkább a 70 % magyar és a 20 % szlovák. Erre ez a Bába Piroska, akinek a fiát előzőleg segitettem felvételnél a budapesti egyetemre, azt mondta, hogy Lajos, ha én most rossz indulatú ember lennék, akkor maga a csehszlovák államhatárt soha sem hagyhatná el, mert csak egy telefonomba kerülne, hogy az öcsémnek szóljak, aki a prágai elhárítás alezredese, s maga soha az életbe nem kerülhetne haza.

Ez az utolsó előadás utáni beszélgetésen történt. Egy kassai technikumban voltunk elszállásolva, és mikor a Piroska elment azt mondtam a kollégáknak:

- Gyerekek, most mindenki játssza el azt, hogy lefekszünk, és irtó gyorsan mindenki pakoljon össze, a kocsik álljanak ki és a 60 km-re lévő Hidasnémeti határnál pillanatok alatt tűnjünk el.

Óriási szerencsém volt, hogy a Hidasnémeti határőrségnél, egy keszthelyi származású százados volt a parancsnok, és hogy a csehszlovák határt is cseh egyenruhás magyar emberek őrizték. Havazott már akkor, és leállítottak bennünket a cseh oldalon, ez a keszthelyi százados éppen szolgálatban volt, s átkiabált a cseh oldalra, hogy ne vacakoljatok, ezek magyar színészek, engedjétek már át őket. Átjöttünk a határon.

Bába Piroska írt az Országos Rendező Iroda igazgatójának Keszler Pálnak, írt a Színházi Főosztály vezetőjének, Dr. Malonyay Dezsőnek, ez minden hova írt és engem igyekezett befeketíteni, de annyira, hogy a kommunista gazemberek, Malonyay meg a társai, bevonták a működési engedélyemet és vizsgálatot rendeltek el ellenem 1969 novemberében. Behívtak egy nyugdíjas főkönyvelőt a vizsgálat lebonyolítására, aki három hét múlva megkérdezte:

- Mondja művész úr, mit akarnak ezek magával?

- Kinyírni uram!

A fellépti díjnál nem lehetett semmiféle visszaélést elkövetni, mert akkor mindenki kategorizálva volt, és csak a kategóriában engedélyezett gázsit vehette fel. Az útiköltséggel lehetett volna manipulálni. A rendelet úgy szólt, hogy gyorsvonat másodosztályt lehet számolni, a

Kossuth-díjas, érdemes és kiváló művészeknek első osztályt. Én, hogy leegyszerűsítsem a dolgot, sosem a gyorsvonal másodosztályt számoltam útiköltségnél, hanem mindig a kocsinak a kilométer pénzét, ami 25-30 %-kal kevesebb összeg volt, mint az engedélyezett gyorsvonal másodosztály. Egyszerűen nem lehetett vonattal menni sosem, hogy vittük volna a jelmezeket, díszleteket?

Három hét alatt, az öregúr végig pásztázta a több száz előadás elszámolását. Persze naprakész pénztárcönyvem volt, számozott lapokkal, és minden nap aláírtam a kollegáim közül azokkal, akikkel kellett. Nem tudtak velem semmit sem kezdeni. Egy Fényes Laci nevű fiú volt az Ellenőrzési Osztály vezetője, és írt nekem egy levelet, hivatalos hangon:

- Felszólítom, hogy záros határidőn belül az összes ide vonatkozó okmányokat, iratokat, nyugtákat mutassa be!

Én is írtam neki egy hivatalos hangú levelet:

- T. Ellenőrzési Főosztályvezető Úr! Ha véletlenül megszakadnak, akkor sem fognak tudni semmiféle jogtalanságot vagy törvényteleniséget találni, mert a szélhámosság az nem az én fajtám szokása. Szilágyi Lajos, színész, társulatvezető.

S erre telefonál Fényes Laci:

- Lalikám, mi ez a hang?

- Amilyen az adjon Isten, olyan a fogadj Isten, te megfenyegettél engem!

- Sohasem féltél? Mindig csak a harc tette ki az életedet? - kérdem.

- Nehogy azt hidd, hogy egy percig is bárkitől féltem volna. Én annyira tisztességes, becsületes úton jártam világéletemben, hogy nekem nem volt félnivalóm.

1969 novemberében mégis elvették a működési engedélyemet. Megint karácsony előtt volt. Pénzünk volt, mert nagyon szépen kerestünk a Felvidéken is. Meg tudtam tenni azt, hogy a családom minden tagjának, a szüleimnek, nővéremnek, gyerekeknek, felnőtteknek mindenkinek egy teljesen új ágyhuzat garnitúrát tudtam venni a karácsonyfa alá. Ez gyönyörű karácsonyi ajándék volt! De csak rossz érzés volt, hogy megint állás nélkül vagyok. Megint, meg megint. A feleségem is velem dolgozott, mert 67-ben eljött a Dérnyétől.

Telefonáltam azoknak a bajtársaknak, akikkel én a börtönben találkoztam, Dr. Molnár Gyuszi, ő igazságügyi államtitkár volt a megszállás előtt, de ekkor, 1969-ben már műköves mester. Gyuszi aztán mozgósította az összes volt bajtársamat is. Somody Karcsi bácsi telefonált, 1945 előtt kémelhárító őrnagy volt:

- Lali, volna itt egy állás, gyere beszéljük meg!

A Báthory utcába kellett jelentkeznem, műszaki ügyintézőként felvettek, de a gépkocsimmal együtt. Egy szerelőipari vállalat volt, rögtön az első pillanatban nem tudtam, hogy kik ezek az emberek, de aztán kiderült, hogy az én fajtám. Ennél a vállalatnál, 500 szerelő dolgozott, olyan vállalatához kerültem, amely az ország hűtőház programját teljesítette. Hűtés, fűtés, szerelőipari vállalat volt. Műszaki ügyintézőként kerültem oda, én, akinek semmiféle műszaki képesítésem nincs, és három hónap múlva nekem lett a vállalatnál a legmagasabb jövedelem, 4600-5000 forintos havi átlag, és ehhez plusz még hozzájött a gépkocsim kilométer pénze. Az is az én feladatom volt, hogy minden hó 8-án, 9-én, 22 helyre, összesen kétezer valahány száz kilométerre el kellett vinni a pénzt. Nyírbátorba is vittem kettő nagy bőrönddel, CP-s rendszámú maszek kocsimmal. Hat-hétszázezer forintot vittem az ország 22 munkahelyére, és 23-án, 24-én szintén.

Beindítottak egy hűtőházat próbaüzemelésre. November 19-én, Erzsébet napkor jöttem haza, egy nagy tárgyalásom volt egy építkezési ügyben, ugyanis a Selypi Cukorgyárnál épített a Heves megyei Építőipari Vállalat hat silót és ennek a vasabroncsait a mi vállalatunk készítette. Próbaüzemeléskor a vas szétszakadt. Ezért a Heves Megyei Építőipari Vállalat nem volt hajlandó több millió forintot átutaltatni a Nógrád megyei bankhoz, a mi vállalatunk részére, amíg nem korrigáljuk a hibát. Erre lementem két mérnökkel Gyöngyösre tárgyalni, és én, aki nem vagyok dohányos, reggel 9-től délután 2-ig szívtam a bűdös bagót, mert telefüstölték az irodát, és mikor ebédszünet volt, akkor azt mondtam Lőrincnek, a főmérnöknek:

- Lőrinc, engedd meg, hogy néhány szót szóljak!

Tíz perc alatt megbeszéltem azt, amit a műszakiak nem tudtak egy nap alatt megbeszélni.

- Uraim, itt nincs más megoldás - nem is szaknyelven beszéltem, hanem laikus módon -, megerősítjük a silókat, ha kell, háromszor olyan vastagságú vashevederrel, mint amilyen volt, s ha ezt elvégezzük, önök leellenőrzik.

Olyan feladatokat végeztem, hogy álmomban nem gondoltam arra, hogy ilyeneket kell majd megoldanom. 1 évig voltam itt, ugyanis 1970-ben visszakaptam a működési engedélyemet. Volt bajtársam, Dr. Beresztóczy Miklós, akiről már említést tettem, akkor már a kommunista országgyűlés alelnöke volt, teljesen véletlenül találkoztam vele, és elmondtam neki a történeteket. Ő aztán, mint az országgyűlés alelnöke felvette a kapcsolatot Ilku Pál művelődésügyi miniszterrel, erre nagy nehezen visszaadták a működési engedélyemet. Megbeszéltem a vállalat vezetőivel, igazgatójával, főmérnökével, hogy hétfőn 11 órától csütörtök éjfélig ha kell, állandóan szolgálatot vállalok, annak érdekében, hogy pénteken ne kelljen bejönnöm dolgozni, mivel az embereknek, az ötszáz szerelőnek tulajdonképpen a munkaideje mindig hétfőn délben kezdődött, mert a legtöbben vidékről jöttek fel.

- Ez hogy függ össze az Erzsébet nappal?

- Az elébb elkezdtem, hogy november 19-én, Erzsébet napon, a tárgyalásról jöttem haza holt fáradtan Gyöngyösre, vettem valahol egy üveg pezsgőt, hogy a feleségemet felköszöntöm. Éjjel fél tizenkettőkor cseng a telefon, és az igazgató telefonált, hogy Lajoskám, beüzemelték a nyírbátori hűtőházat, de szétnyomódott valami és most azonnal menni kell, de irtózatossá van, én nélküled nem merek oda elindulni. Beültünk egy nagy kombi kocsiba, a márkáját már nem tudom, vadonatúj volt.

- Sanyikám, ülj hátra, majd felváltva vezetünk.

Mezőkövesden a főútvonalat építették éppen akkor és kisebb kerülőt kellett tenni. Az igazgató elaludt hátul a kocsiban, és amikor megálltunk, felébredt, s azt hitte, hogy Mezőkövesden vagyunk. Nyíregyházán jártunk. Megnézte az órát, két és fél óra alatt a ködben odaértünk. Persze rámentem a felező vonalra és azon mentem végig.

- Miért kérted azt, hogy hétfőig szabad legyél? Megint felléptél?

- Azért, mert visszakaptam közben a működési engedélyemet és péntek, szombat, vasárnapra már voltak újból előadásaink.

- Hol?

- Megint összehívtam a magántársulatot. Szervezni nem tudtam, ezért a feleségemet indítottam útnak és péntek, szombat, vasárnap játszani tudtunk. Az volt az én eredeti hivatásom, és ezt szerettem és ez volt az álmom. Közben összeállítottam a Cserebogár című műsort, 1973-ban a Petőfi Centenáriumban, Petőfi születésének 150 éves évfordulójára. Ebben elhangzott 13 próza és vers, közben Móra Ferenc Kevély Kereki-je, meg Petőfivel kapcsolatos

írások és versek. Ezekben a versekben rengeteg hazafiság volt, elmondtam többek között egy hosszú verset is a közönségnek, a Csárda romjait, azért a pár soráért:

- Szegény Magyarország, szegény édes honom, de sok féle bilincs volt már lábaidon - ezeket a verseket népdal-csokrok és Petőfi megzenésített versei kötötték össze egymással, így azok részére sem volt unalmas, akik nem szeretik a verseket. Úgy indult a műsor, hogy rögtön az első produkció után a közönség vastapsot adott.

Kimentem a közönség elé, zsinóros magyar ruhában, és elmondtam a Szülőföldemen c. verset, amelynek minden refrénje: - Cserebogár, sárga cserebogár... - Nem fejeztem be a verset, amikor jött a feleségem, stilizált kalocsai hímzésű, gyönyörű ruhában, kendősen és kezdte énekelni, de már kint: - Cserebogár, sárga cserebogár... - nem állt meg a színen, hanem átment rajta. Olyan ruhája volt, amit mellel 28 asszony hímezett ajándékkul a feleségem részére.

Amikor elhalt a feleségem éneke, nyomban hallottuk a tenoristánk hangját: „Fa leszek, ha fának vagy virága.”, s amikor odaért, hogy „egyesüljünk”, addigra visszajött a dajka, és tablót álltunk. Pálmai Béla volt ez az énekes, ő is zsinóros magyar ruhában lépett fel. Percekig tartó tapsvihart kaptunk már a kezdet kezdetén mindenhol.

Ebből a produkcióból 1086 előadás került a közönség elé, az ország területén, sőt Szabadkán, Zomboron, Adán, Felvidéken is volt belőle 10-15 előadás, a magyar lakta helyeken. Csantavéren úgy ünnepeltek bennünket, hogy hétszer ismételtük a számot.

Ez ment 3-4 évig. Többek között egyszer bemutattuk a miskolci szakszervezeti művelődési központban, ahol 1500 műszaki ember, építészek, ácsok, kőművesek, vasbetonszerelők voltak a nézőtérben, és ragaszkodott a szakszervezeti művelődési központ igazgatója ahhoz, hogy utána legyen egy beszélgetés. Délután három órakor kezdtük az előadást, ez december 23-án karácsony előtti napon volt, és az előadás befejeztével a közönséggel találkoztunk. Odajött hozzám egy magas, ősz úr és azt kérdezte tőlem:

- Miért nem így népszerűsítik Petőfit a televízióban is? - Kérésére néma csend lett, majd a következőt válaszoltam:

- Akinek ez az ország csak átmeneti stáció, valahonnan jön és valahova megy, annak nem fontos az, hogy a magyarságot, a nemzeti öntudatot ébresztgesse Petőfi verseivel!

Magam is láttam, hogy megkérdezte Berek Kati az öreg, hatgyermekes paraszt asszonytól, hogy hol írta Petőfi a Szeptember végén című verset? Az a paraszt asszony biztosan nagyon rendes embereket nevelt fel, tudott fejni, főzni, mosni, tudott kenyeret sütni, de nem tudta, hogy Koltón írta Petőfi és milyen apropóból. Ez szemtelenség volt. Ezt elmondtam, és ezt hallotta a rengeteg ember. Valami ügyes újságíró odahozta a mikrofont és ezt az egész teremben hallották.

Az idő alatt, amíg ezt a „Cserebogár, sárga cserebogár...” produkciót műsoron tartottuk, az egyik legszebb emlékem Csengerhez, egy határ menti Szabolcs megyei településhez fűződik. November vége volt. A Művelődési Ház nézőtérén mintegy hatszáz gyerek foglalt helyet, az elemi iskolások felsős növendékei és a helyi középiskolások tanulói. Tüsszögős, köhögős, krákogós őszi idő volt. A műsorban Petőfi Csárda romjai c. versét szavaltam és amikor ahhoz a részhez értem:

- Szegény Magyarország, szegény édes honom, be sokféle bilincs volt már lábaidon! - szokásom szerint nagy szünetet tartottam, hogy a hallgatóság megértse Petőfi versben rögzített hazája iránt érzett szeretetét és fájdalmát.

A nézőtéren néma csend lett, megszűnt a krákogás, tüsszögés, székrecesgetés. A gyerekek figyeltek, érezték, hogy valami szokatlan történik. A hazájukról, a szovjet megszállás alatt szenvedő nemzetről, Magyarországról beszéltek Petőfit idézve! Csak az időnként felhangzó vastapsok szakították meg a nézőtéri csendet.

Előadás után, vendéglátóink kérésére a színpadon maradtunk, ahol az egyik tanár a következő szavakkal köszönte meg az előadást: - Kedves művészek, itt már mindenki volt, aki a versmondó művészetben számottevő személy, járt itt Básti Lajos, Bessenyei Ferenc és sokan mások, de arra még soha nem volt példa, hogy 600 gyerek ilyen csendben, végignézzon egy majdnem két órás műsort. Köszönjük.

Dr. Tóth Dezső miniszterhelyettes behívott a minisztériumba és azzal vádolt:

- Hallottam, hogy maga lázító és izgató tevékenységet folytat a rendszer ellen.
- Kedves miniszterhelyettes úr, én nem tudtam arról, hogy Petőfi versei indexre lettek téve.

Felkapta a fejét, s alig tudta türtőztetni magát, hogy ne válaszoljon kesernyés megjegyzésemre. A műsorban ugyanis a népdalokon és Petőfi megzenésített dalain kívül kizárólag Petőfi versek hangzanak el, Móra Ferenc Kevély Kerekije, amely Petőfiről szól, s amelyre a közönség könnyes meghatódottsággal reagál. Végezetül közöltem vele, hogy ameddig nem kapok hivatalos írást arról, hogy Petőfi művei indexre vannak téve Magyarországon, addig én a műsort szervezem és játszom tovább.

- Mi az istenért ragaszkodtál ennyire a színpadhoz? Kaptál valaha igazán színpadot? Megbecsültek valaha is?

- Csak kultúrházakat.

- Nem tudtad eljátszani szerepálmodat, a Peer Gyntet!

- Soha. Egész életemben, a Szegedi színházi működésem óta, amely 1943/44-es szezonban volt, készültem a Peer Gynt címszerepére, eredménytelenül. Amikor 1949-ben a győri színház kaposvári, nyári állomásán eljátszhattam volna, letartóztattak.

- A mélypontokat hogyan vészelted át?

- Lelkileg sokszor voltam mélyponton. Nehéz volt elviselnem, hogy amikor tehetségtelen, rossz külsejű emberek bitorolják a színpadot, feleségem és én, akikre színházat lehetett volna építeni, csak alkalmi fellépésekhez juthattunk. Vigasztaló volt számomra, hogy a legnagyobb magyar színészekkel lehettem baráti kapcsolatban. Barátomnak mondhattam Kiss Ferencet, aki a szovjet megszállás előtt a Nemzeti Színház vezető művésze, a Színművészeti Kamara elnöke, az Akadémia igazgatója volt. Nagy formátumú, nagyszerű színész, aki, ha nem magyarnak születik, akkor a világranglistán is előkelő helyet foglalt volna el. Így csak a börtönök világában jutott hely a számára. A moszkvai ügynökökből verbuvált népbíróság, mint háborús főbűnöst hosszú börtönre ítélte, nyolc évet ült!

Feri bácsi sokszor átsegített a lelki kríziseken. A Mártonhegyi út 45-ben lakott feleségével és kislányával, a „Tatárhercegnővel”, aki már a börtön után született, amikor Feri bácsi 63 éves volt. A ház padlásterét képezték ki a család számára, tisztességes iparosok, lelkiismeretes munkával. A lakás teraszát, habár a lakás a ház második emeleti magasságában volt, orgonabokrok övezték, amely vonzóvá tette a környezetet. Ezen a teraszon, egyszer nyolc órán át, délelőtt 10 órától délután 6 óráig, végig játszottuk Ibsen Peer Gynt-jét. Feri bácsi ekkor már 70 éven felül volt, s az általa 30 éves korában játszott darabot kívülről idézte, mégpedig hibátlanul.

Megkérdeztem tőle:

- Nem kergetek-e én ostoba vágyálmot, hogy a Peert szeretném eljátszani? Való-e nekem ez a szerep?

- Fiam, mondta Feri bácsi, neked minden adottságod meg van arra, hogy ezt a szerepet eljátszd, nem kergetsz álmot, fizikailag ideális alkat vagy, jól mondod a szöveget, benne élsz a figurában, s ami igen fontos ennél a szerepnél, hogy érzed. Vesztesége lenne a magyar színházművészetnek, ha nem játszanád el.

Az 1956 nyarán a Vígszínház, akkor Honvéd Színház párttitkára Deák Sándor színművész, aki az 1954-es vizsgánkon zsűritag volt, felhívott telefonon, és közölte, hogy új bemutatóra készülnek és az új darab címszerepére keresnek szereplőt, ő engem javasolt, szeretnének látni, s készüljek fel abból, amivel a meghallgatáson szerepeltem. A Vígszínház próbatermében történt a bemutatkozás, a Peer Gyntből mondtam részleteket. A hallgatóság, mint Deák Sándor később elmondta, azon csodálkozott, hogy lehet ilyen kvalitású színész, szerződés nélkül. Az igazgató, dr. Magyar Bálint, szívesen látott volna a Robin Hood címszerepére, de a felületesi szervek, a Honvédelmi Minisztérium nem engedélyezte szerződésemet. Deák Sándor segítő szándéka így sikertelen maradt.

- Mikor játszottál utoljára?

- 1988. március végén Turkevén játszottam utoljára, azzal a társulattal, amelynek 21 évig a vezetője voltam. Búcsúelőadásként a Lili bárónőt játszottuk, ez volt a 960 előadás a Lili bárónőből.

- Miért hagytátok abba?

- Volt egy olyan rendelkezés, mely szerint a középfokú végzettséggel rendelkező színészek kezdő fellepti díja maximálisan csak ötszáz forint lehet, a főiskolai végzettségűeké pedig 1000 forint is lehet. Volt nálunk egy fiatal, szép és gyönyörű hangú primadonna, aki csak zene-konzervatóriumi végzettséggel rendelkezett, tehát maximum 500 forint lehetett a tiszteletdíja előadásonként. Három középfokú végzettségű kolléga volt a társulatban, akik sikeresen végeztek a rájuk osztott feladatot. Ezekről nem volt szívem levonni a terheket - adót, szervezési és egyéb költségeket -, ezt a saját fellepti díjunktól finanszíroztuk. Feleségemnek és nekem elég magas volt a kategorizált - engedélyezett - gázsink, s a legtöbb terhet, színlapok árát, kellékeket mi vállaltuk. A társulat tagjainak szállítását, részben a saját kisbuszommal magam végeztem, a zenekar külön kocsikon utazott. Tehát az útiköltség is jövedelmezett nekem. Ennek ellenére az utolsó turkevei előadás után két fellepti díjunktól és az autóbusz szállítási díjából, oly kevés összeg maradt, hogy nem volt értelme tovább folytatni, ilyen formában, színészi működésünket.

- A rendszerváltó évek Téged megváltottak? Nyugdíjas színészként mihez kezdtél?

- 1989 júniusában rehabilitálták az 1956 után kivégzett mártírokat. Augusztusban, mint volt politikai elítélt, jelentkeztem a POFOSZ Frangepán utcai irodájában, ahol rögtön felkértek arra, hogy fogadjam az újabb jelentkező bajtársakat. Egyik megbeszélésen annak a gondolatnak adtam hangot, hogy ennek a szervezetnek olyanná kell válnia, mint a két világháború közötti Frontharcos Szövetség volt, vitéz Igmándy-Hegyessy altábornagy vezetésével, hogy a jövő kormányai mindenkor oda figyeljenek a POFOSZ-ra. Elmondtam azt, amit minden politikai elítélt tudott, hogy a kommunista bíróságok előtt minden vádlottnak veszélyben forgott az élete és csak a véletlenül múlt, hogy halálos ítéletet kapott, vagy megúsza kisebb-nagyobb büntetéssel.

Emlékezetes marad számomra Palásthy László jelentkezése. A gyöngyösi diák-perben, mint 16 éves fiút ítélték el, mindössze másfél évet töltött börtönben, de a vizsgálati fogság alatt egy 130 kilós ávós százados úgy megkínózta, gerincen rúgta, hogy örök életére megnyomorodott, s negyven évesen rokkantsági nyugdíjba került.

1989 novemberében felléptem a IX. kerületi Művelődési Központban, hazafias verseket szavaltam. Őszinte öröömre szolgált, hogy amikor megérkeztem, a Művelődési Ház nagy állóplakátján a saját nevem mellett dr. Torgyán József nevét is felfedeztem. Néhány alkalommal már hallottam őt beszélni, s amit mondott, azzal tökéletesen egyetértettem. Vártam a találkozást, szerettem volna kezet szorítani vele és gratulálni a szókimondó bátorságáért. A találkozás azonban elmaradt, mert mint bejelentették, Torgyán úr gépkocsija Berettyóújfalu és Debrecen között meghibásodott, s az előadáson nem tudott megjelenni. Nekem akkor volt egy vadonatúj Fiat Unó kocsim, s elhatároztam, hogy felajánlom Torgyán úrnak, amíg az ő kocsiját megjavítják, addig én a kocsimmal a rendelkezésére állok.

Másnap felhívtam a lakását telefonon, a felesége vette fel a kagylót. Nem ismertem dr. Torgyán József családi körülményeit, fogalmam sem volt arról, hogy a felesége kicsoda. Bemutatkoztam, de a foglalkozásomat nem mondtam, csak azt, hogy a kocsimmal a férje rendelkezésére állok.

- Miért tenné? Talán taxis?

- Szó sincs róla, az ajánlatomat díjmentesen gondoltam, legfeljebb a benzin költségét fogadom el, s azért segítek, mert magyar ember vagyok, és nekem sem mindegy, hogy hol végez a Kisgazdapárt a közelgő választáson.

- Tud adni egy telefonszámot?

Megmondtam és ekkor már a nevemhez hozzátettem a foglalkozásomat is.

- Lalikám, Te vagy az? Cseh Mária vagyok, játszottam veletek.

- Emlékszem Rád, van egy három éves kisfiad, a férjed újpesti ügyvéd - kapcsoltam én is.

Letettük a kagylót azzal, hogy Marika visszahív. Este már Újpesten, Rákospalotán és még egy helyen Jóska programbeszédei előtt hazafias verseket szavaltam.

Torgyánné Cseh Marika többször telefonált, hogy Jóska szeretné, ha felkeresném a Szoboszlai utcai székházban. A találkozásunkkor el is mondtam, ha a Kisgazdapártnak alakulna egy művészcsoportha, annak a vezetését szívesen vállalnám.

- Addig is - mondta Torgyán -, maradj itt és segíts nekünk!

- Hamar Szatmáriztak is.

- A Torgyán doktor körül felmerült III/III-as ügynöki múltból szóló hírek engem is megzavartak. Ennek tisztázásában, vizsgálatában történt néhány olyan epizód, amely logikailag nem elhanyagolható.

Az első epizód: 1992-ben jelentkezett nálam egy civil ruhás honvéd ezredes, s letett az asztalomra egy szigorúan bizalmas dossziét. Annyit közölt csak, hogy ő az állásával játszik, de mégis elhozta ezt az anyagot, amely valamelyik levéltárban lévő személyi anyag pontos fénymásolata. Kíváncsian nyitottam ki a dossziét. A több lapból álló bizalmas jelentés legfontosabb szövegére és annak dátumára pontosan emlékszem. Nem szó szerint idézem:

„Torgyán József szakaszvezetőt, habár kiváló eredménnyel végezte el a tisztiiskolát, mégsem javaslom előléptetésre. Megnyilvánulásából világossá vált, hogy gyűlöli a mi népi rendszerünket.

1955. október 7. Egy főhadnagy vagy százados írta alá.”

Tény, hogy a tisztiiskola elvégzése után nem léptették elő, ma is szakaszvezetőként tartják nyilván. A dátumot azért jegyeztem meg, mert ugyanekkor halt meg a sógorom.

A második epizód: A nővérem férje ügyvéd volt, s mielőtt az ügyvédi záróvizsgát letette, rendszeres elfoglaltsága volt a bíróságon. A Tutsek féle vád, hogy Torgyán segített volna ennek a hírhedt halálbírónak a jegyzőkönyvek meghamisításában, s így súlyosabbá tette a vádlottak helyzetét, az nem igaz. Torgyán együtt dolgozott dr. K. Csontos Miklóssal a halálbíró mellett, s a nővérem férje szem- és fültanú volt annál az esetről, amikor Torgyán, mint bírósági gyakornok kifogást emelt az ellen, hogy Tutsek a jegyzőkönyveket meghamisítja a vádlottak kárára.

Tutseket személyesen ismertem, 1949-ben, az ellenem folyó népbíróági ügyben negatívan ítélezett.

Harmadik epizód: 1968-ban, amikor Torgyánné, Cseh Mária velünk működött, néhányszor az újpesti ügyvédi irodába kellett üzenetet küldeni a számára, mert a lakásukon évtizedeken át nem volt telefon. És egy kis történet ide kívánczik: Bíró Tihamér színész, a Fradi induló szövegírója, sohasem kapott színházi státuszt az 1956-os dolgai miatt, és ezért hosszú éveken át alkalmi fellépésekből élt. Nehezítette életét, hogy nem volt telefonja. Óbudán lakott, s mindig gondot jelentett számára, hogy nem tudták értesíteni, ha sürgősen akadt valamilyen lehetőség a számára. Előbb a Fővárosi Nagycirkusznál, majd az én társulatomnál kapott lehetőséget. Mindig gondot jelentett a számára, hogy csak utcai fülkéből tudott hívni, én meg őt sehogy.

Egyszer lelkesen telefonált:

- Mit gondolsz, honnan hívlak?

- Ha én azt tudnám.

- A lakásomból.

- Hogy lehet ez?

- Fradi vacsorán vettem részt, mellém került egy ismeretlen férfi és jókat beszélünk, elmondtam, hogy nincs telefonom, pedig hívhatnám az ORI, Filmharmónia, VOSZK, a Filmgyár illetékeseit. Három nap múlva bevezették óbudai lakásomba a telefont. Akivel beszélgettem, később kiderült, kémelhárító százados volt.

Ha tehát Torgyán ügynök, nem várakozott volna harminc évig telefonra.

Negyedik epizód: Állítom, hogy jellemtelen emberek nem tudnak önfeledten nevetni, Torgyán pedig hahotázni is tud. A besúgók morózus, borús, kedvetlen emberek, emésztik őket a lelkiismeretük, ha van egyáltalán. Három évig dolgoztam együtt Torgyánnal, állandóan együtt utaztunk és minden lehetőséget megragadtam a bolondozásra, viccelődésre.

Engem a kommunisták négyszer tartóztattak le, 63 hónapot ültem. Elítéltek, kitelepítettek, 11 évig voltam rendőri felügyelet alatt, a szüleimet a kommunisták kirabolták, mindenüktől megfosztották, az én pályámat tönkre tették. Azok közé tartozom, akik azt vallják, szemet szemért, fogat fogért. Sajnos, nem tudok megbocsájtani. Anyám könnyeit és a rengeteg fájdalmat, amit miattam elviseltek, azt nem lehet meg nem történné tenni. A rendszerváltás akkor lett volna az igazi, ha a gyilkosokat, népbírókat, ügyészeket, ávósokat bíróság elé állítják és saját törvényeik szerint megbüntetik.

- Maradjunk abban, hogy együtt jártátok a vidéket Torgyán Józseffel. Ezekről az utakról mi a véleményed?

- Általában nagy befogadó képességű termekben, sportsarnokokban, művelődési házakban, de az is előfordult, hogy szabadban tartottuk a nagygyűléseket, több mint 160 alkalommal léptem fel hazafias versekkel, általában 2-3 verset szavaltam el egy gyűlésen.

A majdnem félévszázadig tartó szovjet megszállás alatt többször nevezték Magyarországot a történelem hamisítók 3 millió koldus országának, de ez valótlan állítás volt. Tény az, hogy az első világháború után, amikor Trianon szakította szét Magyarországot, nagyon nehéz helyzetbe kerültünk, s amikor lélegzethez jutottunk volna, akkor jött a gazdasági világválság, de 1932-33 után a gazdasági fejlődés megindult, és 1938-ban már nem volt munkanélküliség hazánkban.

1931-32-ben a Garay tér és Alpár utca sarkán lévő nagyvendéglő édesapámé volt, mellettünk volt a Kozma hentesárugyár mintaboltja. Mint kisgyerek, jól emlékszem arra, hogy négy fillérért a hentesnél egy zacskó, 25-30 deka absziclit adtak, szalámi és felvágott végeket, mert nem lehetett a vásárlóknak teljes árban oda adni. A hordár kocsikon várakozó piaci fiatal emberek, trógerok, 20-30 fillért kaptak a nagyságos asszonyoktól azért, ha hazavitték a kosarukat. 20 fillérből bőven megebédelhettek. Ezt elmondtam Torgyán doktornak is, meg azt, hogy munkakerülő, részeges, kártyás, csavargó alakok mindig is voltak és lesznek is. Többé ezt a 3 milliós hazugságot nem hozta szóba.

Életem során 18 helyen voltam letartóztatva, s 1991-ben kérelmet adtam be rehabilitációm ügyében, amelyet dr. Strausz János bíró elutasított. Több jogász megállapította az elutasító végzésből, hogy dr. Strausz nem olvasta el a beadványomat, mert az elutasítás oka téves volt. Torgyán doktor akkor azt mondta:

- Ne csodálkozz ezen, hiszen dr. Strausz János 17 évig párttitkár volt az igazságügy területén.

Nem is azon csodálkoztam, hanem azon, hogy 1999-ben éppen Torgyán javasolta dr. Strauszt az alkotmánybírói tisztségre.

Azutáni években aztán annyit csodálkozhattam, hogy tele is lett a puttyom egy életre.

-&-